

‘De mantel der liefde’

Quickscan naar huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen

Kennis en advies voor
maatschappelijke ontwikkeling

‘De mantel der liefde’

**Quicksan naar huiselijk geweld in
orthodox-protestantse gezinnen**

Auteurs Hilde Bakker en Hanneke Felten
Datum Utrecht, februari 2012
© MOVISIE

MOVISIE Kennis en aanpak van sociale vraagstukken

MOVISIE is hét landelijke kennisinstituut en adviesbureau voor toepasbare kennis, adviezen en oplossingen bij de aanpak van sociale vraagstukken op het terrein van welzijn, participatie, sociale zorg en sociale veiligheid. Onze activiteiten zijn georganiseerd in vijf actuele programma's: effectiviteit en vakmanschap, participatie en actief burgerschap, sociale zorg, huiselijk en seksueel geweld en gebiedsgericht werken. Onze ambitie is het realiseren van een krachtige samenleving waarin burgers zoveel mogelijk zelfredzaam kunnen zijn.

We investeren in de kracht en de onderlinge verbinding van burgers. We doen dit door maatschappelijke organisaties, overheden, maatschappelijk betrokken bedrijven en burgerinitiatieven te ondersteunen, te adviseren én met hen samen te werken. Lokaal of landelijk, toegesneden op het vraagstuk en de organisatie. Zo kunnen deze organisaties en hun professionals hun werk voor de samenleving zo goed mogelijk doen.

COLOFON

Auteurs: Hilde Bakker en Hanneke Felten
Interviews: Hilde Bakker en Hanneke Felten
Projectleider: Hanneke Felten

Bijzonder veel dank aan:

- ❖ Onderzoekers: José Baars-Blom, Andries Scherpenzeel, Marianne Verhage-Van Kooten, Ruard Ganzevoort en Ewout Klei.
- ❖ Organisaties: Steunpunt Huiselijk Geweld en Overlast, Zuid-Holland Zuid, Bureau Jeugdzorg Gorinchem, Stimezo Zwolle, Straathoekwerk Nunspeet; Vitras / CMD Veenendaal; afd. Algemeen en Schoolmaatschappelijk Werk, Eleos, SGJ Christelijke Jeugdzorg, De Vluchtheuvel, een anonieme jongerenhulpinstelling, Siriz, Onderwijsadviesbureau (OAB) Ds. G.H. Kerstenonderwijscentrum, GGZ De Driehoek, Jirmeja en Stichting Jij Daar!

Tevens dank aan MOVISIE collega's: Carolien Veerman, Silvie Janssen, Wil Verschoor, Jandirk Veenstra en Wiebe Blauw.

Projectnummer: P8562
Datum: januari 2012
© MOVISIE
Bestellen: www.movisie.nl

Dit rapport is tot stand gekomen met subsidie van het ministerie van VWS.

Inhoudopgave

Inleiding	1
1 Resultaten literatuuronderzoek	7
1.1 Orthodox-protestants: uiteenlopende stromingen	7
1.2 Korte schets orthodox-protestantse gezinnen	9
1.3 Huiselijk geweld	11
1.4 Seksueel misbruik.....	13
1.5 Schadelijke traditionele praktijken	14
1.6 Geweld in orthodox-protestantse gezinnen	15
2 Huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen	17
2.1 Prevalentie	17
2.2 Oorzaken van conflicten en huiselijk geweld	17
2.3 Seksueel misbruik.....	24
2.4 Risicofactoren geweld in gezinnen	25
2.5 Belemmerende factoren om geweld te bespreken	27
2.6 Factoren die het geweld in stand houden.....	28
2.7 Beschermende factoren.....	29
2.8 Gevolgen voor slachtoffers	30
3 Huiselijk geweld en de kerkgemeenschap	32
3.1 Hoe denkt men over huiselijk geweld?	32
3.2 Belemmerende factoren in de gemeenschap om geweld aan te pakken.....	33
3.3 Stimulerende factoren in de gemeenschap om geweld aan te pakken.....	35
3.4 Veranderingen binnen kerkgemeenschappen.....	37
4 Professionele hulpverlening.....	40
4.1 Hoge drempel naar de hulpverlening.....	40
4.2 Niet-identiteitsgebonden hulpverlening	41
4.3 Hulpverlening op christelijke grondslag	43
4.4 Preventief aanbod.....	45
5 Conclusies en aanbevelingen.....	46
5.1 Conclusies	46
5.2 Aanbevelingen	52
Bronnenlijst.....	57

Inleiding

Geweld in afhankelijkheidsrelaties, ook wel huiselijk geweld genoemd, komt in alle kringen voor, ongeacht cultuur of religie. Huiselijk geweld is een mondiaal probleem. Wel zijn er verschillen zichtbaar in de achtergrond, de aard en de dynamiek van het geweld binnen verschillende culturele en/of religieuze groepen. Een effectieve aanpak van huiselijk geweld houdt dan ook rekening met deze verschillen.

Dit rapport gaat over huiselijk geweld binnen orthodox-protestantse gemeenschappen. Het gaat om gemeenschappen die zich in Nederland vooral in kleinere gemeenten bevinden, in een gebied in Nederland die wel de *biblebelt* (de 'bijbelgordel') wordt genoemd.

Aanleiding

Waarom een onderzoek naar huiselijk geweld in orthodox-protestantse gemeenschappen? Aanleiding hiervoor zijn signalen en vragen die MOVISIE afgelopen jaren binnen kreeg van hulpverleningsinstanties en onderwijsinstellingen. Hulpverleners van niet-identiteitsgebonden instellingen zoals het Algemeen Maatschappelijk Werk (AMW) en Jeugdzorg vroegen tijdens trainingen regelmatig hoe zij rekening konden houden met de culturele achtergrond en religieuze opvattingen van cliënten uit orthodox-protestantse gemeenschappen. Zij signaleerden bepaalde overeenkomsten tussen de situatie van cliënten met een orthodox-protestantse achtergrond en traditionele cliënten met een migranten- of vluchtelingenachtergrond. Deze groepen ervaren volgens hen vergelijkbare knelpunten zoals een hoge drempel om hulp te vragen en geslotenheid van de gemeenschappen. Aangezien MOVISIE zich in haar activiteiten om huiselijk en seksueel geweld te bestrijden tot dan toe niet expliciet had gericht op orthodox-protestantse gemeenschappen en er ook nauwelijks andere instanties onderzoek op dit terrein hebben gedaan, konden we de vragen van hulpverleners niet concreet beantwoorden. Om voortaan een goed onderbouwd antwoord te kunnen geven op deze en andere vragen, voerde MOVISIE dit verkennende onderzoek uit.

Verschillende programma's

Dit onderzoek past binnen de aandachtsgebieden van verschillende programma's van MOVISIE. Allereerst past het binnen het programma Huiselijk en Seksueel Geweld. In dit programma zorgt MOVISIE voor agendering van de thema's huiselijk en seksueel geweld, en de ontwikkeling van de noodzakelijke kennis en instrumenten zoals trainingen, methodieken en publicaties. Tevens past het in het programma Participatie en actief burgerschap, dat gericht is op het bevorderen van het meedoen in de maatschappij van alle burgers die van elkaar verschillen in bijvoorbeeld religie, cultuur of sekse. Het gaat onder andere om het verbeteren van de toegankelijkheid van hulp- en dienstverlening voor verschillende groepen en het bevorderen van inclusief beleid. Specifieke aandacht voor burgers uit orthodox-protestantse gemeenschappen, voor wie bepaalde hulp- en dienstverlening mogelijk (ook) minder toegankelijk is, past dus bij de doelstellingen van dit programma.

Door samenwerking tussen beide programma's is expertise ontwikkeld in de aanpak van huiselijk geweld binnen andere culturen. Het gaat om culturen waarin weinig sprake is van individualisering, maar juist van hechte gemeenschappen, ook wel 'wij-culturen' of 'fijnmazige culturen' genoemd (Pinto,

1999). In deze hechte gemeenschappen kan er sprake zijn van specifieke vormen van huiselijk geweld, die we 'schadelijke traditionele praktijken' noemen. Dit is een internationaal begrip voor geweld, vermindering en onderdrukking voortkomend uit oude tradities en opvattingen over seksualiteit en man-vrouw-rollen die voorkomen in deze wij-culturen. De periode van de puberteit en adolescentie is risicovol voor geweld vanuit de tradities, omdat zich dan de seksualiteit ontwikkelt en relatievorming plaatsvindt. De gemeenschap speelt een belangrijke rol in het ontstaan en voortbestaan van dit geweld (Bakker & Felten, 2011), maar kan ook een ondersteunende rol spelen in de aanpak van het geweld. Vanuit deze expertise ligt voor de hand om niet alleen te kijken naar wij-culturen in gemeenschappen met een migranten- en vluchtelingenachtergrond, maar ook naar autochtone gemeenschappen waarin sprake is van een vergelijkbaar sterke onderlinge betrokkenheid en een wij-cultuur. Onderzoek naar orthodox-protestantse gezinnen die in meer of mindere mate leven binnen hechte en/of gesloten gemeenschappen past binnen dit kader.

Nog nauwelijks onderzoek

Er is niet of nauwelijks onderzoek gedaan naar huiselijk geweld in orthodox-protestantse gemeenschappen. Wel is er onderzoek gedaan naar huiselijk geweld in een vergelijkbare situatie, namelijk de plattelandscultuur, op het Twentse platteland (Attema, 2002). Hier blijken problemen zoals huiselijk geweld slechts in bedekte termen te worden benoemd. Er is veel schaamte en men is bang dat anderen in de gemeenschap over hen gaan praten: "Je kunt niks doen, zonder dat een ander dat weet" (Attema, 2002). Het gevolg is dat het zoeken van hulp bij instanties zo lang mogelijk wordt uitgesteld (Attema, 2002). Men probeert problemen eerst binnen de familie of de gemeenschap op te lossen, zoals ook blijkt uit diverse krantenartikelen (Trouw, 2010; Reformatorisch Dagblad 2004). Er lijkt sprake te zijn van gesloten gemeenschappen.

Op basis van deze beperkte informatie rijzen allerlei vragen op. Als orthodox-protestantse gezinnen in een hechte en gesloten gemeenschap leven, welke rol speelt deze gemeenschap dan bij huiselijk geweld? Welke risicofactoren spelen een rol, maar ook: welke positieve, beschermende factoren? Zijn er nog andere verschillen van belang bij de aanpak van huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen? Kortom: welke specifieke kenmerken van huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen zijn er en wat kan er gedaan worden om dit geweld aan te pakken en te voorkomen?

Doel van het onderzoek

Het doel van dit onderzoek: *een bijdrage te leveren aan de preventie en aanpak van huiselijk geweld binnen orthodox-protestantse gezinnen.*

MOVISIE richt zich hierbij in het bijzonder op jongeren als (potentieel) slachtoffer, gezien hun kwetsbaarheid voor geweld voortkomend uit oude tradities en opvattingen binnen wij-culturen ('schadelijke traditionele praktijken').

Vraagstelling

1. Welke specifieke kenmerken zijn er te benoemen van huiselijk geweld dat zich afspeelt in orthodox-protestantse gezinnen?
 - a. Welke factoren binnen orthodox-protestantse gezinnen bevorderen het risico op huiselijk geweld (risicofactoren) en welke factoren binnen deze gezinnen beschermen

- juist tegen huiselijk geweld (beschermende factoren)? Wat zijn de specifieke gevolgen van huiselijk geweld binnen orthodox-protestantse gezinnen?
- b. Wat is de rol van orthodox-protestantse gemeenschappen bij het ontstaan, voortbestaan en de aanpak van huiselijk geweld in deze gezinnen?
 - c. In hoeverre is de professionele hulpverlening toegankelijk voor cliënten uit orthodox-protestantse gezinnen die te maken hebben met huiselijk geweld?
2. Welke aanbevelingen kunnen op basis hiervan worden gedaan voor de preventie en aanpak van huiselijk geweld binnen orthodox-protestantse gezinnen?

Dit onderzoek heeft niet de pretentie om compleet te zijn, maar om het onderwerp af te tasten en signalen in beeld te brengen. Het is een verkennend onderzoek: een quickscan. Hiervoor hebben we gekozen omdat er nog weinig onderzoek is naar huiselijk geweld in orthodox-protestantse gemeenschappen. Een secundair doel van dit onderzoek is dan ook om verder onderzoek te stimuleren. Op basis van de resultaten worden daarvoor aanbevelingen gedaan.

Wat we verstaan onder orthodox-protestantse gemeenschappen?

In dit onderzoek ligt de focus op de onderling zeer verschillende gemeenschappen die vaak worden aangeduid als 'bevindelijk gereformeerd' en 'orthodox-gereformeerd'. Daarnaast zijn ook andere groepen aan de orde gekomen zoals de 'Bonders' en verschillende evangelische kerkgemeenschappen.

Omdat het een eerste verkenning betreft hebben de onderzoekers gekozen voor de verzamelterm '*orthodox-protestantse*' gemeenschappen en gezinnen.

Uit de gesprekken met respondenten en uit de literatuur blijkt dat er tussen de orthodox-protestantse gemeenschappen grote verschillen zijn, bijvoorbeeld als het gaat om de mate van openheid naar en deelname aan de samenleving, de mate waarin vrouwen buitenshuis werken en de manier waarop er gesproken en gedacht wordt over seksualiteit en gezinsvorming. Omdat het hier gaat om een quickscan staat dit onderscheid tussen de verschillende gemeenschappen in dit rapport niet voorop: het is een globale beschouwing. MOVISIE realiseert zich dat zij daarmee generaliseert en niet aan iedere gemeenschap recht doet. MOVISIE hoopt dat deze quickscan een stimulans is voor verder verdiepend onderzoek naar huiselijk geweld waarbij dit onderscheid nadrukkelijk wel wordt gemaakt.

Wat verstaan we onder huiselijk geweld?

Onder huiselijk geweld verstaan we geweld dat in de privésfeer plaatsvindt, gepleegd door partners, ouders, kinderen, andere familieleden en huisvrienden. Het gaat om fysiek, psychisch en seksueel geweld (MOVISIE, 2009). Huiselijk geweld is een 'paraplubegrip': het gaat om verschillende vormen van geweld in de privésfeer, namelijk (ex)partnergeweld, kindermishandeling, ouderenmishandeling, mishandeling van ouders door hun kind(eren), eengerelateerd geweld en huwelijksdwang, genitale verminking, mishandeling van pubers en adolescenten door hun ouders of vriend(inn)en (MOVISIE, 2009).

Onderzoek voor verschillende doelgroepen

Dit onderzoek is bedoeld voor verschillende doelgroepen:

- ❖ voor onderzoekers ter stimulering van verder onderzoek naar huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen;

- ❖ voor politici en beleidsmakers zodat zij op basis van de kennis uit dit rapport, in kunnen zetten op het ontwikkelen van beleid gericht op preventie en aanpak van huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen;
- ❖ voor professionals en vrijwilligers die (opvoed)ondersteuning en/of hulp- en dienstverlening bieden (vanuit niet-identiteitsgebonden instanties, of hulpinstanties die uitgaan van de Bijbel) aan orthodox-protestantse gezinnen, zodat zij een laagdrempelig en toegankelijk aanbod kunnen ontwikkelen voor deze gezinnen, gericht op preventie of de aanpak van huiselijk geweld.

Onderzoeksmethode

Voor dit onderzoek zijn er twee onderzoeksmethoden gebruikt: literatuuronderzoek en interviews.

Literatuuronderzoek

In een wetenschappelijke database is gezocht op artikelen betreffende huiselijk geweld in orthodox-protestantse gemeenschappen. Dit leverde geen resultaat op. Daarnaast is er gezocht in de bibliotheek van MOVISIE en via *Google* naar wetenschappelijk onderzoek, vakliteratuur, (hand)boeken voor professionals in de sociale sector en journalistieke artikelen. Hierbij is een sneeuwbalmethode gehanteerd: het ene onderzoek leidde tot het andere. Daarnaast is gezocht naar literatuur op basis van aanwijzingen van de respondenten.

Interviews

Voor de interviews is gekozen voor een kwalitatieve benadering. Het betreft dus een niet-representatief onderzoek. Centraal in een kwalitatieve benadering staat de betekenis die mensen zelf geven aan de gebeurtenissen in hun wereld (Migchelbrink, 2004; Bryman, 2008). Er is gekozen voor semigestructureerd interview (Bryman, 2008). De methode semigestructureerd interview houdt in dat de interviews worden gehouden aan de hand van een *interview guide* (idem), of zoals Migchelbrink (2004) dit noemt, een topiclijst. Hierop staan de thema's die de leidraad vormen voor het interview (Bryman, 2008). Er is voldoende flexibiliteit in het interviewproces voor de geïnterviewde om zelf de nadruk te leggen op thema's die hij of zij belangrijk vindt. Ook heeft de interviewer de mogelijkheid om door te vragen op bepaalde thema's (idem). In een semigestructureerd interview lopen thema's soms door elkaar, maar uiteindelijk komen alle thema's in het interview aan bod (idem).

Keuze respondenten

Voor dit onderzoek zijn verschillende deskundigen geïnterviewd. De nadruk lag in deze quickscan op interviews met medewerkers van hulpinstellingen die betrokken zijn bij de aanpak van huiselijk geweld en onderzoekers op het terrein van hulpverlening, huiselijk geweld en / of (bepaalde) orthodox-protestantse gemeenschappen. De meeste geïnterviewde hulpverleners werken bij instellingen in regio's waar relatief veel orthodox-protestantse gemeenschappen zijn, de zogenaamde *biblebelt*. Het gaat zowel om instellingen met een christelijke signatuur als om niet-identiteitsgebonden instellingen. Sommige christelijke instellingen werken landelijk. Ook is er gesproken met onderzoekers, verbonden aan hogescholen en universiteiten, die onderzoek hebben gedaan naar leven, gewoonten en tradities in orthodox-protestantse kringen. Daarnaast was er een gesprek met vertegenwoordigers van een actieve reformatorische jongerenorganisatie, die veel contact heeft met jongeren en die een belangrijke schakel vormen tussen jongeren en hulpverlening.

Er zijn in totaal negentien personen geïnterviewd. De levensovertuiging van deze personen is verschillend: het gaat om christenen die zich zelf beschouwen als onderdeel van een orthodox-protestantse gemeenschap (met daarbij alle verschillen tussen deze verschillende gemeenschappen), om christenen die zichzelf niet beschouwen als behorende tot een orthodox-protestantse gemeenschap en om mensen met een geheel andere of geen levensovertuiging.

Onderzoekers:

- ❖ José Baars-Blom, cultureel antropoloog, tot ultimo 2010 docent/onderzoeker Gereformeerde Hogeschool Zwolle;
- ❖ Andries Scherpenzeel, coördinator Scholing Aanpak Huiselijk Geweld van de Academie Sociale Studies van de Christelijke Hogeschool Ede;
- ❖ Marianne Verhage-Van Kooten, unitmanager Transfer bij Sociale Studies van de Christelijke Hogeschool Ede en auteur van het *Handelingsprotocol bij vermoeden van kindermishandeling* bedoeld voor pastorale werkers;
- ❖ Ruard Ganzevoort, theoloog en onderzoeker, Universiteit Utrecht;
- ❖ Ewout Klei, voormalig aio bij Theologische Universiteit Broederweg.

Medewerkers van niet-identiteitsgebonden hulpinstellingen:

- ❖ Steunpunt Huiselijk Geweld en Overlast, Zuid-Holland Zuid;
- ❖ Bureau Jeugdzorg Gorinchem;
- ❖ Stimezo Zwolle (abortuskliniek);
- ❖ Straathoekwerk Nunspeet;
- ❖ Vitras / CMD Veenendaal; afd. Algemeen en Schoolmaatschappelijk Werk;
- ❖ Siriz (voormalig VBOK, Vereniging ter Bescherming van het Ongeboren Kind), een niet identiteitsgebonden instelling met een duidelijke steun uit de christelijke hoek.

Medewerkers van hulpinstellingen op christelijke grondslag:

- ❖ Eleos, stichting gereformeerde GGZ;
- ❖ SGJ Christelijke Jeugdzorg;
- ❖ De Vluchtheuvel, christelijke psychosociale hulpverlening;
- ❖ Onderwijsadviesbureau (OAB) Ds. G.H. Kersten onderwijscentrum;
- ❖ GGZ De Driehoek;
- ❖ Jirmeja, tweedelijns ambulante GGZ-hulpverleningspraktijk;
- ❖ Een jongerenhulpinstelling.

Zelforganisatie:

- ❖ Stichting Jij Daar!, Evangelisatiebeweging reformatorische jongeren.

De respondenten zullen in het onderzoek de op meeste plekken niet bij naam worden genoemd maar alleen op de plekken waar dit relevant is.

Verloop werving

De deskundigen en organisaties zijn telefonisch of per e-mail benaderd met de vraag om mee te werken aan dit onderzoek. Soms was er een contactpersoon bekend, maar meestal was dit niet het geval. Wanneer dat niet het geval was, is er gevraagd naar een contactpersoon met kennis op het gebied van huiselijk geweld. Bijna alle benaderde organisaties wilden meewerken aan het interview.

Waar het gaat om hulpinstellingen op christelijke grondslag hebben we ons vooral gericht op de grotere organisaties.

Locatie interviews

Een deel van de interviews is per telefoon afgenomen, maar het grootste deel vond face-to-face plaats. Dit gebeurde op de locatie van de organisatie zelf, in het huis van de betreffende deskundige of in een grand café. De interviews duurden een half uur tot twee uur, afhankelijk van de hoeveelheid informatie en de beschikbare tijd van de geïnterviewde.

Verloop interviews

De interviews zijn volgens ons als onderzoekers goed verlopen; de gesprekken vonden plaats in een aangename sfeer en de geïnterviewden hebben de ruimte gekregen om hun verhaal te vertellen. Verschillende geïnterviewden benadrukten tijdens het interview dat zij met hun verhaal niet de orthodox-protestantse gemeenschappen in Nederland wilden stigmatiseren. Men was soms bang dat dit het zoveelste document zou worden om de gemeenschappen in een kwaad daglicht te zetten. Uiteraard gaven de interviewers aan dat dit niet de bedoeling was van dit onderzoek. Toch merkten zij af en toe schroom bij de geïnterviewden om knelpunten aan te wijzen bij de aanpak van huiselijk geweld binnen orthodox-protestantse gemeenschappen. Wellicht speelde hierbij mee dat MOVISIE een niet-identiteitsgebonden instelling is en dat de onderzoekers zelf niet behoren tot een orthodox-protestantse gemeenschap. In een vervolgonderzoek zou het daarom aan te raden zijn om ook onderzoekers te betrekken die behoren tot een orthodox-protestantse gemeenschap.

Respondent trekt zich terug

Op basis van het conceptrapport, dat MOVISIE aan de respondenten vòòr publicatie voorlegde om onjuistheden te corrigeren, besloot een van de respondenten zich terug te trekken. Deze respondent, een hulpinstelling voor jongeren, kon zich niet verenigen met de weergave van het interview en met de werkwijze van MOVISIE. De naam van en de directe verwijzingen naar deze organisatie zijn om deze reden uit het rapport verwijderd.

Opzet van dit rapport

In hoofdstuk 1 worden de resultaten beschreven van het literatuuronderzoek. Vervolgens wordt ingegaan op de resultaten die voortkomen uit de interviews met de respondenten. Vanwege de omvangrijkheid van deze gegevens en de grote waarde die MOVISIE hecht aan de uitkomsten van de interviews, zijn deze gepresenteerd in afzonderlijke hoofdstukken, gerangschikt per thema. Hoofdstuk 2 start met informatie over huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen. Er is beschreven wat volgens de respondenten typerende kenmerken zijn van huiselijk geweld in deze gezinnen. Hoofdstuk 3 gaat in op de rol van de gemeenschap in de aanpak van huiselijk geweld. In welke mate speelt de gemeenschap een belemmerende rol om geweld aan te pakken en in hoeverre stimuleert de gemeenschap juist een adequate aanpak van huiselijk geweld? Vervolgens beschrijft hoofdstuk 4 in hoeverre de professionele hulpverlening toegankelijk is voor cliënten uit orthodox-protestantse gezinnen die te maken hebben met huiselijk geweld. Het rapport eindigt met de conclusies en aanbevelingen.

1 Resultaten literatuuronderzoek

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het (bescheiden) literatuuronderzoek gepresenteerd. Ten eerste zijn de orthodox-protestantse gemeenschappen in Nederland beschreven: welke stromingen bestaan er? Hoe zien de gezinnen eruit in deze gemeenschappen? Vervolgens volgt een algemene omschrijving van huiselijk geweld: de prevalentie, de oorzaken, risicofactoren en beschermende factoren en de gevolgen. Twee vormen van huiselijk geweld worden apart besproken, namelijk seksueel geweld en schadelijke traditionele praktijken. Daarna wordt beschreven wat er uit de literatuur bekend is over huiselijk geweld specifiek binnen orthodox-protestantse gemeenschappen.

1.1 Orthodox-protestants: uiteenlopende stromingen

In dit onderzoek concentreert MOVISIE zich op wat wordt aangeduid als 'orthodox-protestantse' gemeenschappen. Het gaat hier om een groot deel van de geloofsgemeenschappen die ook wel onder de verzamelterm 'gereformeerden' valt, waaronder allerlei stromingen vallen. Het is voor buitenstaanders erg ingewikkeld om zicht te krijgen op de verschillen tussen de vele kerken en stromingen. Verschillen zijn er echter wel degelijk, soms zijn het kleine, soms grote verschillen. Het is belangrijk om hier oog voor te hebben om de mensen te kunnen 'verstaan'.

1.1.1 Vier groepen gereformeerden

In een recent onderzoek voor het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) onderscheidt Bos (2010) grofweg vier soorten gereformeerden.

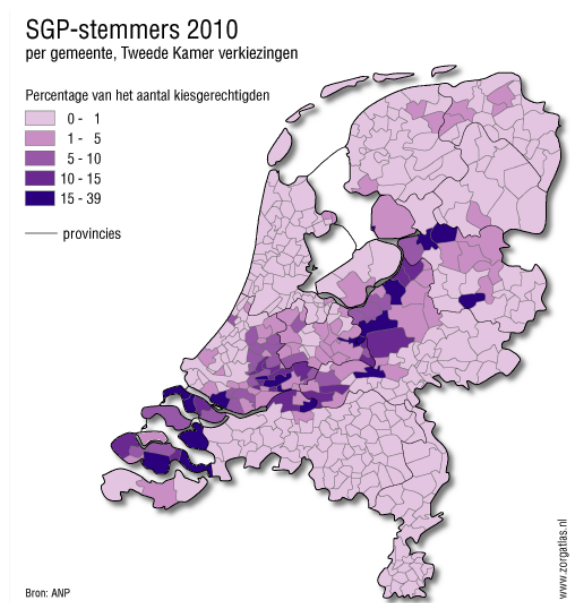
De eerste groep bestaat uit de 'hervormd-gereformeerden'; een groep die binnen de PKN (Protestantse Kerk Nederland) is vertegenwoordigd. Deze groep wordt ook wel de 'Bonders' genoemd.

Ten tweede gaat het om de 'synodaal gereformeerden'. Deze groep valt buiten ons onderzoek. Zij worden ook wel *mainline* gereformeerden genoemd. Ook deze groep valt binnen PKN. Zij hebben van oudsher traditionele opvattingen, maar in de jaren zestig maakten zij een proces van liberalisering door. In tegenstelling tot veel andere gemeenschappen heeft deze groep geen eigen instellingen voor geestelijk gezondheidszorg of voor maatschappelijk werk (Vellenga, 1992).

De derde groep is de zogeheten 'bevindelijk gereformeerden'. Het gaat om de Gereformeerde Gemeenten, Gereformeerde Gemeenten in Nederland, Gereformeerde Gemeenten buiten verband, en om de Oud Gereformeerde Gemeenten. Uitgaande van de cijfers van het SCP, is de Gereformeerde Gemeenten de grootste kerkgenootschap met een ledenaantal van 102.480 in 2004 / 2005. Daarna komt de Oud Gereformeerde Gemeente in Nederland met 18.000 leden in 2004 / 2005 (SCP, 2006). Tussen deze gemeenschappen onderling zitten duidelijke verschillen in normen en waarden, in gebruiken en tradities. Zo bevinden de Gereformeerde Gemeenten in Nederland zich verder op de bevindelijk gereformeerde flank dan Gereformeerde gemeente (De Muynck & Post, 2010). En ook de Oud Gereformeerde Gemeenten bevinden zich meer op de 'rechtvleugel' (De Muynck & Post, 2010). De Hersteld Hervormde Kerk wordt door verschillende auteurs ook gerekend tot de bevindelijke gereformeerden (Bos, 2010, Oomen et al. 2009). Deze kerk had in 2004 / 2005 53.900 leden (SCP,

2006). Daarnaast zijn ook delen van de 'Bonders' te beschouwen als 'bevindelijk gereformeerd' (Bos, 2010) en van Christelijk Gereformeerde Kerken (protestants.nl).

De bevindelijke gereformeerden wonen relatief vaak op wat wel genoemd wordt de *biblebelt*, lezen vaak het Reformatorisch Dagblad en stemmen voor een groot deel op de SGP (Oomen et al. 2009; Protestants.nl, 2011).

Bron: <http://www.zorgatlas.nl>

De vierde groep bestaat uit wat Bos (2010) noemt de 'orthodox-gereformeerden'. Het gaat om een deel van de Christelijk Gereformeerde Kerken en om de Nederlands Gereformeerde Kerken en om Gereformeerde kerken Vrijgemaakt (Protestants.nl, 2011). Deze laatste had in 2004 / 2005 126.949 leden aldus het SCP (2006). De Christelijke Gereformeerde Kerk had in 2004 / 2005 ongeveer 73.978 leden en de Nederlands Gereformeerde Kerk had 31.590 leden (SCP, 2006). Daarnaast zijn er nog de Voortgezette Gereformeerde Kerken (3400 leden) en de Gereformeerde Kerken in Nederland (Hersteld). Het aantal leden van deze laatste is volgens Oomen (et al. 2009) 1.500 en zijn gevormd in de jaren 2003 en 2004 (www.gereformeerde-kerken-hersteld.nl).

Vanuit een cultureel perspectief bekeken staan 'orthodox gereformeerden' veel meer midden in de samenleving dan de 'bevindelijk gereformeerden' (Oomen et al. 2009). Er wordt relatief vaak ChristenUnie gestemd. Het Nederlands Dagblad heeft van oudsher van 'vrijgemaakte' signatuur (Bos, 2010), maar wordt ook door andere 'orthodox-gereformeerden' relatief vaak gelezen.

1.1.2 Evangelisch

Naast deze gereformeerde kerken zijn er diverse evangelische kerken. Er zijn veel verschillende stromingen die samen kunnen worden aangeduid als de 'evangelische beweging' (Bos, 2010). De grootste is de Pinkster- en (Volle) Evangeliegemeenten. In 2004 / 2005 had deze volgens het SCP 81.000 leden. Daarnaast zijn er diverse migrantenkerken zoals de Geredja Indjili Maluku, de Moluks Evangelische kerk met een ledental van 25.000 in 2004 (SCP, 2006). De Evangelische Broedergemeente had in 2004 naar schatting 20.000 leden (SCP, 2006). Andere evangelische kerken zijn het Apostolisch Genootschap, de Nieuw Apostolische Kerk in Nederland, de Unie van

Baptistengemeenten, Leger des Heils, Bond van Vrij evangelische gemeenten, Zevendedagsadventisten en Onafhankelijke Vrije Baptistengemeenten (Bos, 2010).

1.1.3 Onduidelijke scheidslijnen

In dit onderzoek ligt met name de focus op de 'bevindelijk gereformeerde' en 'orthodox-gereformeerde' gemeenschappen. Deze gemeenschappen ontleen hun normen en waarden in de eerste plaats aan de Bijbel en de 'Drie formulieren van enigheid', de Heidelbergse Catechismus, de Nederlandse Geloofsbelijdenis en de Dordtse Leerregels, maar ze zijn tegelijkertijd te beschouwen als culturele gemeenschappen (Oomen et al. 2009).

In deze quickscan gaat het niet om een theologische beschouwing, maar om een onderzoek vanuit cultureel antropologisch en sociaalwetenschappelijk perspectief. De scheidslijnen tussen de verschillende geloofsgemeenschappen zijn daarom in dit onderzoek ook niet scherp. In de interviews spraken de respondenten over wat zij beschouwen als orthodox-protestantse groepen. Bij doorvragen bleek dat veelal te gaan om kerkgemeenschappen die gerekend werden tot 'bevindelijk gereformeerde' en 'orthodox-gereformeerde' gemeenschappen. Ook de 'Bonders' werden vaak meegenomen in de beschouwingen en analyses van de respondenten.

De verschillende evangelische kerkgemeenschappen zijn in de interviews veel minder besproken. Er blijken duidelijke overeenkomsten te zijn in de normen en waarden van de evangelische kerkgemeenschappen, de 'bevindelijk gereformeerde' en de 'orthodox-gereformeerde' gemeenschappen. Tegelijkertijd zijn er grote verschillen tussen deze gemeenschappen in gewoonten, gebruiken en tradities.

Er zijn echter wel contacten over en weer tussen deze kerkgemeenschappen. Zo komen mensen die zich rekenen tot een evangelische gemeenschap, wel als cliënt bij de hulpinstellingen op gereformeerde grondslag en vice versa. De Evangelische Omroep kent zelfs een gemengd evangelisch, orthodox-gereformeerd en reformatorisch karakter (Bos, 2010). Een ander voorbeeld van een 'kruisbestuiving' is de Stichting Jij Daar!. Deze Reformatorische jongerenorganisatie is te typeren als een evangelisatiebeweging die jongerenavonden organiseert over het christelijke geloof.

1.2 Korte schets orthodox-protestantse gezinnen

Typerend aan orthodox-protestants gezinnen is allereerst het grote aantal kinderen in vergelijking met andere Nederlandse gezinnen, zoals onder andere blijkt uit de vruchtbaarheidcijfers per gemeente in 2009 (Mulder, 2010, website Nationale Atlas Volksgezondheid). Het gaat vaak om gezinnen met een traditioneel rollenpatroon: de taak van de vrouw ligt vooral thuis, in het zorgen voor het huishouden en de kinderen, de man werkt buitenshuis en is de kostwinner (zie o.a. Pluim, 2008; Vellenga, 1992). Er is een sterk normbesef binnen deze gezinnen dat gebaseerd wordt op de Bijbel (Berg, et al. 2005; Pluim, 2008). De opvoedingstijl in orthodox-protestantse gezinnen wordt door verschillende onderzoekers getypeerd als autoritair: het zijn vaak gezinnen met weinig onderhandelingsruimte voor de kinderen (De Muijnck & Post, 2010; Pluim, 2008; Luhoff & Selten, 2001; Vellenga 1992).

Belangrijk is dat ook naar voren komt in de literatuur dat er grote verschillen zijn tussen orthodox-protestantse gemeenschappen. Ook is er een algemene ontwikkeling naar verandering in traditionele verhoudingen en naar meer openheid.

De verschillende gemeenschappen die in dit rapport worden aangeduid als orthodox-protestants verschillen sterk van elkaar. Een belangrijk onderscheid tussen de gemeenschappen kan worden

aangeduid met de begrippen 'bonding' en 'bridging', door Putnam (2000) geïntroduceerd. In hun artikel als volgt omschreven door Bredewold en Baars: "*Bonding* geeft de capaciteit om te binden weer. Het is een soort sociologische lijm die zorgt voor wederkerige relaties (reciprociteit) en solidariteit binnen groepen. De sterke verbanden die zich laten typeren door *bonding* zijn vaak niet zozeer zelf gekozen, maar worden – ook als het gaat om geloofsovertuiging en kerkelijke betrokkenheid – als een natuurlijk gegeven gezien. Deze relaties bepalen in belangrijke mate iemands identiteit en vormen bij tegenslagen een bron van veiligheid en bescherming" (Bredewold en Baars, 2009). Er is sprake van een gesloten netwerk, "(...) een omlijnde (homogene) groep die zich min of meer afzondert van de omringende samenleving. Een dergelijk gesloten netwerk is exclusief: het is duidelijk wie wel en wie niet de waarden en normen deelt. Wie breekt met de 'eigen' kring kan rekenen op sancties in de vorm van wantrouwen, uitstoting en aantasting van de reputatie" (Wolters en De Graaf, 2005 in: Bredewold en Baars, 2009).

Bij *bridging*: "Hierbij gaat het om verbanden die zelfverkozen, vrijwillig aangegaan en uitgebouwd zijn. Open netwerken zijn niet gebaseerd op diep vertrouwen zoals bij binding. Veeleer gaat het om een veelheid van op zich zwakke banden, die samen echter een krachtig netwerk kunnen vormen" (Bredewold en Baars, 2009). Kerkelijke of religieuze gemeenschappen met een open karakter kunnen verbindingen aanbrengen (overbruggend zijn) met andere groepen, dichtbij huis of verder weg. De morele code voor deze netwerken is zwak in vergelijking met netwerken met een sterke *bonding*.

1.2.1 Communicatie

In het onderzoek van José Baars-Blom naar de studiekeuze van meisjes uit reformatorische gezinnen onderscheidt zij gezinnen met een open communicatie en gezinnen met een gesloten communicatie. Dat verschil staat los van de mate van orthodoxie, van hoe 'rekkelijk' of hoe 'precies' men is. Zo kan een gezin zwaar orthodox zijn, maar wel open communiceren. Zorgelijk kan zijn wanneer er binnen behoudende gezinnen niet open wordt gecommuniceerd. Wanneer gezinnen namelijk behoudend zijn, maar niet open communiceren, ook niet over de geloofsleer en de waarden, betekent dit dat de kinderen hierover niet kunnen praten, waardoor zij deze geloofsleer niet internaliseren en eigen maken. In deze gezinnen vindt wel overdracht plaats van de aangehangen normen van de ouders naar de kinderen, maar niet van de onderliggende waarden. Daardoor is het voor jongeren niet altijd duidelijk wat wel en niet normaal is en waarom. "Het leven vanuit het geloof lijkt dan vaak maar moeilijk te lukken" (Baars-Blom, 2006).

Ook in andere onderzoeken wordt aangekaart dat in veel orthodox-protestantse gezinnen het niet gebruikelijk is om openlijk te praten, zowel niet over het geloof, over zichzelf als over problemen (Pluim, 2008). Dat geldt niet alleen binnen, maar ook buiten het gezin. "De vuile was buiten hangen" doet men niet. Er is veel sociale controle binnen orthodox-protestants gemeenschappen (De Muijnck & Post, 2010). Hierdoor is er veel schaamte om problemen buiten de deur bespreekbaar te maken (Pluim, 2008; De Muijnck & Post, 2010).

1.2.2 Hulp vragen

Het is voor orthodox-protestantse mensen een grote stap om naar een professionele hulpverlener te gaan bij problemen. Uit onderzoek van de Provincie Zeeland (De Muijnck & Post, 2010) kwam naar voren dat onder ouders uit de betreffende gemeenschappen vaak sprake is van zorgmijding. Men gaat niet naar de jeugdzorg, men vraagt niet om opvoedingsondersteuning. Uit het onderzoek blijkt dat de geïnterviewde ouders zowel kritisch zijn over de identiteitsgebonden (de christelijke) hulpverlening, als over de niet-identiteitsgebonden (neutrale) hulpverlening. Hun voorkeur gaat wel vaker uit naar identiteitsgebonden instellingen (De Muijnck & Post, 2010).

Uit ander onderzoek blijkt dat gezinnen vaak leven in sterke, sociale verbanden met mensen uit dezelfde geloofsgemeenschap, waarin men elkaar ondersteunt. Het eigen netwerk van de ouders blijkt een belangrijke kracht te zijn in de ondersteuning bij de opvoeding (Pluim, 2008).

1.3 Huiselijk geweld

Huiselijk geweld is een probleem dat in alle kringen voorkomt. In deze paragraaf geven we een algemene beschrijving van huiselijk geweld zoals dat geldt voor mensen van verschillende culturen en van verschillende religies.

Onder huiselijk geweld verstaan we geweld dat in de privésfeer plaatsvindt, gepleegd door partners, ouders, kinderen, andere familieleden en huisvrienden. Het gaat om fysiek, psychisch en seksueel geweld (MOVISIE, 2009). Huiselijk geweld is een 'paraplubegrip': het gaat om verschillende vormen van geweld in de privésfeer, namelijk (ex)partnergeweld, kindermishandeling, ouderenmishandeling, mishandeling van ouders door hun kind(eren), eengerelateerd geweld en huwelijksdwang, genitale verminking, mishandeling van pubers en adolescenten door hun ouders of vriend(inn)en. Kenmerken van huiselijk geweld zijn dat er altijd sprake is van een machtsverschil tussen de dader en het slachtoffer, bijvoorbeeld tussen man en vrouw of tussen ouders en kind en dat daders de meest kwetsbare slachtoffers kiezen.

Huiselijk geweld omvat gedragingen als fysieke verwaarlozing, slaan, schoppen, vastbinden, anderszins pijn doen en/of verwonden, psychische verwaarlozing, intimideren, sociaal isoleren, vernederen, uitbuiten, manipuleren, aanranden, verkrachten, tot seksueel gedrag dwingen, onthouding van voorbehoedmiddelen en het opzettelijk besmetten met een soa (MOVISIE, 2009).

1.3.1 Prevalentie

Uit een steekproef in 1997 weten we dat 45 procent van alle vrouwen en mannen tussen de achttien en zeventig jaar ooit slachtoffer is geweest van huiselijk geweld, als kind, partner of ouder.

Uit onderzoek onder professionals verricht door de Leidse Universiteit blijkt dat in 2005 107.200 kinderen tussen de 0 en 17 jaar slachtoffer waren van kindermishandeling (IJzendoorn, 2007).

Onderzoek door de Vrije Universiteit van Amsterdam onder scholieren tussen de 12 en 16 jaar, leidt tot een schatting van 160.700 kinderen die slachtoffer zijn (geweest) (Lamers-Winkelmann, 2007). Naar schatting overlijden jaarlijks ongeveer 40 tot 80 kinderen aan de gevolgen van kindermishandeling. Ook is bekend dat 4 tot 11 procent van de kinderen tot tien jaar ooit slachtoffer is geweest van lichamelijk geweld, 1 tot 3 procent is slachtoffer geweest van seksueel geweld (Van Dijk, 1997). Van alle tieners tussen de 10 en 20 jaar heeft 8 procent te maken gehad met seksueel geweld.

Dit zijn algemene cijfers. Er bestaan geen representatieve cijfers over huiselijk geweld specifiek in orthodox-protestantse gezinnen.

1.3.2 Oorzaken

Er zijn meerdere verklaringen voor huiselijk geweld (MOVISIE, 2009). In de onderzoeken van Römken (1992) en Dutton, Golant en Pijnakker (2000) wordt een aantal belangrijke verklaringen beschreven (MOVISIE, 2009). Zo wordt vanuit de sociale leertheorie gesteld dat geweld van generatie op generatie wordt overgedragen. Ook wordt vaak genoemd dat de oorzaak ligt in de medisch-fysiologische stoornissen van de dader. Vanuit de sociologische benadering gaat geweld juist over conflicterende

belangen die door middel van geweld worden uitgevochten. Daarnaast spelen in verschillende verklaringen gender en rolpatronen tussen vrouwen en mannen mee: mannen zijn immers vaker dader en vrouwen vaker slachtoffer (MOVISIE, 2009).

Voor alle vormen van huiselijk geweld geldt echter dat de machtsdynamiek en de escalatie van conflicten in de relatie de belangrijkste oorzaken zijn (MOVISIE, 2009).

1.3.3 Risicofactoren en beschermende factoren

Risicofactoren van partnergeweld zijn:

- ❖ het hebben van een laag zelfbeeld en weinig zelfvertrouwen;
- ❖ relationele factoren zoals slechte communicatie en snelle relatievorming;
- ❖ opgroeien in een gezin waarin gebrek is aan aandacht;
- ❖ opgroeien in een gezin waarin mishandeling en verwaarlozing spelen (Van Schaik, 2005; Mastenbroek 1995 in: MOVISIE, 2009);
- ❖ drank- en drugsgebruik (Advies en onderzoeksgroep Beke, 2008; MOVISIE, 2009);
- ❖ een lage economische sociale status (MOVISIE, 2009).

Net als de pleger van partnergeweld (www.s-hg.nl), kan geweld van ouders naar kinderen gepleegd worden vanuit psychische problematiek. Maar ook andere factoren die te maken hebben met de persoonlijkheid en de problemen van de ouders spelen een rol. Ook lopen ouders die zelf mishandeld zijn een groter risico om gewelddadig te zijn, evenals ouders zonder voldoende pedagogisch besef (Van Rooijen & Berg, 2010). Daarnaast komt huiselijk geweld vaker voor in gezinnen waarin de gezinsleden over de hele linie negatief op elkaar reageren.

Net als bij partnergeweld zijn een lage sociaaleconomische status en armoede ook risicofactoren voor kindermishandeling. Het risico op kindermishandeling is groter in alleenstaande oudergezinnen en gezinnen met een hoog kinderaantal (Van Rooijen & Berg, 2010). Daarnaast is de kans op kindermishandeling groter bij ouders met een verstandelijke beperking en ouders die jonger zijn dan twintig jaar (Friese Meldcode).

Het hebben van ouders die een harmonieuze relatie hebben met elkaar, die elkaar als partners en opvoeders ondersteunen, die zich bewust zijn van de eigen jeugdervaringen en de invloed daarvan op het eigen handelen als opvoeder, vermindert de kans om slachtoffer te worden van kindermishandeling. Het hebben van ouders die praktische en emotionele steun ontvangen vanuit hun sociale netwerk, vermindert ook de kans op geweld. Daarnaast wordt genoemd dat in gezinnen waarin ouders warmte en affectie bieden aan hun kinderen (Van Rooijen & Berg, 2010), emotioneel beschikbaar zijn voor de kinderen en flexibel zijn (Friese meldcode), er minder kans is op kindermishandeling.

1.3.4 Gevolgen

Slachtoffers van huiselijk geweld kunnen zowel op fysiek, seksueel als op emotioneel gebied klachten ontwikkelen. Er is vastgesteld dat de levenskwaliteit daalt naarmate er meer geweldvormen werden ondervonden. De toename van de ernst en van de duur van het geweld leidt tot een verdere afname van de levenskwaliteit (MOVISIE, 2009).

Slachtoffers ervaren in de eerste plaats directe fysieke aandoeningen. Soms schamen slachtoffers zich over het geweld en het fysieke letsel en trekken zich terug uit het sociale leven. Daardoor wordt het moeilijker om steun te vinden in de sociale omgeving. Psychische klachten manifesteren zich vooral

wanneer het geweld niet stopt en er geen zicht is op verbetering van de situatie. Gevoelens van schaamte en schuld versterken het isolement.

Uit onderzoek is bekend dat slachtoffers van huiselijk geweld zowel op fysiek, seksueel als op emotioneel gebied klachten ontwikkelen. Bij fysiek geweld gaat het om breuken, verwondingen en miskramen en bij psychische schade gaat het om angsten, depressies, minderwaardigheidsgevoelens, verschillende psychiatrische problemen, relatie- en seksuele problemen en suïcidepogingen. Ook kunnen psychosomatische klachten het gevolg zijn van huiselijk geweld. Denk bijvoorbeeld aan hoofden- en buikpijn, hyperventilatie, eetproblemen en verslaving (MOVISIE, 2009). Daarnaast is bekend dat de levenskwaliteit daalt naarmate er meer geweldvormen worden ondervonden. Toename van de ernst en van de duur van het geweld leidt tot een verdere afname van de levenskwaliteit (MOVISIE, 2009).

Huiselijk geweld heeft ook doden tot gevolg: naar schatting overlijden er per jaar 40 tot 80 kinderen aan huiselijk geweld (MOVISIE, 2009). In 2008 waren er 50 vrouwelijke slachtoffers, waaronder ook kinderen. In 90 procent van die gevallen was de dader bekend en bij bijna de helft van de gevallen ging het om partners, ex-partners, vriend of vriendin (CBS, 2009 in: MOVISIE, 2009).

1.3.5 De aanpak van huiselijk geweld

De aanpak van huiselijk geweld gaat niet over één nacht ijs. Bij geweld in partnerrelaties ontstaat er vaak een spiraal van geweld die moeilijk is te doorbreken (Groen & Lawick, 2008).

In de aanpak van huiselijk geweld zoals deze ontwikkeld is in Nederland wordt er gewerkt aan een integrale aanpak die alle betrokkenen, ook plegers, zo veel mogelijk naar de hulpverlening leidt, het zogenaamde meersporenbeleid (MOVISIE, 2010). Het gaat om een systeemgerichte of systemische benadering. Alle partijen zijn nodig om huiselijk geweld effectief aan te pakken (MOVISIE, 2010). Aandachtspunt is de motivatie van plegers: een stok achter de deur, zoals voorwaardelijke veroordeling, bevordert deelname aan en volhouden van de behandeling (Warnaar & Wegelin, 2003 in: MOVISIE, 2010).

1.4 Seksueel misbruik

Een vorm van huiselijk geweld is seksueel misbruik. Over seksueel misbruik is bekend dat kinderen meestal slachtoffer worden van seksueel misbruik door bekenden, zoals broers, ooms, (stief)vaders of de oppas. In hooguit 20 procent van de gevallen gaat het om een onbekende dader (Van Outsem, 1992 in: MOVISIE, 2009). Misbruik door familieleden (incest) gaat vaak samen met een patroon van verwaarlozing en fysiek geweld, en duurt vaak langere tijd. Persoonlijke problemen van de ouders en affectieve verwaarlozing van de kinderen vormen de belangrijkste gezinsachtergrond (Draijer, 1988 in: MOVISIE, 2009).

1.4.1 Prevalentie

Uit onderzoek uit 1988 blijkt dat 15,6 procent van de meisjes voor haar 16e jaar een of meer ervaringen heeft met misbruik door verwanten. Het gaat om 1 op de 6 à 7 vrouwen in Nederland. De gemiddelde leeftijd waarop het misbruik begint, is 11,4 jaar. 42,5 procent van het misbruik vindt plaats binnen het kerngezin. De daders zijn in 18,8 procent van de gevallen de vader of een vaderfiguur, 25,4

procent is een broer, 25,4 procent is een oom. Verder betreft het grootvaders, neven, zwagers en huisgenoten (Draijer, 1988, in: MOVISIE, 2009).

Hoeveel jongens in Nederland precies ervaring hebben met seksueel misbruik is niet bekend. Duidelijk is wel dat het seksueel misbruik van jongens qua omvang kleiner is dan dat van meisjes maar dat jongens meer risico lopen dan men geneigd is aan te nemen. Van alle misbruikte kinderen is een kwart jongen (Outsem, 1992 in: MOVISIE, 2009).

Uit recent onderzoek onder bijna 2000 scholieren blijkt dat fysiek geweld en psychologische agressie gecombineerd het vaakst wordt gemeld, en dat seksueel misbruik de minst gebruikte vorm van mishandeling is (Alin et al. 2010).

Dit zijn algemene cijfers. Er bestaan geen representatieve cijfers over seksueel misbruik specifiek in orthodox-protestantse gezinnen en / of cijfers over seksueel misbruik van jongeren in orthodox-protestantse gemeenschappen.

1.5 Schadelijke traditionele praktijken

Zoals al vermeld in de inleiding zien veel hulpverleners overeenkomsten tussen de leefsituatie en bepaalde problemen van traditionele migranten- en vluchtelingengemeenschappen met de orthodox-protestantse gemeenschappen, vanwege de grote rol van de culturele opvattingen en tradities van de gemeenschap. Vandaar de bijzondere aandacht in dit onderzoek voor 'schadelijke traditionele praktijken'. Schadelijke traditionele praktijken is een internationaal begrip voor geweld, verminking en onderdrukking voortkomend uit oude tradities en opvattingen over seksualiteit en man-vrouwrollen. Hieronder valt onder meer eergerelateerd geweld, kindhuwelijken en huwelijksdwang, gedwongen achterlating, meisjesbesnijdenis en polygamie. (Ageng'o, 2009). Vooral meisjes en jonge vrouwen, maar ook jongens worden slachtoffer. De periode van de puberteit en adolescentie is risicovol voor geweld vanuit de tradities, omdat zich dan de seksualiteit ontwikkelt en relatievorming plaatsvindt.

1.5.1 Eergerelateerd geweld

De werkdefinitie die in Nederland wordt gebruikt, luidt als volgt: "Eergerelateerd geweld omvat elke vorm van geestelijk of lichamelijk geweld, gepleegd vanuit een collectieve mentaliteit in reactie op een (dreiging van) schending van de eer van een man of een vrouw en daarmee van zijn of haar familie, waarvan de buitenwereld op de hoogte is of dreigt te raken." (Ferwerda & Van Leiden, 2005). Eergerelateerd geweld is een verzamelnaam voor allerlei vormen van geweld (geestelijk, lichamelijk, seksueel) ter voorkoming van de schending én ter zuivering van de familie-eer (zie o.a. Bakker, 2005; Ermers, 2007; Brenninkmeijer et al., 2009). Anders dan bij partnergeweld, kindermishandeling of andere vormen van huiselijk geweld, speelt bij eergerelateerd geweld de gemeenschap een belangrijke rol. Eergerelateerd geweld is daarmee een specifieke vorm van huiselijk geweld en vraagt dan ook een andere aanpak dan andere vormen van huiselijk geweld (zie. o.a. Bakker & Felten, 2011).

1.5.2 Huwelijksdwang

Huwelijksdwang is het dwingen van een meisje / vrouw of een jongen / man tot een huwelijk, door ouders, familie of gemeenschap. Het kernbegrip is 'dwang'. Er is een glijdende schaal van 'zachte dwang in de vorm van sociale en psychische druk' tot 'onder dreiging van fysiek en/of psychisch

geweld dochter of zoon dwingen met een door de ouders of andere familieleden uitgezochte partner te trouwen, of te trouwen voor een bepaalde leeftijd’.

De algemeen aanvaarde definitie van een gedwongen huwelijk luidt: “Een huwelijk waarbij één of beide huwelijkspartner(s) geen zeggenschap heeft (hebben) over de sluiting van de huwelijksverbintenissen en daarmee niet instemmen/instemt. Onder deze situatie wordt mede begrepen: het wel meewerken aan de formele (wettelijke) huwelijkshandelingen, doch onder lichamelijke of geestelijke bedreiging.” (Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken, 2006).

MOVISIE heeft de opvatting dat sprake is van een gedwongen huwelijk als:

- ❖ het huwelijk door een of beide aanstaande echtgenoten onvrijwillig wordt gesloten;
- ❖ sociale druk en psychisch en/of fysiek geweld, dan wel dreiging daarmee, gebruikt wordt door de ouders en/of andere gezinsleden en/of familie en/of gemeenschap.

1.6 Geweld in orthodox-protestantse gezinnen

Zoals gemeld in de inleiding is er weinig recent onderzoek gedaan naar huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen.

In een onderzoek van Römken uit 1992, melden de reformatorische vrouwen minder geweld in hun heteroseksuele (ex)partnerrelatie dan gemiddeld. Gereformeerde mannen melden relatief weinig geweld maar melden relatief wel ernstige vormen van geweld. Römken (1992) geeft als mogelijke verklaring dat het besloten karakter van de gereformeerde gemeenschap vrouwen er mogelijk van weerhoudt om over gewelddadigheden te spreken; mogelijk gebeurt dit pas als het geweld zeer ernstige vormen aanneemt.

Het eerder genoemde onderzoek naar huiselijk geweld op het Twentse platteland (Attema, 2002) omvatte een groot deel van de gemeenschappen die zijn te typeren als orthodox-protestants. Attema noemt drie invloeden van het christelijk geloof op het omgaan met huiselijk geweld (2002):

- ❖ Er wordt aangegeven in dit onderzoek van Attema (2002) dat partnergeweld binnen christelijke kringen langer kan doorgaan, omdat op echtscheiding een taboe rust.
- ❖ Respondenten in dit onderzoek van Attema (2002) geven aan dat er binnen het christelijk geloof weinig kan worden gesproken over seksualiteit. Hierdoor kan er ook moeilijk gepraat worden wanneer er op het gebied van seksualiteit iets mis gaat.
- ❖ Er wordt gesignaleerd dat problemen in gezinnen soms binnen de kerk worden opgelost. Dat kan leiden tot een constructieve oplossing, maar kan er ook voor zorgen dat problemen ‘onder de hoed blijven’.

Daarnaast komt uit dit onderzoek van Attema (2002) naar voren dat mensen wel thuis en met anderen in de gemeenschap over problemen spreken, maar deze niet rechtstreeks benoemen. In de plattelandscultuur spreekt men over problemen in bedekte termen. Schaamte speelt ook een rol om niet met problemen naar buiten te komen. Iedereen kent de dader als een ‘aardig iemand’ en ‘de zoon van’, dus men zet diegene liever niet in een kwaad daglicht. Daarnaast denkt men dat problemen als drugsmisbruik, depressiviteit en ook mishandeling niet voorkomen op het platteland – en zeker niet in het buitengebied. Het betreft hier een onderzoek naar de plattelandscultuur, dus dit gaat ook over gezinnen die niet orthodox-protestant zijn.

Naast het onderzoek van Attema is een aantal journalistieke artikelen verschenen over huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen. In die artikelen komt duidelijk naar voren dat geweld in deze gezinnen lang binnenskamers wordt gehouden. Dat blijkt al uit de kop *Christelijk gezin houdt geweld lang stil* in het Reformatorisch Dagblad (2004). Een aantal christelijke hulpinstellingen publiceerden daarnaast artikelen waarin zij uitleg geven over huiselijk geweld. Ze geven daarin aan dat het fenomeen helaas ook voorkomt in christelijke gezinnen, en dat dit geweld nooit kan worden gerechtvaardigd op basis van de Bijbel. Zie bijvoorbeeld het artikel *Het is onzichtbaar* van Eleos (2005). Een ander voorbeeld is de brochure “Geen veilig thuis, over kindermishandeling” van De Vluchtheuvel. In deze publicatie wordt informatie gegeven over wat kindermishandeling is, wat de gevolgen zijn en hoe je kunt omgaan met vermoedens van kindermishandeling. Daarnaast wordt er in deze brochure in gegaan op vragen die van belang zijn voor christenen zoals “Is overheidsingrijpen wel Bijbels?” Uitgelegd wordt dat vanuit het 5^e gebod “niet elk ouderlijk gedrag toelaatbaar is” (Verbruggen, 2009). Ook wordt bepleit dat het juist als christenen ook een plicht is om kinderlevens in bescherming te nemen.

2 Huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen

In hoeverre verschilt het huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen van huiselijk geweld in andere gezinnen? Wat zijn typerende kenmerken van huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen? In dit hoofdstuk worden de antwoorden beschreven van de respondenten op deze vraag. Er wordt eerst kort stil gestaan bij de mogelijke prevalentie. Vervolgens worden uitgebreid de mogelijke aanleidingen beschreven tot conflicten en oorzaken van huiselijk geweld, waarbij het voornamelijk gaat om geweld van ouders naar hun kinderen in de puberteit en jongvolwassenheid. Vervolgens zijn risicofactoren en belemmeringen om het geweld bespreekbaar te maken omschreven. Ten slotte komen ook beschermende factoren tegen geweld in deze gezinnen aan de orde.

2.1 Prevalentie

Huiselijk geweld wordt door alle respondenten van de verschillende instellingen erkend als een wereldwijd probleem dat helaas in alle kringen voorkomt. Zij denken allemaal dat dit zeker ook in orthodox-protestantse gezinnen aan de orde is. Sommige respondenten vrezen dat huiselijk geweld zelfs meer voorkomt in orthodox-protestantse gezinnen. Als reden hiervoor noemen ze de aanwezigheid van een aantal duidelijke risicofactoren waaronder een groot kindertal en de ongelijke verhoudingen tussen vrouwen en mannen. De meeste respondenten gaan er echter vanuit dat huiselijk geweld even vaak voorkomt in orthodox-protestantse gezinnen als in andere kringen.

2.2 Oorzaken van conflicten en huiselijk geweld

De aanleidingen voor conflicten en huiselijk geweld onder orthodox-protestanten zijn volgens de respondenten over het algemeen vergelijkbaar met die onder niet-christenen. Waar het gaat om partnergeweld, speelt vooral onmacht een rol, zo geven de respondenten aan. Maar zij zien ook een aantal verschillen. We hebben hier met name doorgevraagd op conflicten en geweld tussen ouders en hun puberkinderen, omdat juist in deze fase seksualiteit en identiteit tot ontwikkeling komen en beslissingen worden genomen die mogelijk ingaan tegen de regels van de gemeenschap. Deze conflicten zullen in veel gevallen vreedzaam worden opgelost. Soms kan dit overgaan in huiselijk geweld.

2.2.1 Traditionele rolpatronen

Hoewel dit bij de jongere generatie verandert en het in de "lichtere kerken" minder traditioneel is, is in een deel van de orthodox-protestantse gezinnen de rolverdeling tussen man en vrouw nog traditioneel, zoals te lezen is in hoofdstuk 1 (zie o.a.: Pluim, 2008; Vellenga, 1992; van Rooijen en Berg, 2010). De respondenten signaleren dit ook. Zo merkt een respondent op dat in de meer bevindelijke kring de mannen keihard werken en daardoor nauwelijks aandacht kunnen hebben voor de kinderen en voor hun vrouw. Een aantal respondenten meent dat de man-vrouwrolpatronen vaker dan in andere kringen, de aanleiding of (mede)oorzaak zijn van huiselijk geweld.

Tijd voor zichzelf

Een vrouw belt naar een hulpinstantie. Aan de medewerker aan de telefoon vertelt ze dat haar kinderen de deur uit zijn. Ze wil nu meer tijd voor zichzelf. Maar haar man is het daar niet mee eens; dat past niet bij de rolverdeling die gebruikelijk is hun gemeenschap. Dit zorgt voor conflicten die uitmonden in de mishandeling van de vrouw door haar man. De vrouw vraagt om hulp.

2.2.2 Koppige pubers en strenge ouders

In de puberteit ontstaan er net zoals in veel andere gezinnen vaak conflicten tussen ouders en hun puberkinderen. Deze conflicten kunnen een risico vormen voor het gebruik van huiselijk geweld door de ouders (en andersom: kinderen die geweld gebruiken naar hun ouders). Typerend aan de opvoeding in orthodox-protestantse gezinnen is dat de ouders in vergelijking met andere gezinnen, erg streng en begrenzend kunnen zijn. Een aantal respondenten ziet jongeren die akkoord gaan met de strenge regels van de ouders. Maar er zijn ook jongeren die juist gaan 'schoppen' en ageren tegen de ouders. Er ontstaan ruzies – als in veel gezinnen – over zaken als te laat thuiskomen, te harde muziek, muziek- en kledingstijlen. De reacties van ouders in orthodox-christelijke gezinnen variëren. "Veel ouders kunnen goed omgaan met deze experimenteerfase van hun kinderen, maar er zijn ook ouders die niet weten hoe ze er mee om moeten gaan", vertelt een hulpverlener. Een deel van de ouders vraagt opvoedingsadvies. Zo heeft deze hulpverlener wel eens meegemaakt dat ouders de deur niet meer open deden als hun kind te laat thuis kwam. Hij legt hen dan uit dat er andere, minder drastische manieren zijn, om hun puber te begrenzen.

2.2.3 Psychische problematiek

Zoals in alle gezinnen, betekent psychiatrische problematiek van ouders of kinderen een risico op huiselijk geweld. Een van de respondenten merkt op dat uit de vragenrubriek van Refoweb blijkt dat geweldsproblemen daarnaast vooral voorkomen in gezinnen waar één of beide ouders te kampen hebben met een (lichte) vorm van autisme.

2.2.4 Niet houden aan de religieuze en culturele regels

Een specifieke aanleiding voor conflicten binnen orthodox-protestantse gezinnen is als kinderen niet mee willen naar de kerk, of zich op een andere manier niet houden aan de religieuze en culturele regels van de kerk waartoe zij behoren. Meerdere respondenten noemden dit aspect. De reformatische jongerenorganisatie signaleert deze conflicten over geloofsopvattingen zeer regelmatig: "Wanneer jongeren geloofsvragen stellen, oefenen ouders veel psychische druk uit op hun kinderen." Morele druk, schelden, bedreigen, vernederen en uitsluiten zijn vormen van psychisch geweld die zij veelvuldig zien. Ouders gebruiken soms dreigende woorden, bijvoorbeeld: "Jij gaat naar de hel!" Ook worden jongeren volgens deze respondent, om geloofsconflicten niet zelden letterlijk op straat gezet door hun ouders. "Als zij de rede en de redenen verliezen gaan sommige ouders ook meppen, maar meestal gebruiken ze geestelijke indoctrinatie." De organisatie verklaart dit als volgt: "De ouders leven vooral 'oud-testamentisch' en in het Victoriaanse tijdperk, waar gezag en autoriteit voorop staan. De ouders geven geen erkenning aan de eigenheid en eigen geloofsopvatting van hun kind. Het puberbrein is er nog niet klaar voor om in alle rust en redelijkheid met hun ouders te praten. En ouders hebben weinig psychologische kennis en inzicht."

2.2.5 Seks voor het huwelijk

Seks voor het huwelijk en ongehuwd samenwonen zijn in orthodox-protestantse kring voor jongens en meisjes verboden. Behoud van de maagdelijkheid tot in het huwelijk staat voorop. Jongens mogen wel meer dan meisjes, vooral ook omdat ouders bang zijn dat hun dochter wordt aangerand, zegt een respondent. “Ouders verbieden seks voor het huwelijk, maar vooral om zwangerschap te voorkomen”, zegt een andere respondent. “De boodschap van de kerk is: je mag van seks genieten, als het aan liefde en huwelijk is gekoppeld”, zo licht een respondent toe: “Seks en liefde zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Er verschenen enige tijd geleden een paar boeken vanuit christelijke hoek over seks. Dat gaf veel roering onder de kerkelijk opinieleiders, omdat anale seks hierin niet werd afgewezen.”

Ondanks het verbod blijkt dat het merendeel van de jongens en meisjes wel degelijk seksueel contact heeft voor het huwelijk. Veel jongeren experimenteren wel met seks, maar zij proberen het te verbergen voor hun ouders en de gemeenschap. Een andere respondent bevestigt dit: “Ook meisjes hebben seks, maar vertellen het niet, vaak vanuit schuldgevoelens over seks voor het huwelijk. Een hoop ouders steken hun hoofd in het zand hiervoor.” Als je er niet over praat, ontstaan er ook geen conflicten, is de ervaring. Ouders zeggen vaak tegen hun dochter of zoon: “We kunnen het niet tegenhouden, maar je weet dat we het niet willen.” Het is niet meer vanzelfsprekend dat jongeren hun ouders gehoorzamen. Vooral dankzij internet is hun wereld – ook seksueel – veel groter geworden.

De traditie zoals men die in Staphorst kent heeft andere wortels dan het bevindelijk gereformeerde gedachtegoed (waarbinnen behoud van maagdelijkheid tot in het huwelijk voorop staat). Onder verwijzing naar Nooy-Palm (1971)¹ meldt een onderzoekster: “Men kent hier een oud agrarisch gebruik stammend uit de Middeleeuwen, genaamd ‘venstervrijen’. Dit ‘vrij huus geven’ aan een jongen om seks te hebben met de ongetrouwde dochter was bedoeld om zeker te zijn van bedrijfsopvolging van de boerderij: wanneer een meisje zwanger werd, was de bedrijfsopvolging zeker gesteld. Dit gebruik gaf meer seksuele vrijheid en zwangerschap voor het huwelijk was dus zeker geen probleem.” Het punt van bedrijfsopvolging is vervallen maar de seksuele praktijk is min of meer in stand gebleven.

2.2.6 Ongehuwd zwangerschap

Tienerzwangerschappen komen net als in alle andere kringen, ook voor in christelijke kring. Hoe vaak dit voorkomt is niet precies duidelijk. Volgens onderzoeker Baars-Blom komen op reformatorische scholen geregeld tienerzwangerschappen voor. De geïnterviewde medewerker van de jongerenhulpverleningsinstelling hoort geregeld van meisjes dat ze geen maagd meer zijn, of dat ze zwanger zijn. Omdat de gesprekken niet face-to-face zijn is meestal niet bekend of deze meisjes zijn aangesloten bij een kerk, en zo ja, bij welke.

Over zwangerschap voor het huwelijk wordt volgens de respondenten heel divers gedacht. Het verschilt tussen de meer liberale en de meer traditionele kerken. “Er is eerst veel boosheid, verdriet en teleurstelling bij de ouders”, aldus een respondent. Hij heeft niet de indruk dat ongewenste zwangerschap vaak leidt tot geweld binnen christelijke gezinnen. Zwangerschap buiten het huwelijk is echter wel degelijk een schande in de familie. “En al wordt er geen fysiek geweld toegepast, je wordt wel flink moreel toegesproken”, aldus een respondent. Seks voor het huwelijk mag immers niet, en een zwangerschap maakt voor iedereen zichtbaar dat ze ‘het’ gedaan heeft.

¹ Nooy-Palm, Hetty (1971) *Staphorster Volk – een cultureel antropologische verkenning*, Meppel: Boom

De indruk van respondenten is dat de meeste meisjes wel worden geholpen, dat zij niet de familie of de kerk worden uitgezet. Zwangere stellen mogen in de kerk trouwen als zij schuld bekennen tegenover de kerkenraad. De schuldbelijdenis gebeurde vroeger vaker tegenover de hele gemeente. Nu is dat bijvoorbeeld nog het geval in zeer gesloten gemeenschappen op de Veluwe, in bijvoorbeeld (Oud) Gereformeerde Gemeenten. “De gedachte is dat als je de zonde belijdt, dan kan je ook vergeving krijgen”, verklaart een respondent.

In reformatorische kring is zwangerschap voor het huwelijk volgens de respondenten van de jongerenorganisatie geen enkel probleem. “Als je in het openbaar schuldbelijdenis doet, dan staat er daarna een hele gemeenschap voor je klaar, wordt er een huis en allerlei spullen voor je geregeld. Natuurlijk is er wel verdriet, maar daarna, ach...Dat is het mooie van zo'n gemeenschap.” Het komt in deze kring bijna niet voor dat jongeren geen schuldbelijdenis willen doen en niet willen trouwen. Wel blijven jongeren tijdelijk thuis wonen totdat ze hun school hebben afgemaakt en iets ouder zijn. Tegenwoordig wordt trouwen vaker uitgesteld, bijvoorbeeld als een jongen niet betrouwbaar is wegens een verslaving, zo signaleert ook Baars-Blom (ongepubliceerd onderzoek 2011).

Wellicht op een aantal gemeenten na, is een huwelijk niet meer automatisch en niet meer overal aan de orde bij een zwangerschap. “Wanneer een meisje ongetrouwd zwanger raakt – dit komt nog wel geregeld voor – wordt er meestal een oplossing gezocht in eigen kring. De grootouders krijgen bijvoorbeeld de voogdij over het kleinkind. Of de (jonge) ouders worden ondersteund vanuit de familie of de kerkelijke gemeente”, vertelt een christelijk hulpverlener. Ook andere respondenten geven voorbeelden van ouders die het kind van hun dochter (mee) opvoeden en verzorgen. “Een meisje ging eerst samenwonen zonder toestemming, en toen dat niet ging, weer bij haar ouders wonen. Haar moeder helpt nu mee met de opvoeding van het kind.” Een ander: “Ik ken een recent voorbeeld dat ouders het hebben geaccepteerd, zonder dat het meisje ging trouwen. Zij heeft zelfs samen met haar ouders het kind laten dopen in de kerk.”

Niet alle meisjes treffen het zo met hun ouders. Er zijn gemeenschappen waar wel getrouwd moet worden, vooral in de traditionele, zeer gesloten Veluwse gemeenten. Een respondent noemt een voorbeeld waarbij een jongen van 16 ging trouwen met zijn 15-jarige zwangere vriendin. De gedachtegang hierbij is dat “als je seks hebt gehad, consumeer je het huwelijk en word je in principe in staat geacht om dan ook te trouwen.” Over de gesloten gemeente vertelt een andere respondent: “Is er sprake van een “moetje” dan ben je schuldig en moet je voor de kerk schuld bekennen, dan wordt je gedwongen tot een huwelijk. Als ongehuwde moeder word je met de nek aangekeken.” Zwangerschap buiten het huwelijk betekent een schande voor de familie en kan een reden voor verbanning uit de familie en de gemeenschap zijn. Veel meisjes doen er alles aan om uitstoting te voorkomen. Zij proberen de zwangerschap te verbergen en kiezen soms ten einde raad voor een abortus. Abortus is echter niet gewenst: zwangerschapsafbreking wordt in de geloofsgemeenschap gezien als moord. “Abortus is geen optie. Wij zijn voor het leven!”, verklaart de reformatorische jongerenorganisatie.

Meestal vertellen deze meisjes niemand over hun zwangerschap, niet hun vriendinnen, hun vriend en al helemaal niet hun ouders. “Meisjes gaan veelal helemaal alleen naar de abortuskliniek”, vertelt de respondent die werkzaam is in de abortuskliniek. “Deze meiden hebben grote problemen: ze zijn seksueel actief geweest, het is misgegaan en nu doen ze ook nog eens een abortus en daarmee zijn ze eigenlijk een moordenaar. Het is heel verdrietig, maar ze praten er niet over”, is haar ervaring.

Bekend in het dorp

Recent was er een meisje in een kleine gemeente verkracht en daardoor zwanger, vertelt een respondent van Stimezo. Haar ouders kwamen mee – een unicum in de ervaring van Stimezo – ook dat ze het hen had verteld. Zij stemden in met abortus. Het protocol is dat Stimezo adviseert om aangifte te doen, dat er materiaal wordt verzameld voor de technische recherche, DNA bijvoorbeeld. Dat wilde ze echter niet, omdat het dan in het dorp bekend zou worden en dat zou haar, haar hele leven worden nagedragen.

2.2.7 Partnerkeuze

In de orthodox-protestantse cultuur komt het ongehuwd samenwonen nauwelijks voor. Maar hierbij zijn grote verschillen tussen de verschillende gemeenschappen. Zelfstandig wonen komt wel voor, maar trouwen vanuit huis gebeurt nog veel. Zo gaan in Staphorst en Rijssen vijf van de tien jongeren uit huis wanneer ze trouwen, in Urk en Genemuiden doen zelfs zes van de tien jongeren dit, zo blijkt uit cijfers van het CBS (2001).

Ouders hebben een duidelijke voorkeur voor een huwelijkspartner van hun zoon of dochter. Allereerst accepteren de ouders alleen huwelijkspartners van de andere sekse (zie: 2.2.7. 'Seksuele diversiteit') en ten tweede dient de huwelijkspartner afkomstig te zijn uit dezelfde kerkgemeenschap. Een respondent legt uit hoe dit werkt bij bevindelijk gereformeerden: "Geprefereerde' huwelijken zijn bij voorkeur binnen het eigen kerkgenootschap. Als het toch daarbuiten moet, dan kost dat moeite en moet deze toch wel ook bevindelijk gereformeerd zijn. Is een kerkverband iets lichter dan de eigen kerk, dan gaan de ouders van het meisje soms met zijn ouders, maar altijd met hemzelf praten en geven hem nadrukkelijk in overweging om lid te worden van hun zwaardere kerk", aldus Baars-Blom. Er lijkt hierin een verschil in sekse te zitten: in het onderzoek van Baars-Blom (2006) komt naar voren dat meiden het lastig vinden als ze trouwen met een jongen van een andere kerk; als meisje zijn zij degene die dan van kerk moet wisselen.

Lichtere kerk

Een stel mocht niet met elkaar trouwen in een lichtere kerk. Ze kozen ervoor om eerst toe te geven aan hun strenge ouders. Om vervolgens na hun huwelijk elders te gaan wonen, om zo meer hun eigen gang te kunnen gaan en naar een lichtere kerk te kunnen.

Trouwen met iemand buiten de eigen geloofsgemeenschap is dus nog steeds heel lastig en nauwelijks geaccepteerd, ook al is het een orthodox-protestantse kerk. Een andere respondent legt uit, ook uit eigen ervaring, dat als je een geliefde hebt uit een stroming die de ouders niet accepteren, de jongeren in een loyaliteitsconflict kunnen komen: "Dan ervaar je dat je niet loyaal bent aan je ouders, die hiervoor gevochten hebben", waarmee zij bedoelt: gevochten voor de afscheiding van hun specifieke kerk vanwege een bepaalde geloofsopvatting.

Opvallend is dat ook een huwelijk met iemand uit de eigen kerkgemeenschap een probleem kan zijn. Een voorbeeld dat een respondent noemt, is dat van een meisje en een jongen uit dezelfde kerkelijke gemeenschap die geen verkering met elkaar mochten hebben, want hij kwam uit een gezin dat in de ogen van de ouders van het meisje niet behoudend genoeg was.

Niet uit liefde

Een meisje uit de gereformeerde gemeente kreeg tijdens haar werk in het buitenland een relatie met een bekeerde christen. Ze ervaart het als de ware liefde. Op aanraden en onder druk van de dominee, van de kerk daar en haar ouders in Nederland, is dit meisje niet met hem getrouwd. Nu is zij getrouwd met een jongen uit de eigen kerk.

Wat doen ouders om de niet-gewenste partner op afstand te houden? Sommige ouders weigeren de partner de deur, waardoor de verkering vaak uitgaat of het kind het huis uit gaat, zo vertelt een van de respondenten. “Maar vaak zat er dan al iets scheef in de relatie tussen ouders en kind.” Het valt deze respondent op dat jongere pubers eerder de ouders volgen dan wanneer ze al wat ouder zijn. “Sommige ouders gaan uiteindelijk akkoord met de keuze van hun kinderen al zijn ze het er niet mee eens, ‘het is jouw leven’. Bij anderen wordt het contact met de ouders verbroken en verhuist het stel uit de gemeenschap naar een andere plaats.”

Vertrekken

Een 23-jarige vrouw, tot dan toe altijd keurig in het gareel van haar ouders, kreeg een vriend die haar ouders ‘te licht’ vonden. Haar vriend stelde haar voor de keus: of we trouwen of ik ben weg. Zij koos voor hem en de avond dat ze dat deed, vond ze haar koffer op de stoep van het ouderlijk huis. Ze kon vertrekken.

2.2.8 Seksuele diversiteit

Het is bekend dat homoseksuele gevoelens en relaties een ingewikkeld en gevoelig thema zijn in de orthodox-protestantse kringen (Ganzevoort et al. 2010; Bos et al. 2010). In onze interviews met de respondenten wordt dit bevestigd en onderstreept. Maar is het ook aanleiding tot conflicten of zelfs tot huiselijk geweld?

Een groot deel van de respondenten geeft aan dat jongeren, vrouwen en mannen die homoseksuele gevoelens hebben en afkomstig zijn uit orthodox-protestantse gemeenschappen, erg worstelen met hun gevoelens. Jongerenhulpverleners krijgen geregeld vragen hierover van jongeren. “Ze vragen ons, wetende dat wij christenen zijn, wat wij ervan vinden. Ze checken hoe wij reageren. Ze vragen: help mij op weg, wat moet ik hiermee? Vaak durven ze het niet met hun dominee of jeugdleader te bespreken. Daar hebben ze al naar geluisterd en geconcludeerd dat ze daar niet voor moeten aankloppen. Het advies van de hulpverleners is afhankelijk van de vraag. Hoe vertel ik het mijn ouders? Moet ik het wel of niet praktiseren? Heb ik daar wel / niet behoefte aan?”

De ervaring van de hulpverleners is dat ouders heel wisselend reageren op de homoseksualiteit van hun kind. “Ga je als kind de knuppel in het hoenderhok gooien of heb je de indruk dat je ouders het al vermoeden? De opvattingen en reacties van ouders kunnen heel anders zijn dan van hun kerk.” Respondenten denken dat een deel van de mensen die homoseksuele gevoelens hebben en afkomstig zijn uit orthodox-protestantse gemeenschappen uiteindelijk toch maar trouwen met iemand van de andere sekse, uit angst voor verlies van sociale verbanden wanneer ze dat niet doen. Er lijkt sprake van grote psychische druk. Zo vertelt een hulpverlener over een aantal cliënten die worstelen met hun homoseksuele gevoelens en daarom besluiten om te proberen hun hele leven lang alleen te blijven.

Homoseksualiteit is duidelijk een heet hangijzer. “Homoseksualiteit is een moeilijk thema omdat het ‘als een ijkpunt van emancipatie’ wordt genomen in onze samenleving en in het politieke debat”, vertelt een van de geïnterviewde hulpverleners. “Per kerk is het echter verschillend hoe er over homoseksualiteit

wordt gedacht”, legt een andere respondent uit. “Ook in de ‘middenorthodoxe’ kerken is dit niet gemakkelijk bespreekbaar. Je mag nog wel in de kerk komen, maar niet lid worden, dus geen belijdend lid en niet deelnemen aan het avondmaal.”

Een deel van de respondenten heeft het idee dat er tegenwoordig beter wordt omgegaan met homoseksualiteit dan voorheen. “Het grijpt voor ouders vaak diep in als ze horen dat hun kind homoseksueel is. Maar er zijn gelukkig heel wat ouders die er goed in slagen om een goede band met hun kind te onderhouden, ook al is deze homoseksueel. De Bijbel spreekt duidelijk over homoseksualiteit, dit wordt nadrukkelijk benoemd als zonde. Maar de tijd dat er gezegd werd: ‘Je bent homo dus je bent mijn kind niet meer’, is voorbij”, aldus een hulpverlener van een christelijke hulpinstansie.

Deze en veel andere respondenten van christelijke huize lijken uit te gaan van de bekende opvatting over homoseksuelen dat “je als mens wel wordt geaccepteerd, maar je moet het niet praktiseren” (Bos, 2010). Zo zegt een van de respondenten: “Onder reformatorische jongeren is de indruk dat men nu liberaler naar homoseksualiteit kijkt, dat het meer is geaccepteerd dan vroeger, alleen ‘je mag het niet praktiseren’, dat geloven wij ook. God zegt dat het niet mag. Waarmee we niet willen zeggen dat ze niet in de hemel mogen komen. Dat is bijna onverdraagzaam.”

Uit een aantal voorbeelden in de interviews en de literatuur is echter duidelijk dat ook ‘de mens’ en zijn of haar omgeving vaak te maken krijgen met een harde veroordeling.

Van de lijst gehaald

Gerda (67 jaar), moeder van een homoseksuele zoon, lid van de vrijgemaakt-gereformeerde kerk: “Er is een hele tijd geweest dat we zelf eigenlijk ook liever niet meer naar de kerk gingen. Je voelde toch heel erg dat mensen naar je keken. Soms heel meelevend, maar soms ook heel oordelend. Alsof ze het ons kwalijk namens dat we onze zoon niet beter hadden opgevoed. Er waren in die tijd bij ons verkiezingen voor diakenen, en er was al een lange tijd sprake van dat mijn man op tal zou staan om diaken te worden. Maar toen dit met mijn zoon naar buiten kwam, werd mijn man gauw van de lijst gehaald. Dat heeft ons wel erg veel pijn gedaan. Heel ons leven waren we lid van de kerk geweest hier. En dan dit...”

Ganzevoort, Olsman, & Van der Laan (2010)

Er bestaat ook kans op uitsluiting of verstoting van de homoseksuele zoon of lesbische dochter door de familie. In sommige gevallen lijkt er niet alleen sprake te zijn van psychisch geweld maar ook fysiek geweld, zoals blijkt uit het volgende voorbeeld:

Mishandeld

Een meisje van wie bekend is dat ze lesbisch is, wordt mishandeld door haar ouders en vervolgens door hen op straat gezet.

Duidelijk is dat reacties op homoseksualiteit heftiger zijn dan op zaken als onbedoelde zwangerschap. Een van de respondenten verwoordt het als volgt: “Als je homo bent, wordt je kop eraf gehakt, maar bij zwangerschap is er geen enkel probleem.”

Naast de stevige veroordeling van homoseksuele, lesbische en biseksuele mensen’ is in sommige kerken is er in andere kerkgemeenschappen de tendens “laten we het er maar niet over hebben.” Men weet ook niet wat men ermee moet, er lijkt verlegenheid. Vanuit pastorale bewogenheid wil men

iedereen bij de kerk houden, maar vanuit de kerkrechtelijke kant (“We denken dat God dit niet wil en dat het niet kan”) vinden ze dat ze homoseksuele mannen, lesbische vrouwen en biseksuelen moeten afwijzen. “Men worstelt met dit dilemma”, aldus een respondent. Verschillende respondenten zien hierin de laatste jaren een sterke verandering. “Er wordt ook binnen reformatorische kerken meer geïnvesteerd in pastorale steun rond homoseksualiteit”, meldt een respondent.

2.2.9 Grote verschillen

In de gesprekken benadrukken alle respondenten dat er tussen de gemeenschappen die worden aangeduid als orthodox-protestants, grote verschillen zijn. Bijvoorbeeld als het gaat om de mate van openheid naar en deelname aan de samenleving, of de mate waarin de traditionele rolverdeling is losgelaten en vrouwen buitenshuis werken. Ook schetsen respondenten een algemene ontwikkeling naar een verandering in de traditionele verhoudingen en een ontwikkeling naar meer openheid.

2.3 Seksueel misbruik

Hoewel er in de interviews niet expliciet naar werd gevraagd, noemden verschillende respondenten seksueel misbruik als een veel voorkomend probleem, ook de respondenten van organisaties die zich expliciet op jongeren richten. Bij de jongerenhulpverleningsinstelling stond in 2010 incest en seksueel misbruik bovenaan in de top drie van probleemcategorieën waarvoor jongeren het vaakst contact opnamen.² Hoewel deze instelling niet registreert op kerkelijke achtergrond, verwacht MOVISIE dat veel christelijke jongeren juist deze instelling opzoeken vanwege de christelijke signatuur, maar cijfers hierover zijn er niet. Volgens de respondent varieert het wie de jongeren als de dader van het seksueel misbruik noemen. Het kan een oom zijn, een broer, een vriend of hun vader. “Het is vaak de eerste keer dat ze vertellen wat hen is overkomen. Het is een groot geheim. Het is heel moeilijk om het in hun eigen netwerk te vertellen. Politie, huisarts en hulpverlening zijn al helemaal *nicht im frage*, een te hoge drempel! Het is zeer lastig bespreekbaar.”

Een aantal respondenten denkt dat seksueel misbruik vaker voorkomt in gesloten orthodox-protestantse gezinnen dan in andere gezinnen. Een respondent van de reformatorische jongerenorganisatie schetst het volgende beeld: “Ik dacht dat het één op de vier was die seksueel misbruik meemaakt, maar ik heb nu de indruk dat één op de vier géén incest meemaakt.” Een andere respondent kent verhalen van dorpen in Gelderland, die gaan over misbruik door een grootmoeder en een uitwisseling van de kinderen door burens voor seksueel misbruik. Deze verhalen werden bevestigd door twee huisartsen in de regio. Ook in andere provincies is zij bij informanten in haar promotieonderzoek op misbruikervaringen in orthodox-protestantse kring gestuit.

Een christelijke hulpverlener beschrijft een ander voorbeeld uit een dorp: “Iemand kon zo zeven meisjes noemen die seksueel misbruikt werden, zowel binnen het gezin als daarbuiten, door jongens uit het dorp. Er ontstond maatschappelijke onrust in het dorp nadat een man, die veel vrijwilligerswerk met jongeren deed, werd gearresteerd omdat hij enkele jongens had misbruikt. Een opbouwwerker heeft toen – met de ‘burgerlijke gemeente’ – twee informatieavonden georganiseerd. Op beide avonden waren 150 mensen.” Ze beschrijft verder dat in de zogenaamde ‘drankketen’ de plattelandsjongeren, ook van orthodox-protestantse huize, veel zuipen en dat meisjes hier regelmatig

² Daarna kwamen Gedrag en gezag (botsingen met leeftijdsgenoten en gezag); 3. Depressie en suïcidaliteit; 4. Seksualiteit en 5. Identiteit en eigenwaarde.

seksueel worden misbruikt.

2.4 Risicofactoren geweld in gezinnen

Er zijn verschillende factoren die het risico op huiselijk geweld vergroten; dit noemen we risicofactoren. Ze staan beschreven in hoofdstuk 1. In deze paragraaf noemen we de factoren die specifiek lijken te zijn voor geweld in orthodox-protestantse gezinnen.

2.4.1 Communicatie

Veel respondenten vertellen dat in een deel van de gezinnen er sprake is van grote geslotenheid. Men praat onderling niet of nauwelijks. Allerlei gevoelige zaken, van geloof tot partnerkeuze, zijn niet of moeilijk bespreekbaar. “Er speelt vaak een gebrek aan communicatie”, aldus een respondent. Het is in veel orthodox-protestantse gezinnen niet de gewoonte om over persoonlijke onderwerpen en problemen te praten. Het gevolg kan zijn dat gezinsleden bij onderlinge conflicten niet discussiëren over hun verschillende meningen om tot overeenstemming te komen, maar dat deze conflicten via geestelijke druk en / of fysiek geweld worden ‘opgelost’. Hulpverleners van hulpinstellingen op christelijke grondslag noemen het verbeteren van de communicatie tussen ouders en kinderen als een belangrijk doel in hun werk met cliënten.

2.4.2 Drank en drugsgebruik

In de interviews stelt een aantal respondenten dat drank- en drugsgebruik moeilijk bespreekbaar zijn, terwijl ze wel vaak voorkomen. Een paar keer worden de ‘drankketen’ genoemd als probleem, zoals we ook zagen in de literatuur (Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid, 2008; Pers, 2010). In hoeverre dit van invloed is op huiselijk geweld werd niet duidelijk uit de interviews. Wel is bekend uit de literatuur dat middelengebruik ontremmend werkt op het gebruik van geweld (MOVISIE, 2009). Aangezien met name jongeren alcohol drinken, kan dat een risico zijn voor geweld van jongeren naar hun ouders en / of hun broers en zussen, maar hier spraken de respondenten niet over.

2.4.3 Grote gezinnen: gebrek aan aandacht?

Een paar respondenten noemen de grootte van de gezinnen in orthodox-protestantse kring, waardoor er meer overbelasting van de ouders, in het bijzonder de moeder, kan optreden en er mogelijk te weinig aandacht is voor de kinderen. Kinderen in grote gezinnen kunnen mogelijk worden verwaarloosd en het risico op het gebruik van geestelijk en fysiek geweld lijkt groter, zo denkt een aantal respondenten. “Er zijn overbelaste moeders, die het ene na het andere kind op de wereld zetten. Een gezin van acht kinderen is geen uitzondering, in een enkel geval zelfs zestien kinderen”, zo verwoordt een van de respondenten.

Een hulpverlener bij een instelling op christelijke grondslag vertelt dat zij geregeld geraadpleegd wordt voor hulp voor grote gezinnen, onder andere door ouderlingen. Volgens de kerkelijke leer mogen orthodox-protestantse mensen geen voorbehoedmiddelen gebruiken. “Dan moet bijvoorbeeld de kerkenraad toestemming geven voor het gebruik van voorbehoedmiddelen door een echtpaar, wanneer een vrouw om gezondheidsredenen geen kinderen meer mag krijgen”, vertelt een respondent. De respondent van de abortuskliniek vertelt dat er soms getrouwde vrouwen bij haar

komen, die het na bijvoorbeeld vijf kinderen wel genoeg vinden en vragen om een abortus. “Vaak weet hun man dit niet.”

2.4.4 Interpretatie van de Bijbel

Een specifiek probleem dat kan spelen in orthodox-protestantse gezinnen, is dat de pleger van huiselijk geweld zijn of haar daad rechtvaardigt op basis van de Bijbel. Zo ontstond er recent commotie rond een Katwijkse dominee die volgens diverse media zou hebben opgeroepen tot het slaan van kinderen (NOS, 2011). Alle respondenten vinden deze opvattingen zeer kwalijk maar de hulpverleners onder hen komen deze mening regelmatig tegen onder orthodox-protestantse cliënten. Een respondent vertelt: “Sommige ouders hebben de overtuiging dat je op grond van de Bijbel je kinderen mag slaan. In de Bijbel staat ‘Wie zijn kind liefheeft spaart de roede niet.’”

Een andere respondent beschrijft de verantwoordingen die geweldplegers soms geven voor hun gedrag: “Bijvoorbeeld door de zin ‘De man is het hoofd van de vrouw’, of ‘Kastijdt uw kinderen als je ze lief hebt’.” Een derde respondent zegt: “Dat er ook in de Bijbel staat dat je als ouders liefdevol moet zijn naar je kinderen, wordt vaak vergeten.”

De respondenten die werken bij christelijke hulpinstellingen zetten zich ervoor in om duidelijk te maken aan daders, slachtoffers en omstanders dat de Bijbel geen geweld in gezinnen rechtvaardigt. Zo vertelt een hulpverlener dat hij en zijn collega’s aan ouders uitleggen dat door kinderen te slaan, je hen erg kan kwetsen. Ouders krijgen handvatten aangereikt over hoe je kinderen grenzen kan bijbrengen zonder te slaan. “Slaan is geen wijs pedagogisch middel”, zo wordt aan ouders uitgelegd. Niet alle ouders staan echter open voor die boodschap, is de ervaring van een andere hulpverlener die werkt bij christelijke instelling. Zij vertelt: “De ouders die op de Jeugdbeschermingafdeling komen zijn heel moeilijk aan te spreken. Deze gezinnen legitimeren het geweld.” Ze vervolgt: “Ouders zeggen: ‘Er zijn geen blauwe plekken, dus het is geen kindermishandeling’, of: ‘Ik ben zelf ook met klappen groot geworden, dat kan nu ook’.”

Deze hulpverlener signaleert dat dit vanuit de gemeenschap echter niet wordt toegestaan. “Er ontstond destijds veel commotie rond voorganger Goldschmeding van de Evangelische Kerk uit Amersfoort, die volgens een krant de volgende uitspraak had gedaan: ‘Je moet de kinderen slaan tot ze ophouden met huilen’. In het Reformatorisch Dagblad ontstond daarna een discussie, waarbij sommigen vonden dat ‘tuchtigen mag’. De meerderheid vond slaan echter geen geoorloofd opvoedmiddel.”

Ook andere respondenten van hulpinstellingen op christelijke grondslag hebben het idee dat steeds meer mensen uit orthodox-protestantse gemeenschappen vinden dat huiselijk geweld en kindermishandeling op basis van de Bijbel niet te rechtvaardigen is.

2.4.5 Sterke hiërarchie

Samenhangend met de traditionele rolpatronen is de sterke hiërarchie in het gezin. Slachtoffers van huiselijk geweld verkeren vrijwel altijd in een afhankelijke positie ten opzichte van de dader. Een slachtoffer in een orthodox-protestants gezin verkeert zeker in een lage positie, waardoor zij (of hij) weinig mogelijkheden heeft om te ontsnappen aan het geweld.

Een ander aspect van de sterke hiërarchie is dat de man zich als zodanig de ‘baas’ voelt en dwingend kan zijn naar zijn vrouw en kinderen. “Bijvoorbeeld door de zin in de Bijbel dat ‘de man het hoofd is van de vrouw’. Dit moet je volgens de theorie dan uitleggen als: ‘de man heeft verantwoordelijkheid voor de relatie, maar mag niet de macht over haar uitoefenen’”, legt een respondent uit. Een ander knelpunt waar kinderen en jongeren die slachtoffer zijn van huiselijk geweld tegenaan kunnen lopen, is een

misvatting ten aanzien van het vijfde gebod: 'Eert uw vader en uw moeder.' Een respondent ziet dat vaders nog steeds belangrijker zijn dan moeders en dat het gezag van de ouders nog een grote rol speelt. "Kinderen krijgen in orthodoxe kring minder ruimte om te puberen, om te experimenteren."

2.4.6 Gehoorzaamheid

Zoals staat beschreven in hoofdstuk 1, is volgens verschillende onderzoekers in orthodox-protestantse gezinnen de opvoedingstijl te typeren als autoritair (De Muynck & Post, 2010; Pluim, 2008; Luhoff & Selten, 2001; Vellenga, 1992). Dit noemen verschillende respondenten ook. "Gehoorzaamheid is van groot belang. Verzet wordt gezien als slecht. Dat maakt de positie van een slachtoffer van huiselijk geweld zwak; geweld aanklaarten kan lijken op een daad van verzet en ongehoorzaamheid. Voor de dader maakt dit het moeilijk om toe te geven dat ze fout zaten", signaleert een van de onderzoekers. Deze dominante stijl wordt gezien als passend bij het geloof. Een autoritaire opvoedingstijl kan gevolgen hebben voor het bespreekbaar maken van huiselijk geweld, vertelt een andere respondent: "Er kan manipulatie plaatsvinden, 'met de hand op de Bijbel', bijvoorbeeld het gebod dat je de ouders moet gehoorzamen en moet 'eren'."

Een andere respondent benoemt de opvoedingstijl in orthodox-protestantse gezinnen als *autoritair* en vindt *autoritair* niet de juiste term: In de literatuur wordt dit benoemd als "*Duidelijke regels, met veel uitleg over deze regels en onderhandelingsmogelijkheden* (Baan en Tuk, 2008).

2.5 Belemmerende factoren om geweld te bespreken

Er is een aantal factoren te onderscheiden die slachtoffers belemmeren om hun ervaringen met huiselijk geweld te bespreken in hun gezin, hun kerk of gemeenschap.

2.5.1 De vuile was binnenhouden

De norm in de gesloten orthodox-protestantse gemeenschappen is over het algemeen dat men de vuile was niet buiten hangt: over problemen praat je niet (Pluim, 2008). Men durft niet over problemen te praten met mensen uit de gemeenschap. Dat geldt voor alle problemen, maar wellicht nog sterker voor huiselijk geweld. Het is volgens de respondenten omgeven met schuld- en schaamtegevoelens. Schaamte speelt bij huiselijk geweld een rol bij alle daders en slachtoffers, maar de oordelen vanuit de gemeenschap kunnen dit versterken. Een respondent zegt: "Het is moeilijk om te praten over dit soort onderwerpen en mensen kunnen bang zijn voor de consequenties als ze over het geweld praten. Ze zijn vaak bang dat iedereen het dan te weten komt. Omdat het vaak hechte gemeenschappen betreft, weten mensen vaak veel van elkaar. Mensen die te maken hebben met huiselijk geweld vragen zich af hoe iedereen zal reageren; hoe zal de kerkenraad hierop reageren?" De indruk van veel respondenten is dat men naar buiten toe het gezin zo lang mogelijk probeert te presenteren als een evenwichtige en goede eenheid.

2.5.2 De dreiging van uitsluiting

Tradities en regels nemen een belangrijke plaats in binnen orthodox-protestantse gemeenschappen, merken de respondenten. Van ieder wordt verwacht zich hieraan te houden. "De cultuur van een gemeenschap is heel bepalend", zegt een respondent.

Als een individu zich niet aan de regels houdt, dan zal hij of zij schande over zichzelf afroepen en de kans lopen uit de gemeenschap te worden gezet, zo wordt duidelijk uit een aantal interviews. Dat

gebeurt niet letterlijk maar door die persoon te negeren: "Iedereen draait het hoofd om." Als men de vuile was buiten hangt over huiselijk geweld of incest, kan dit hen ook overkomen, weten slachtoffers. De kans bestaat dat gemeenschappen het slachtoffer uitsluiten, aldus een aantal respondenten. De pleger wordt ook vaak uitgesloten, vertelt een respondent: "In de kerken worden daders soms wel met de nek aangekeken." Een respondent vertelt ter illustratie: "Soms wil een dochter niet dat haar vader, die haar misbruikt, en misschien een belangrijke positie heeft in de kerk, wordt uitgestoten. Ze houdt daarom haar mond".

2.5.3 Sociale controle

De indruk van verschillende respondenten is dat er sprake is van sterke sociale controle, zoals ook al bleek uit de literatuur (zie o.a. De Muynck & Post, 2010; Vellenga, 1992). "Mensen vragen zich vaak af: 'Wat zal men wel niet denken?'" , zo vertellen een aantal respondenten. Men is bang voor een slechte naam, voor zichzelf, voor de pleger van het huiselijk geweld, of voor het hele gezin. Een respondent schetst de casus van een vrouw die denkt aan een scheiding van haar gewelddadige man, maar bang is dat het aanzien, de status van haar man dan ernstig wordt aangetast. "Dat maakt de twijfel groter om weg te gaan bij haar man."

2.6 Factoren die het geweld in stand houden

Geweld in gezinnen is moeilijk te stoppen. Het is geen gemakkelijk onderwerp voor zowel slachtoffers, daders als omstanders om over te praten. In de interviews is een aantal factoren binnen orthodox-protestantse gezinnen naar voren gekomen die eraan bijdragen dat het geweld in stand blijft.

2.6.1 Verbod op scheiden

Het verbod op scheiden kan ervoor zorgen dat partnergeweld in stand blijft. "Wat God heeft samengevoegd scheidde de mens niet", is een van de opvattingen van de kerk die het voor slachtoffers van huiselijk geweld moeilijk maken om uit een gewelddadige relatie te stappen. "Het niet-scheiden staat vaak boven mishandeling in een huwelijk", zegt een respondent. "Wat de reden ook is, scheiden mag niet. Vaak denkt men (bedoeld wordt: de kerk) dat het geweld toch wel zal meevallen". Een andere respondent zegt: "De boodschap van de kerk is dat je eigenlijk niet mag scheiden, hoewel het hier en daar wel is toegestaan bij mishandeling en seksueel misbruik. Bij overspel is scheiden zeker toegestaan." Een deel van de respondenten onderschrijft die opvatting: "Bij overspel is een huwelijk eigenlijk al ontbonden."

Andere school

Een moeder ging scheiden nadat bekend werd dat haar man incest had gepleegd met haar dochter. Op haar zwaar christelijke school werd de dochter aangesproken door het schoolhoofd. Zij moest ervoor zorgen dat de ouders bij elkaar zouden blijven. De moeder heeft daarop een andere school gekozen.

Een van de hulpinstellingen op christelijke grondslag noemt een ander knelpunt door het verbod op echtscheiding: de druk op de pleger kan wegvallen om zijn/haar gedrag aan te passen. Deze hulpinstantie wil koppels uiteraard niet aanzetten tot scheiden maar vindt wel dat de mogelijkheid in

overweging kan worden genomen: “Zodat de dader weet dat het niet stoppen van gewelddadig gedrag consequenties kan hebben voor zijn relatie en gezinssituatie.”

Als mensen echter wel een scheiding doorzetten, heeft dat consequenties in de sociale omgeving. “Er is sprake van sociale uitsluiting van gescheiden vrouwen. Scheiden wordt in bepaalde kringen moeilijk geaccepteerd. Degene die vertrekt, is de schuldige, ook al was zij slachtoffer van huiselijk geweld. Hierin is men ongenueanceerd. Al zie ik in onze gemeente wel een kentering daarin”, verklaart een respondent. De tendens is volgens haar en enkele andere respondenten tegenwoordig wel dat je mag scheiden. “Er zijn dominees die iets liberaler worden in hun opvattingen over scheiden”. Een andere respondent vindt dat we het verbod op scheiden“(..) ook positief kunnen duiden, er wordt geknokt voor het huwelijk.”

2.6.2 De vuile was hang je niet buiten

De bij 2.5.1. al beschreven norm dat je de “vuile was niet buiten hangt”, heeft ook een effect op het in stand blijven van de gewelddadige situatie. Een respondent: “In echt gesloten gezinnen is het zwijgen het sterkst. Slachtoffers verraden hun gezin niet. Meisjes komen niet met seksueel misbruikervaringen naar buiten. Heeft de vader een officiële status in de kerk, als ouderling, koster of jeugdleider, dan helemaal niet, want dan zet ze zijn positie op het spel.”

Onderzoeker Jose Baars-Blom wijst er op dat het begrip *bonding*. Wanneer een gezin tot een geloofsgemeenschap waar sprake is van een sterke *bonding* (Bredewold en Baars, 2009): dan is deze gemeenschap vaak heel gesloten en bepalen de relaties binnen de gemeenschap voor een belangrijke mate iemands identiteit.

Een consequentie hiervan zou kunnen zijn dat men hierbuiten nauwelijks contacten heeft. De vraag rijst waar (jonge) slachtoffers van huiselijk geweld naartoe kunnen: het sociale netwerk van jongeren beperkt zich meestal tot vrienden uit de eigen kerkelijke kring, zo wordt verteld door enkele respondenten.

2.6.3 Schuld en zonde

De meeste slachtoffers van huiselijk geweld praten niet makkelijk over het geweld, waardoor de situatie van geweld in stand blijft. Dit geldt extra voor slachtoffers van seksueel geweld. Hierin kan ook het geloof een rol spelen. Volgens dit geloof is ieder mens zondig. “Incest is omgeven met zonde en schuld. Iedereen is zondig, dus ook het slachtoffer. Het is een schuldcultuur”, verklaart een respondent. Zij noemt het voorbeeld van een slachtoffer dat aangaf bang te zijn over incest te spreken, omdat ze vreesde dat zij daarmee er mogelijk deel aan zou hebben dat de dader, haar vader, in de hel zou komen. “Ook al is hij al overleden, dan alsnog speelt angst voor consequenties van verraad.”

2.7 Beschermende factoren

Verschillende factoren in gezinnen kunnen bijdragen aan het voorkomen van geweld en een deel daarvan geldt voor de orthodox-protestantse gezinnen. Respondenten noemen in de interviews een aantal specifiek voor deze gemeenschappen geldende factoren.

2.7.1 Sociale steun

Een belangrijke beschermende factor die naar voren komt in de verhalen van de respondenten, is de sociale steun vanuit de eigen gemeenschap. Dit was ook al naar gekomen in het literatuuronderzoek (Pluim, 2008). Het gaat onder andere om de praktische en financiële steun die de gemeenschap ouders biedt wanneer ze overbelast zijn. En er zijn ook voor situaties van geweld vaak opvangmogelijkheden voor kinderen bij andere gezinnen. Een paar respondenten zien: "(...) best een onderlinge hartelijkheid en verbondenheid." Het begrip 'beschermende werking' van een gemeenschap herkennen zij. "De kerk biedt ook veiligheid, warmte en jeugdwerk. En er zijn kerkenraden die wel professionele hulp inschakelen, bijvoorbeeld Jeugdzorg."

2.7.2 Normbesef

In de meeste orthodox-protestantse gezinnen is een duidelijk normbesef, zo is af te leiden uit de interviews. Het is in deze gezinnen duidelijk wat wel kan en wat niet kan, en in veel gezinnen hoort het gebruik van geweld, het plegen van incest, daar uitdrukkelijk niet bij. Ouders vinden het ook belangrijk om hun kind te begrenzen en duidelijke kaders en regels mee te geven. Een duidelijk normbesef wordt als zodanig niet in de literatuur genoemd als een beschermende factor tegen huiselijk geweld. Wel is bekend uit onderzoeken onder vluchtelingen dat een gebrek aan normbesef ten aanzien van geweld, het risico hierop vergroot (website van Pharos).

2.7.3 Warmte in gezinnen

Een aantal respondenten denkt dat er juist binnen orthodox-christelijke gezinnen veel warmte kan zijn. Het gezinsleven krijgt veel aandacht en wordt belangrijk gevonden. Er zijn moeders die prima een groot gezin kunnen runnen, die goed kunnen organiseren en veel liefde en aandacht voor hun kinderen hebben, zo signaleert men. Zoals we zagen in de literatuur, kan deze warmte en affectie in gezinnen een beschermende factor zijn tegen geweld tegen kinderen (Van Rooijen & Berg, 2010).

2.7.4 Weinig scheidingen

Er wordt weinig gescheiden in orthodox-protestantse gezinnen, zo is de indruk van de respondenten. Een respondent vindt het ook positief te duiden dat er wordt geknokt voor het behoud van het huwelijk. Dit kan beschermend werken tegen huiselijk geweld: bekend is namelijk dat geweld vaak kort na de scheiding plaats vindt of daarna (Janssen, 2006). Daarnaast hebben kinderen uit gescheiden gezinnen gemiddeld meer problemen vergeleken met kinderen uit intacte gezinnen, zowel op korte als op langere termijn, door zowel de echtelijke ruzies als de scheiding. Met de meeste kinderen uit gescheiden gezinnen gaat het na verloop van tijd weer goed, maar een grote groep houdt problemen (Spruijt, 2009).

Bovendien komen er daardoor in orthodox-protestantse gemeenschappen minder eenoudergezinnen voor en zoals we gezien hebben in de literatuur, is een eenoudergezin een risicofactor voor kindermishandeling (Van Rooijen & Berg, 2010).

2.8 Gevolgen voor slachtoffers

Huiselijk geweld kan drastische gevolgen hebben. Dat geldt voor alle slachtoffers. Zoals in de literatuur beschreven staat, gaat het om zowel fysieke als emotionele schade (MOVISIE, 2009). Uit de interviews

kwam naar voren dat voor slachtoffers uit orthodox-protestantse gemeenschappen er nog een paar specifieke gevolgen zijn.

2.8.1 Buitengesloten uit gezin en gemeenschap

Wanneer jongeren conflicten krijgen met hun ouders over hun geloofsopvatting, hun leefstijl, partnerkeuze en dergelijke, zullen ouders proberen de kinderen in het gareel te houden door psychische druk uit te oefenen. De respondenten die in de hulpverlening werken zien dat ouders morele druk uitoefenen als een kind iets tegen hun wil doet. Ze zeggen bijvoorbeeld: “Je gaat je ondergang tegemoet.” Het kind krijgt te horen dat hij of zij de loyaliteit en het vertrouwen beschadigt als hij of zij andere keuzes maakt. Een respondent zegt: “Ouders gebruiken kwetsende woorden. Zij veranderen in alles verslindende monsters, die hun kinderen terroriseren en buitensluiten.” Een andere respondent vertelt over kindermishandeling: “Het trieste is – zelfs na kindermishandeling – dat kinderen veel loyaler zijn naar hun ouders dan andersom.”

Buitengesloten worden komt volgens veel respondenten waarschijnlijk meer dan gemiddeld voor in orthodox-protestantse gezinnen. Wanneer het ouders niet lukt om hun kinderen naar hun wens en eisen te laten leven, ontstaan er geregeld breuken tussen ouders en kinderen. Ouders nemen afstand van hun kinderen, zetten hen op straat of jongeren lopen weg van huis.

Ook bestaat volgens een deel van de respondenten het risico dat je als slachtoffer wordt buitengesloten door de gemeenschap. In sommige kerkelijke gemeenschappen wordt men, wanneer men zich niet aan de regels houdt, uitgesloten van het Avondmaal, bijvoorbeeld na een scheiding. “Als je iets hebt misdaan, mag je niet aan tafel komen”, licht een respondent deze maatregel toe. “De mensen die het betreft zullen zichzelf ook schuldig voelen en zich vaak zelf al terugtrekken”, is zijn ervaring.

2.8.2 Worsteling met geloof

Een aantal respondenten meldt dat slachtoffers worstelen met het geloof. Slachtoffers vragen zich bijvoorbeeld af waarom God het geweld toestaat. Waarom heeft God niet ingegrepen? Er is in dit onderzoek niet verder hierop in gegaan.

3 Huiselijk geweld en de kerkgemeenschap

Het blijkt heel verschillend te zijn hoe de diverse kerkgemeenschappen omgaan met huiselijk geweld. In dit hoofdstuk wordt beschreven wat de rol van de gemeenschap is bij huiselijk geweld in de aangesloten gezinnen. Eerst geven de onderzoekers een beschrijving van de visie op huiselijk geweld in de gemeenschappen, zoals de respondenten deze verwoordden. Daarna gaan zij in op belemmerende factoren die respondenten zagen om het geweld te signaleren en aan te pakken, en vervolgens een aantal daartoe stimulerende factoren in de kerk en de geloofsgemeenschap. Tenslotte zetten zij een aantal ontwikkelingen op een rij, die volgens de respondenten duiden op een positieve tendens om huiselijk geweld bespreekbaar te maken.

3.1 Hoe denkt men over huiselijk geweld?

In deze paragraaf is globaal beschreven hoe binnen de kerken en de geloofsgemeenschappen naar huiselijk geweld wordt gekeken. De respondenten zijn allen vanuit hun (vrijwilligers)werk betrokken bij de problematiek van huiselijk geweld. Een aantal van hen vervult binnen de eigen kerkgemeenschap een taboedoorbrekende rol door huiselijk geweld bespreekbaar te maken, door voorlichting te geven, te publiceren en/of door hulp te verlenen aan de slachtoffers. Indien een respondent bij een kerk is aangesloten vormen meestal de mores, het beleid en de praktijk van de eigen kerkelijke organisatie het referentiekader. Dit kan per respondent dus verschillen.

3.1.1 Verschillen per gemeenschap

De respondenten zien verschillen in hoe de kerken en de geloofsgemeenschappen denken over huiselijk geweld. Zo vertelt een respondent: “De regels en ook de manier waarop er wordt gereageerd op huiselijk geweld is voor iedere gemeenschap weer anders.” In sommige gemeenschappen wordt huiselijk geweld ‘normaler’ gevonden dan in andere gemeenschappen.

Een aantal respondenten heeft de indruk dat huiselijk geweld juist wordt afgekeurd in orthodox-protestantse gemeenschappen. “Huiselijk geweld wordt juist in de meest behoudende christelijk gereformeerde gemeenschappen sterk afgekeurd: er wordt duidelijk gezegd dat dit een zonde is. Deze zonde kan vergeven worden. Knelpunt is dat daarmee het probleem nog niet is opgelost.” Een andere respondent bevestigt dit: “Huiselijk geweld wordt vanuit Bijbelse principes afgewezen.” Anderen zien echter dat geweld vaak gelegitimeerd wordt vanuit de Bijbel (zie ook 2.4.4). Maar een hulpverlener relateert: “Daders grijpen alles aan om hun gedrag te legitimeren.”

3.1.2 Opvoedkundige tik?

Waar de meeste respondenten het over eens zijn is dat in een deel van de orthodox-protestantse gezinnen de ‘opvoedkundige tik’ vaker wordt goedgekeurd, onder verwijzing naar de Bijbel waarin onder meer staat: “Wie zijn kind liefheeft, kastijdt het.” En: “.... spaart de roede niet.” Verschillende respondenten wijzen erop dat steeds meer kerken dit principe afwijzen. Er is – inmiddels ook in de landelijke media³ – een discussie gaande over hoe de Bijbel hierin geïnterpreteerd dient te worden: gaat het erom dat je kinderen slaat of dat je kinderen grenzen stelt en hen discipline bijbrengt? “Dat disciplineren van kinderen van belang is, is echter duidelijk. Er ligt een mogelijkheid het gesprek aan te gaan over hoe die disciplineren dient te geschieden,” denkt een respondent. Zeker in het verleden

³ N.a.v. artikel van de Hersteld Hervormde dominee Vlietstra in zijn Hervormde Nieuwsbrief (november 2011)

werd volgens een respondent de Bijbel vaak als “dekmantel voor geweld gebruikt”, al is haar indruk dat het gebruik van geweld inmiddels minder gemeengoed is.

3.2 Belemmerende factoren in de gemeenschap om geweld aan te pakken

Welke factoren belemmeren kerken en geloofsgemeenschappen om huiselijk geweld te signaleren en aan te pakken? Deze lijken deels te maken te hebben met (geloofs)opvattingen en deels met onvermogen en onbekendheid.

3.2.1 Ontkenning

Een deel van de orthodox-protestantse kerken ontkent het probleem van huiselijk geweld, aldus een aantal respondenten. Men denkt vaak “dat komt bij ons niet voor”, zo vertellen zij. Een van hen noemt dit het bekende principe: ‘not in my backyard’, in het Nederlands ook wel afgekort tot NIVEA: niet in (mijn) voor- en achtertuin. Een respondent: “De kerkelijke instellingen vragen nooit om voorlichting over bijvoorbeeld seksueel geweld, maar wel over hoe mannen en vrouwen met elkaar om moeten gaan.” Genoemd wordt dat mensen zich soms niet kunnen voorstellen dat huiselijk geweld voorkomt in hun gemeenschap. “Vaak is het voor mensen binnen orthodox-christelijke gemeenschappen een schok als huiselijk geweld naar buiten komt. Iedereen leeft namelijk erg hecht met elkaar samen, dus het is erg schokkend als je dan niet alles van elkaar blijkt te weten. Ook leeft vaak het idee dat huiselijk geweld “bij ons [in de gemeenschap] niet voorkomt.” Hierdoor wordt huiselijk geweld en kindermishandeling niet gesignaleerd, ook al is het gezin onderdeel van een hechte gemeenschap, zo is de uitleg. Geweld kan jarenlang spelen terwijl niemand ingrijpt, is de ervaring van sommige respondenten.

3.2.2 Niet signaalgevoelig

De kerkenraad bezoekt één of twee keer per jaar de gezinnen (De Muynck & Post, 2010). Afhankelijk van de behoudendheid van de kerk of de dominee en/of ouderling vragen zij in meer of mindere mate naar het geloof, de tuchtiging, zo vertellen enkele respondenten. Er wordt vaak ook gevraagd hoe het gaat in het gezin, naar het welzijn. De kerkenraad zou bij deze huisbezoeken problemen kunnen signaleren, of slachtoffers zouden iets van hun problemen kwijt kunnen, maar dat gebeurt meestal niet. “Nee, aan een zwart pak ga je niet alles vertellen”, zegt een respondent. “Als ze komen zorg je er bovendien voor dat alles dan aan kant is.” Mogelijk speelt hierin mee dat de ouderlingen mannen zijn, en als conflicten en mishandeling de opgroeiende kinderen betreft, is een man niet de aangewezen persoon om hierover de zorgen te delen. Opvoeding wordt namelijk gezien als primair een vrouwentaak, zo melden verschillende respondenten.

3.2.3 Wie zonder zonde is ...

In de interviews komt naar voren dat, mocht het huiselijk geweld wel gesignaleerd zijn, er vaak niets mee gedaan wordt. Voor kerkelijk werkers en andere omstanders in de kerkelijke gemeente geldt vaak namelijk: “Wie ben ik dat ik de zonde van een ander aanklaagt? Ben ik niet zelf ook zondig!?” Er zijn vele zondes, en huiselijk geweld is hier een van. Er kunnen vragen spelen als: “Kunnen wij een rangorde aanbrengen in de zondes? Is roddel over de zonde niet net zo erg als de zonde zelf? En is niet iedereen geneigd tot het kwaad?” Het lijkt erop dat deze opvattingen en vragen het voor getuigen uit de kerkelijke gemeenschap moeilijker maken om het geweld bespreekbaar te maken.

3.2.4 Gehoorzaamheid voorop

Net zoals in de gezinnen (zie 2.4.9) bestaat er ook in sommige kerken de opvatting dat kinderen hun ouders dienen te gehoorzamen. Verzet tegen ouders, maar ook verzet van de vrouw tegen haar echtgenoot wordt als verkeerd gezien. Gehoorzaamheid geldt als positief, zo beschrijven de respondenten deze opvatting. Zelfs verzet van een kind tegen ouders die hem of haar vernederen, slaan of seksueel misbruiken, kan daardoor worden afgekeurd.

Dit verhoogt de drempel van slachtoffers om te praten over hun problemen. Praten met een vertrouwenspersoon binnen de kerk zien veel jongeren niet als oplossing, want ze verwachten geen steun. Een respondent vertelt: "Een signaal is dat veel jongeren nooit met de dominee of jeugdouderling zullen praten, omdat ze door geregeld naar hen te luisteren en hun (negatieve) mening al kennen." Soms vertellen ze hun ervaringen wel aan een jeugdleider, vertelt de respondent, vooral tijdens de zomerkampen, omdat ze dan langer bij elkaar zijn en zij het meest vertrouwd zijn.

3.2.5 De mantel der liefde

Als geweld in een gezin wel aan de orde komt, pakken sommige kerkenraden dit aan op een manier waarbij de dader niet gestraft wordt en het verder niet bekend wordt in de gemeenschap, aldus een deel van de respondenten. "Per dominee is het verschillend of zij goede pastorale hulp kunnen geven. Het is goed mogelijk dat er veel onder de mantel der liefde wordt toegedekt en dat het probleem niet echt wordt aangepakt. Als de dader belooft dat hij het niet meer zal doen, gelooft men dat graag."

Een andere respondent beschrijft het als volgt: "Is het seksueel misbruik bekend bij een ambtsdrager, dan gaan de 'echt moedige' ambtsdragers wel in gesprek met de dader. Ze gaan vaak in gebed (met hem), en leggen het vervolgens in de handen van God. Ze vinden dat ze er vertrouwen in moeten stellen wanneer een betrokkene zonde heeft beleden en beterschap belooft. Contact opnemen met het AMK is minder vaak praktijk. Er is een zekere naïviteit." Soms wordt er wel hulp geboden aan de dader, gericht op het verbeteren van het gedrag. Vaak wordt het gebeurde echter genegeerd: iedereen is immers altijd welkom in de kerk", legt een respondent uit.

3.2.6 Schuldbelijdenis en vergeving

Respondenten omschrijven hoe volgens de geloofsleer ieder mens zijn schuld kan belijden en vergeving krijgen. Huiselijk geweld, zeker incest, wordt door veel kerkleiders en kerkelijk werkers als een zonde gezien waarvoor de pleger een schuldbelijdenis moet doen, waarna hij / zij door de anderen wordt beoordeeld voor zijn/haar daden. Er wordt ook gebeden om het geweld te stoppen. Daarna is voor de meeste kerkgemeenschappen vergeving van de pleger erg belangrijk. De kerk ondersteunt veelal dit proces van vergeving.

Respondenten vinden dit proces niet voldoende: "Knelpunt is dat daarmee het probleem nog niet is opgelost", zegt een van de respondenten. Daarnaast vindt een deel van de respondenten dat dit proces van vergeving negatieve gevolgen kan hebben voor het slachtoffer. "Slachtoffers worstelen vaak met de vergevingsvraag. Zij kunnen vaak niet vergeven, 'Dat kan ik niet, want er is mij zoveel aangedaan'."

Een respondent bij een hulpinstelling op christelijke grondslag schetst een casus van een vrouw die werd mishandeld door haar man. "Ze wilde hem graag vergeven maar dat lukte haar niet. De mishandelingen waren niet gestopt. Deze vrouw zat hiermee in de knel: ze moest hem vergeven, maar ze wist niet hoe." Respondenten bij neutrale hulpinstellingen hebben vergelijkbare casussen.

3.2.7 Geen professionele hulp

Veel kerkelijk werkers zoals jeugdleiders en (jeugd)ouderlingen weten niet goed om te gaan met problemen van jongeren thuis, waaronder huiselijk geweld, zo denkt een deel van de respondenten. "Er zijn wel steeds meer protocollen, maar de dilemma's en onwetendheid bij deze werkers is groot. Je bent maar een pastoraal werker. Hoe maak je de signalen en vermoedens van geweld hard? Men vindt dat lastig en ervaart een bepaalde onmacht. Ook is er angst voor de gevolgen, hoe moet ik hiermee omgaan? Wat als het niet waar is?" Verwijzen naar professionele hulp ligt niet altijd meteen voor de hand. Men is toch geneigd om het in eigen kring op te lossen, zo is de indruk van de respondenten. Hulp en begeleiding ontbreken vaak.

Opvallend is dat de respondenten nauwelijks de mogelijkheid noemen voor de kerkgemeenschappen om melding te doen bij de politie. Bij ernstige opvoedingsproblemen en gezinsconflicten wordt nog wel de Christelijke Jeugdzorg of een andere hulpinstelling op christelijke grondslag ingeschakeld. Soms is de situatie dan al geëscaleerd en is gedwongen hulp noodzakelijk.

3.3 Stimulerende factoren in de gemeenschap om geweld aan te pakken

Kerken en geloofsgemeenschappen kunnen ook een stimulerende rol spelen in de aanpak van huiselijk geweld en een beschermende rol vervullen voor de slachtoffers.

3.3.1 Sterk normbesef

Net als in de gezinnen zelf (zie 2.7) is er ook binnen de christelijke gemeenschappen vaak een sterk normbesef. Over het algemeen bestempelt men huiselijk geweld als verkeerd. Vanuit het geloof, vanuit Bijbelse principes wordt in het bijzonder het plegen van incest sterk afgewezen. Deze sterke normering kan beschermend werken naar slachtoffers.

In steeds meer kerken wordt openlijk over huiselijk geweld gesproken, zo is de ervaring van de respondenten die veel contacten hebben binnen orthodox-protestantse gemeenschappen. Slachtoffers ervaren het als zeer steunend wanneer vanaf de kansel de predikant laat merken dat huiselijk geweld niet getolereerd kan worden, denken deze respondenten. Ook op gemeenteavonden en themabijeenkomsten besteden steeds meer kerken aandacht aan het onderwerp. Mogelijk steunt dit slachtoffers niet alleen, het stimuleert hen ook om over hun ervaringen te praten en steun te zoeken.

3.3.2 Georganiseerd contact

"De kerk weet over het algemeen meer over wat er in gezinnen gebeurt dan wij als professionals", zegt een hulpverlener. Hiervoor werd al beschreven dat gezinnen een of twee keer per jaar huisbezoek van een kerkelijk werker krijgen, waarbij in veel situaties het welzijn van het gezin en het mogelijke huiselijk geweld niet aan de orde komt. Dat kan ook anders. "Hoe minder orthodox hoe meer aandacht er vaak is voor het gezinsleven tijdens de huisbezoeken", aldus een respondent. Soms zien dominees of ouderlingen wel signalen van huiselijk geweld en pakken deze op. Een respondent, zelf hulpverlener, ziet ook dat mensen soms wel iets loslaten tegen een predikant: "Hij heeft een ambtsgeheim, waardoor een moeder deze man nog wel eens in vertrouwen neemt."

Kerkenraadsleden die denken dat een persoon of gezin meer zorg nodig heeft, kunnen in sommige kerkgemeenschappen een vertrouwenspersoon of pastoraal werker inschakelen. In verschillende

kerken wordt er hard aan gewerkt dat deze mensen beter leren signaleren; verschillende kerken zijn inmiddels aangesloten bij een meldpunt voor (seksueel) misbruik in kerkelijke relaties. Een respondent, zelf hulpverlener, is lid van een pastoraal team voor de orthodox-protestantse kerken. De werkers in dit team zijn professioneel opgeleid of volgden een basiscursus Psycho-pastorale Toerusting. De pastoraal werker kan een keer per maand gedurende een of anderhalf uur langs gaan bij een gezin en soms ook de kinderen erbij betrekken. In gemeenschappen waar geen vertrouwenspersonen of pastoraal werkers zijn, is het moeilijker om te signaleren.

Signalering staat hier en daar al goed op de rails, maar soms ook niet, zo blijkt uit de interviews. De ervaring van onderzoekster Baars-Blom: “Binnen het reformatorisch en gereformeerd vrijgemaakt voortgezet onderwijs hebben sommige scholen een goed protocol voor signalering en aanpak, maar signaleren ze niks. Andere scholen hebben nauwelijks iets geregeld, maar door hun *fingerspitzengefühl* signaleren ze van alles, werken ze samen met het AMK en ontwikkelden een eigen deskundigheid om het aan te pakken (Reformatorisch Dagblad, 2008).”

3.3.3 Onderling ‘oplossen’

Een van de respondenten, zelf hulpverlener, vertelt dat de gemeenschap een belangrijke, ondersteunende rol kan spelen in het stoppen van geweld in gezinnen. “Een orthodox-protestantse kerkgemeenschap is vaak helemaal zelfvoorzienend. Alle hulp is te vinden in het eigen netwerk: de huisarts, pastoraal werkers, hulpverleners. De hulp is vaak goed georganiseerd.” Als er huiselijk geweld plaatsvindt, wordt dit vaak in eigen kring opgepakt en er wordt weinig hulp van buitenaf gevraagd. De kerk speelt hierin geregeld een grote rol; de dominee voert bijvoorbeeld gesprekken met het echtpaar. Als er professionele hulp nodig is, kan men die in eigen kring vinden (Eleos, Vluchtheuvel, SGJ, enz.). Er zijn eveneens christelijke pleeggezinnen en opvangvoorzieningen. Een andere respondent voegt hier aan toe dat er ook een goed contact is tussen de driehoek: school, kerk en gezin. “Waar kerken misschien vaak huiselijk geweld weinig signaleren, gebeurt dat volgens mijn waarneming op scholen veel meer.”

De reformatorische jongerenorganisatie Stichting Jij Daar! heeft een eigen netwerk van deskundigen aan wie zij raad kunnen vragen en jongeren naar kunnen verwijzen. Het zijn o.a. artsen en psychologen uit de eigen achterban die dit vrijwillig doen. “Het lukt niet altijd om op korte termijn hulp en opvang te regelen. Soms staat iemand maanden op de wachtlijst van Eleos en is dan niet meer gemotiveerd. In de tussentijd proberen de vrijwilligers de jongeren wat op te vangen, soms zelfs door deze in huis te nemen”, vertellen de respondenten. Voor reformatorische jongeren is de opvangvoorziening De Herberg, gefinancierd door de plaatselijke diaconie, die jongeren maximaal twaalf weken kan opvangen. Ze worden hier volgens de respondenten “door vrijwilligers in de watten gelegd en begeleid.” Andere voorzieningen op reformatorische basis waar Stichting Jij Daar! jongeren naar verwijst zijn Stichting I’ Abrie en Stichting Bij de Bron in Frankrijk, beide ingesteld voor een time-out en rust.

3.3.4 Praktische steun

De kracht van het netwerk van de gemeenschap om een gezin heen kan op verschillende manieren worden benut. Als bijvoorbeeld de kinderen niet meer thuis kunnen blijven en uit huis geplaatst moeten worden, vinden de ouders dit heel moeilijk. “Ze vragen zich af of de overheid wel het recht heeft om in te grijpen in de opvoeding”, aldus een respondent. Dat is voor hulpverleners een moeilijke situatie. Vaak zijn er echter in de eigen gemeenschap gezinnen die deze kinderen op kunnen vangen. “Opvang

in een christelijk gezin maakt de overgang voor deze kinderen minder groot en later kunnen ze weer makkelijker terug naar het eigen gezin. De weerstand van de ouders om de kinderen tijdelijk op te laten vangen in een ander gezin, kan hierdoor afnemen”, vertelt een hulpverlener. Een andere respondent herkent dit: “Er is vaak een stevig sociaal vangnet: gezinnen kunnen tijdelijk ontlast worden door hulp uit de eigen gemeenschap. En een kind dat het thuis moeilijk heeft, kan wel makkelijk bij bijvoorbeeld de buurvrouw of oma langs.”

De kerkgemeenschap kan ook praktische ondersteuning bieden door taken over te nemen, bijvoorbeeld van overbelaste ouders in de grote gezinnen. Of door steun te bieden bij het boodschappen doen en klussen. Via de diaconie kan de kerk enige financiële steun bieden en zijn er soms ook ‘financiële maatjes’: mensen die elkaar steunen om schulden weg te werken en meer geldzorgen te voorkomen. “De positieve kracht van de kerkgemeenschap is dat er veel en grote vrijwilligersnetwerken zijn”, aldus een respondent.

3.3.5 Geloof als steun

Voor een slachtoffer van huiselijk geweld kan het geloof en de gemeenschap daar omheen een belangrijke bron van steun zijn om het geweld te verwerken en om een nieuwe balans te vinden, zo komt naar voren uit een deel van de interviews. Mensen ondervinden ‘best een onderlinge hartelijkheid en verbondenheid’ in hun gemeenschap. Dat een gemeenschap een beschermende werking kan hebben, herkennen respondenten zeker. “De kerk biedt ook veiligheid, warmte en jeugdwerk voor jongeren.”

3.4 Veranderingen binnen kerkgemeenschappen

Meerdere respondenten signaleren dat er veel verbeterd is de afgelopen jaren: er is meer bewustwording en kennis ontstaan in orthodox-protestantse gemeenschappen over huiselijk geweld. Internet speelt daarbij een grote rol, vooral onder de jongeren in deze kringen.

3.4.1 Meer openheid

Over het algemeen signaleren de respondenten een bredere ontwikkeling binnen (een deel van) de kerken. “Er wordt meer gepraat over het afwijkende, er is meer openheid. De orthodoxe kerk zal zeker haar mening laten horen over gezins- en geloofskwesties. Hoe orthodoxer de kerk, hoe groter de invloed van de kerk en de kerkenraad. Een deel van de orthodoxe kerken ontkent het probleem van huiselijk geweld, hoewel er de laatste tijd wel meer aandacht voor komt. Al verschilt het erg hoe het wordt opgepakt.” Ook binnen het gezin signaleren de respondenten een beweging naar meer openheid over geweld, maar: “Er wordt ook nog vaak omheen gedraaid.”

Sommige kerken en sommige hulpinstellingen op christelijke grondslag hebben zich de afgelopen jaren sterk gemaakt voor het bespreekbaar maken van huiselijk geweld binnen de verschillende orthodox-protestantse gemeenschappen, bijvoorbeeld door het geven van lezingen. Alle preventiematerialen gericht op huiselijk geweld van SGJ Christelijke Jeugdzorg zijn ontwikkeld met uitsluitend financiële middelen van de kerkelijke achterban. Dat bewijst volgens SGJ dat er een breder besef leeft dat ouders en kerkelijk werkers toegerust moeten worden in zaken als (seksuele) opvoeding en het bevorderen van een gezond en veilig leefklimaat voor gezinnen.

Ook via de media is de bespreekbaarheid vergroot. Zo zijn er opinieartikelen verschenen in het Reformatorisch Dagblad (bijvoorbeeld *Je kind slaan mag niet*, 2009) en in het Nederlandse Dagblad

(bijvoorbeeld *Zonnebrillen tegen huiselijk geweld*, 2011). Ook hebben kerken bijeenkomsten georganiseerd over dit thema.

De respondenten van de hulpinstellingen op christelijk grondslag zijn het er dan ook samen helemaal over eens: het taboe op praten over huiselijk geweld is de afgelopen jaren verminderd. In de regio rond Ede organiseert de Werkgroep Huiselijk Geweld bijeenkomsten voor de kerken. De werkgroep is een samenwerkingsband van onder andere het Steunpunt Huiselijk Geweld West Veluwe Vallei, Vrouwenopvang Hera, Optiment/Eleos, de Protestantse Kerk Nederland en de Christelijke Hogeschool Ede (CHE).

3.4.2 Internet

In verschillende media met een christelijke signatuur wordt gediscussieerd over de veranderende jongerencultuur, een beweging die niet meer lijkt te stoppen. “Met televisie ging dat nog, maar met internet en mobiele telefoons – die veel meer kunnen dan bellen alleen – lukt dat niet of nauwelijks meer”. Cultureel antropoloog Baars-Blom meldt in een interview in het Reformatorisch Dagblad dat reformatorische jongeren volop televisie kijken via internet, speelfilms zien en naar de bioscoop gaan. Ook in de interviews maken respondenten die met jongeren werken hier melding van: “Door de digitalisering weten jongeren veel meer van de wereld dan vroeger. Er is geen automatische verbinding meer met de eigen cultuur.” Er zijn inmiddels veel websites met een christelijke signatuur waar jongeren terecht kunnen voor informatie over onderwerpen die hen interesseren en voor vragen, bijvoorbeeld over kwesties rond seks en geloof. Een website voor reformatorische jongeren is bijvoorbeeld www.refoweb.nl.

Een jongerenwerker vertelt dat veel volwassenen nog niet weten hoe ze om moeten gaan met de invloed van internet. “Dat kan beroering geven.” Een andere jongerenwerker ziet dat de generatiekloof de laatste 10 tot 15 jaar erg groot is geworden. “Ouders kunnen hun kinderen niet meer volgen en daardoor niet meer begeleiden. Kinderen weten zoveel meer door internet, door betere opleidingen en moeten soms hun ouders ‘opvoeden’, ook op geestelijk terrein.”

3.4.3 Positie vrouwen en meisjes

Binnen de SGP-jongerenafdeling zijn veel actieve en bewuste meiden, signaleert een van de onderzoekers. “Emancipatie vanuit gelijkheidsdenken is een besmet begrip in deze kringen. De man is hoofd van het gezin. Man en vrouw zijn niet gelijk, wel gelijkwaardig. De sekserollen zijn verschillend. Er zijn echter steeds meer buitenshuis werkende vrouwen, ook in de orthodox-protestantse kringen. Er zijn meer vrouwen met een hoge opleiding, de gezinnen worden minder groot”. Internet speelt ook hier een belangrijke rol, melden verschillende respondenten: dit biedt een blik op de wereld buiten hun eigen leefwereld.

3.4.4 Voorbehoedmiddelen

Het gebruik van voorbehoedmiddelen is in sommige orthodox-protestantse nog taboe. Abortus is in alle gemeenschappen uit den boze in orthodox-protestantse kringen. Een respondent signaleert echter: “Intussen neemt het aantal grote gezinnen wel af, dus men doet er wel iets aan... Onderling praat men in de vriendenkring wel over geboortebeperving, maar officieel wordt het in het midden gelaten, en zeker niet gepropageerd.”

Een andere respondent vertelt: “Een ‘publiek geheim’ is de zogenaamde Persona-methode om aan geboortebeperving te doen. Hiermee kan men de menstruatiecyclus heel strak monitoren, maar het is

toch geen anticonceptie.” Zoals we zagen in de literatuur wordt er ook wel anticonceptie gebruikt (Baars, 2006).

3.4.5 Seksuele voorlichting

In steeds grotere kring onderkent men het belang van seksuele voorlichting. Men ziet dat meisjes van orthodox-protestantse huize relatief vaker ongehuwd zwanger worden dan andere meisjes en dat zij minder weerbaar zijn – mede veroorzaakt door gebrek aan kennis, zo blijkt uit een deel van de interviews met de respondenten.

De kerken en scholen maken volgens de respondenten een inhaalslag met seksuele voorlichting. “Seks is meer bespreekbaar. Jongens en meisjes worden wat seks betreft minder aan hun lot overgelaten.” Seksuele voorlichting vindt plaats op een manier die past binnen het orthodox-protestantse referentiekader. Respondenten geven verschillende voorbeelden: het boek *Hot issues* is een ervaringsverhaal over geen seks voor het huwelijk. De Driestar, een christelijke hbo-opleiding met onder meer een Pedagogische Academie, ontwikkelt materiaal voor seksuele voorlichting op christelijke scholen. Overigens mogen er vanuit bepaalde kerken (maar wellicht bij allemaal) geen expliciete geslachtsdelen getoond worden in de voorlichtingsmaterialen. Deze afbeeldingen worden in overleg met de uitgever weggelaten of verwijderd uit het voorlichtingsmateriaal, zo weet een respondent te melden.

Er worden ook verschillende websites genoemd door de respondenten waar mensen met hun vragen terecht kunnen: Refoweb.nl heeft een vraag- en antwoordrubriek, onder andere over seks. Pastorie-online heeft een rubriek met meest gestelde vragen, waaronder vragen over seksueel geweld. Mevrouw Alie Hoek-Van Kooten, arts en zelf afkomstig uit orthodox-protestantse kring, publiceert geregeld over seksualiteit. Psycholoog Sarina Brons-Van der Wekken, onder andere werkzaam voor de Vluchtheuvel, publiceert boeken en artikelen en geeft lezingen over het bespreekbaar maken van seksualiteit met kinderen.

Naast publicaties zijn er ook studiedagen, zo wordt gemeld door een aantal respondenten. Een organisatie als SGJ Christelijke Jeugdzorg verzorgt seksuele voorlichting op (lagere en middelbare) scholen, cursussen voor kerkelijk medewerkers en gemeenteleden en cursussen voor ouders met kinderen jonger dan 12 jaar en voor ouders met kinderen van 12 jaar en ouder: *Seksualiteit, goed voorbereid*. Ook de Christelijke Hogeschool Ede heeft verschillende malen aandacht besteed aan dit thema.

4 Professionele hulpverlening

Huiselijk geweld meemaken is een schokkende ervaring. Slachtoffers dragen de gevolgen vaak jaren met zich mee. Om deze gevolgen draaglijk te maken en te hanteren, hebben veel slachtoffers baat bij professionele hulpverlening. Ook hebben zij, en de ouders, vaak hulp nodig om de spiraal van geweld te doorbreken. Het is belangrijk dat deze professionele hulpverlening voor iedereen toegankelijk is: ook voor mensen uit orthodox-protestantse gezinnen. In dit hoofdstuk is beschreven in hoeverre dit volgens de respondenten het geval is, waarbij de niet-identiteitsgebonden instellingen en de instellingen op christelijke grondslag apart worden belicht. Ook is beschreven waar mogelijkheden voor verbetering liggen.

4.1 Hoge drempel naar de hulpverlening

In hoofdstuk 1 zijn al verschillende onderzoeken beschreven waarin wordt aangetoond dat de drempel om hulp te vragen voor mensen uit orthodox-protestantse gemeenschappen erg hoog is. Dit beeld bevestigen de respondenten in de interviews: zowel de respondenten die verbonden zijn aan niet-identiteitsgebonden instellingen, als zij die werken bij christelijke instanties. Zij geven aan dat mensen met een orthodox-protestantse achtergrond 'niet gauw de vuile was buiten hangen' en dat men eerst probeert om de huiselijke problemen in eigen kring op te lossen.

De stap naar professionele hulpverlening is erg groot, vooral naar een instelling op niet-christelijke grondslag. Een respondent: "Ik denk dat de drempel om na huiselijk geweld hulp te zoeken bij een neutrale instelling voor mensen uit orthodox-protestantse gemeenschappen erg hoog is. Dan hang je namelijk de vuile was buiten. De drempel naar christelijke hulpinstanties zoals Eleos is volgens mij veel lager. Die hebben wel hun vertrouwen."

Onderzoekers verbonden aan de Christelijke Hogeschool Ede merken dat dit per kerkelijke gemeenschap verschilt. "Waar een persoon uit een christelijke gemeente hulp zoekt, is mede afhankelijk van de kerk waarbij hij of zij is aangesloten. Vanuit de Gereformeerd Vrijgemaakte kerk ga je bijvoorbeeld eerder naar een instelling verbonden aan deze kerk en niet naar een neutrale instelling." Een andere respondent merkt dezelfde verschillen: "De drempel naar neutrale instellingen is voor mensen uit christelijk gemeenten erg hoog. Dit speelt volgens mij vooral bij de 'rechterzijde' van de gereformeerde gemeenten."

Vrijwilligers van de reformatische jongerenorganisatie verwijzen jongeren regelmatig naar professionele hulp. "Dat kan zowel christelijke als reguliere hulp zijn, met beide hebben wij goede ervaringen." Een geïnterviewde hulpverlener ziet nog een ander aspect: "Ik denk dat veel mensen het makkelijker vinden om bij onze, landelijk werkende, christelijke hulpinstelling naar binnen te stappen dan bij een instantie in de eigen buurt, of die deel uitmaakt van dezelfde kerkelijke gemeente. Wij zijn toch vreemden op afstand."

Sommige geïnterviewde hulpverleners merken dat de drempel om professionele hulp te vragen de afgelopen jaren lager is geworden in christelijke gemeenschappen. Eén van hen vertelt: "Er wordt openlijker gesproken over hulpvragen. Op een verjaardagfeestje vertelde iemand bijvoorbeeld dat hij hulp krijgt bij Eleos."

Helaas zijn er ook slechte ervaringen met de professionele hulpverlening. "Soms werd het geweld in gezinnen wel gesignaleerd door de kerk, maar werd het niet serieus genomen bij de hulpverlening en politie. Die doen dan een gesprek met de mensen en vertrekken daarna, waarna de mishandelingen

zelfs toenemen,” vertelt een respondent. Een ander knelpunt dat de jongerenorganisatie signaleert: “Een probleem voor een aantal jongeren die professionele hulp willen, van bijvoorbeeld Eleos, is dat zij niet verzekerd zijn, omdat hun ouders geen zorgverzekering hebben.”

4.2 Niet-identiteitsgebonden hulpverlening

Huiselijk geweld is de afgelopen jaren een belangrijk speerpunt geworden in de hulpverlening. Er is specifieke aandacht besteed voor het bereiken en begeleiden van specifieke doelgroepen, met name aan mensen met een vluchtelingen- en migrantenachtergrond binnen verschillende hulpinstellingen. De vraag is in hoeverre de niet-identiteitsgebonden instellingen aandacht besteden aan het bereiken van de doelgroep met een orthodox-protestantse achtergrond?

4.2.1 Doelgroep slecht bereikt

De doelgroep met een orthodox-protestantse achtergrond lijkt voor een groot deel buiten beeld bij de niet-identiteitsgebonden instellingen. De voor dit onderzoek geïnterviewde hulpinstellingen zien deze cliënten relatief weinig. Dit is opmerkelijk wanneer men in beschouwing neemt dat deze instellingen geografisch gezien op de *biblebelt* zijn gevestigd. Als oorzaken hiervoor spelen zowel factoren binnen deze instellingen een rol, als de drempels bij de orthodox-protestantse gemeenschappen zelf om professionele hulp te vragen, zeker bij een niet-identiteitsgebonden instelling.

Bij de niet-identiteitsgebonden instellingen die meededen aan het onderzoek kloppen wel slachtoffers van huiselijk geweld uit orthodox-protestantse gezinnen aan. Meestal waren dit cliënten die uitdrukkelijk geen hulp wensten vanuit een instelling verbonden aan de eigen kerk. “Bijvoorbeeld vrouwen die willen scheiden van hun mishandelende partner en om die reden juist niet hulp vragen bij een instelling op christelijke grondslag.” Soms tasten cliënten eerst af wat voor vlees ze in de kuip hebben. Het SHG: “Wij krijgen af en toe telefoontjes van cliënten uit vermoedelijk zeer gesloten christelijke gemeenschappen, die ons een vraag stellen en het daar dan vervolgens bij laten.”

Het is verschillend per instelling hoeveel orthodox-protestantse cliënten er in de caseload zitten. Dit verschil lijkt onder andere te maken te hebben met de mate waarin de individuele hulpverleners van de organisatie banden hebben met orthodox-protestantse gemeenschappen en hierin zelf actief zijn. Een respondent, hulpverlener en actief kerklid signaleert: “Het is wel normaler tegenwoordig om naar de reguliere hulpverlening te gaan. Ook uit orthodoxe kring komen meer mensen naar onze AMW-instelling. Soms praten ze vrijer met iemand buiten de eigen kring. Die heeft een frisse blik. Hulp door het AMW is neutraler, maar niet altijd beter. In deze AMW-instelling kan een cliënt vragen om een christelijke hulpverlener, “(...) maar dat kan niet altijd worden gehonoreerd.”

Zoals al eerder opgemerkt, verschillen kerkgemeenschappen in de mate waarin het gebruikelijk is om contact te hebben met organisaties buiten de eigen kring. Mensen die zijn aangesloten bij een kerk die meer georiënteerd is op de wereld buiten de eigen gemeenschap, vragen eerder hulp bij ‘neutrale’ instellingen. Het is dan wel van belang in hoeverre de hulpverlener respect heeft voor het geloof van de cliënt. Een respondent merkt op: “Een deel van de cliënten die professionele hulp zoekt kan goed terecht bij een niet-christelijke hulpverlener, zolang deze maar wel rekening houdt met het ‘christelijke aspect’.”

4.2.2 Andere taal en cultuur

Om cliënten goed te kunnen begeleiden is het van belang dat hulpverleners – ook juist van neutrale instellingen – voldoende rekening houden met de levensbeschouwing van hun cliënten. Dat blijkt volgens verschillende respondenten niet altijd vanzelfsprekend te zijn. Een onderzoeker van de CHE signaleert: “Sommige hulpverleners bij neutrale instellingen lijken levensbeschouwing soms een moeilijk thema te vinden. Persoonlijke ervaringen kunnen hierbij een rol spelen.” Hij vindt dat het thema levensbeschouwing nog weinig professionele aandacht krijgt. Volgens hem gaat het om een respectvolle houding van de hulpverlener naar de cliënt. “Daarvoor heb je onder andere voldoende kennis nodig: kennis over de verschillende kerken kan bijvoorbeeld handig zijn. Ook is het van belang dat jij je als hulpverlener goed in kan leven in de cliënt.”

Een andere respondent verklaart: “Bij ‘neutrale’ instellingen kunnen christelijke cliënten het gevoel hebben niet goed bejegend te worden. Er wordt bijvoorbeeld neerbuigend gesproken over het geloof van de cliënt, zoals door een opmerking als: ‘Doen jullie dat nog!?’”. De hulpverlener kan zich ook niet altijd iets voorstellen bij de manier van leven de cliënt.”

“En als slachtoffers van geweld het idee hebben dat zij, vanwege hun cultuur en geloof niet begrepen worden, dan ‘sluiten ze zich als een oester’,” aldus een onderzoeker. “Als de ander niet het ‘geloof der vaders’ kent, geen begrip heeft van zonde en schuld, kortom niet de taal spreekt, dan zullen ze niks vertellen.”

Ook in het uiterlijk kan er een kloof zijn tussen hulpverlener en cliënt. Een respondent vertelt: “Alleen al de kleding van de hulpverlener kan de drempel vergroten. Wanneer de hulpverlener geen ‘christelijke kledingsstijl’ heeft, kan dit niet aansluiten bij cliënt. Deze kan dan bijvoorbeeld denken dat de hulpverlener zijn opvoedstijl als ouder zal veroordelen”, denkt een respondent.

4.2.3 Geen aansluiting

De geïnterviewde niet-christelijke hulpverleners van de neutrale instellingen merken zelf ook dat ze niet genoeg aansluiten bij cliënten uit orthodox-protestantse gemeenschappen. Een van hen zegt: “Ik heb het idee dat ik toch niet helemaal kan invoegen. Ik ben als hulpverlener bang dat ik de kerkgemeenschap van de cliënt verkeerd aanduid, omdat ik de verschillen tussen kerken niet weet.” Een andere respondent heeft een vergelijkbare ervaring met hoe je als hulpverlener soms de plank kan mislaan.

Een ander voorbeeld waaruit blijkt dat de aansluiting niet altijd gemakkelijk is, is van een vrouwelijke cliënt die vanwege huiselijk geweld hulp zocht. “Zij kwam met zichzelf in conflict, want door de vragen van de hulpverlener kreeg zij het idee dat ze moest gaan scheiden. Vanuit een christelijke instelling kan iemand meer bezig met het geloofsaspect.”

4.2.4 Visieverschillen met christelijke hulpinstellingen

De christelijke GGZ-instelling Eleos heeft goede ervaringen met samenwerking met verschillende neutrale instellingen. Dat geldt met name voor instellingen die gevestigd zijn in een gebied waar veel orthodox-protestantse gemeenschappen zijn, zoals op de Veluwe. Soms kunnen inzichten en werkwijze echter botsen. Zo kwamen Eleos met een instelling voor reclassering niet tot overeenstemming over de begeleiding van een cliënt. “Er was verschil van inzicht over het effect van seksueel getinte beelden op daders van zedenmisdrijven. Zowel vanuit de christelijke visie van Eleos als vanuit wetenschappelijk oogpunt zijn ernstige twijfels over het positieve effect op de behandeling van daders.” Uiteindelijk heeft deze reclasseringinstelling de cliënt verwezen naar een andere instelling.

4.2.5 Geen samenwerking met de kerkgemeenschap

Het geïnterviewde Steunpunt Huiselijk Geweld geeft aan dat wanneer een melding van huiselijk geweld bij hen, Bureau Jeugdzorg of de politie, door de eigen kerk(gemeenschap) verder wordt opgepakt, het voor de reguliere hulpinstanties vaak niet duidelijk is hoe dit wordt aangepakt en of het geweld ook stopt. Er lijkt niet voldoende communicatie te zijn tussen de verschillende actoren. Een aantal respondenten van christelijke hulpinstellingen merkt dat de niet-identiteitsgebonden instellingen vaak de wegen niet kennen in christelijke gemeenschappen. Zij zetten de gemeenschap te weinig in om een gezin te ondersteunen bij de aanpak van huiselijk geweld. "Er ligt een potentieel voor onderlinge zorg in veel gemeenschappen, dat kan worden aangeboord." Zo zou er contact gezocht kunnen worden met de ouderling in de kerkelijke gemeente en gekeken worden naar de mogelijkheid van een netwerkberaad. "De dominee heeft gezag en dat gezag kan een cruciale rol spelen. Het is dus van belang dat ook neutrale instanties netwerken hebben met christelijke organisaties." Meerdere respondenten onderschrijven dit.

De meeste respondenten van niet-identiteitsgebonden hulpverleningsinstellingen geven aan graag meer te willen samenwerken met de kerkelijke organisaties.

4.2.6 Kennis vergroten

Wat doen de niet-identiteitsgebonden instellingen om orthodox-protestanten te bereiken? Een respondent, tevens hulpverlener, geeft aan dat zij een workshop *Omgaan met ouders met een reformatorische signatuur* volgde, gericht op werken met deze doelgroep, gezamenlijk aangeboden door het SGJ en het JSO, Expertisecentrum voor Jeugd, Samenleving en Ontwikkeling in Rotterdam. Dit was naar haar idee erg nuttig. Ze heeft hier veel van geleerd. Verder geven verschillende respondenten aan dat er wel gezocht is naar contacten binnen de orthodox-protestantse gemeenschappen, maar dat dit tot nu toe nog niet gelukt is.

4.3 Hulpverlening op christelijke grondslag

Er zijn veel verschillende hulpinstellingen op christelijke grondslag. Sommige van deze instellingen zijn verbonden aan een kerk, anderen aan meerdere kerken. De aard, visie en werkwijze van deze instellingen verschillen onderling sterk.

4.3.1 Huiselijk geweld op de kaart

Hulpinstellingen op christelijke grondslag hebben huiselijk geweld duidelijk in het vizier, is de indruk van de onderzoekers van Christelijke Hogeschool Ede. De laatste jaren hebben de instellingen hard gewerkt aan het bespreekbaar maken van huiselijk geweld en het bieden van hulp om dit geweld te stoppen. Eleos lijkt hierin een voortrekkersrol te vervullen. Zij verzorgen veel lezingen en vragen via diverse media aandacht voor het thema. Ook geeft Eleos trainingen aan pastoraal werkers en vertrouwenspersonen in kerken om huiselijk geweld te signaleren. Christelijke Hogeschool Ede biedt eveneens een divers scala aan trainingen, voor zowel kerken als hulpinstellingen. Ook organiseerde de hogeschool een congres over huiselijk geweld in orthodox-christelijke gemeenschappen. Bovendien publiceerde de CHE een protocol voor vertrouwenspersonen en pastoraal werkers binnen kerken,

gericht op het voorkomen van kindermishandeling: *Handelingsprotocol bij vermoeden van kindermishandeling*.

De instelling De Vluchtheuvel ziet preventie en aanpak van huiselijk geweld ook als belangrijk thema; zij publiceerde onder andere een brochure over kindermishandeling en de gevolgen ervan. Alle respondenten van de hulpinstellingen op christelijke grondslag hebben het idee dat huiselijk geweld de afgelopen jaren makkelijker bespreekbaar is geworden in orthodox-protestantse gemeenschappen en dat de hulpverlening is verbeterd. Opvallend is dat de meeste respondenten van de neutrale instellingen dit niet zo ervaren; zij hebben eerder de indruk dat het taboe hierop onverminderd groot is. De meeste onderzoekers van de christelijke hogescholen en universiteiten zien wel enige verbetering, maar zien ook dat er nog veel werk te doen is.

4.3.2 Hulp bij geloofsvragen

Het grootste deel van de slachtoffers van huiselijk geweld uit orthodox-protestantse gezinnen die professionele hulp zoekt, lijkt dit te doen bij instellingen op christelijke grondslag. “Veel cliënten zijn erg blij met christelijke hulpverlening, omdat dan ook geloofsvragen aan de orde kunnen komen. Van christen hulpverleners mag je verwachten dat zij enige Bijbelkennis hebben rond de problematiek en Bijbelse opvattingen”, aldus een christelijke hulpverlener. Volgens haar speelt bij de keuze voor een christelijke hulpinstelling ook mee: “Cliënten willen naar buiten toe niet het christelijk geloof ‘besmetten’.” De vuile was niet buiten hangen. Tegelijkertijd durven de mensen haar wel in vertrouwen te nemen: “Ik hoor wel eerlijke verhalen over kerken, ook over wat daar mis is.”

Jongeren uit orthodox-protestantse gemeenschappen bezoeken meestal scholen van de eigen kerkelijke gezindte. Aan vertrouwenspersonen en mentoren op hun school vertellen sommigen wel iets over hun problemen thuis. Volgens een respondent hebben deze functionarissen het heel druk. “Jongeren willen wel graag dat iemand hoort over hun probleem, iemand die hun eigen cultuur begrijpt.” Als de SGJ Christelijke Jeugdzorg wordt ingeschakeld, is hun insteek vaak om de ouders te stimuleren om hulp bij het SGJ te zoeken. De SGJ werkt systeemgericht en voert geregeld gezinsgesprekken. “Als een jongere dat absoluut niet wil, worden de ouders niet ingeschakeld.” Meerdere instellingen bieden opvoedingsondersteuning bij conflicten tussen ouders en kinderen over bijvoorbeeld uitgaan of de muziek- en kledingstijl van de kinderen. Of als kinderen niet mee willen naar de kerk of zich op een andere manier niet houden aan de regels van de gemeenschap. “Veel ouders kunnen goed omgaan met deze experimenteerfase maar er zijn ook ouders die niet weten hoe ze ermee om moeten gaan”, vertelt een medewerker van de Vluchtheuvel.

4.3.3 Belemmeringen door geloofsbezwaren

Het is ook de indruk van het Steunpunt Huiselijk Geweld dat veel mensen uit orthodox-protestantse gemeenten hulp zoeken bij hulpinstellingen op christelijke grondslag. De respondenten van het SHG vragen zich echter af wat er gebeurt wanneer een vrouw wil scheiden van haar man die haar mishandelt of mishandeld heeft, aangezien echtscheiding eigenlijk verboden is door de kerk. “Wij kennen een casus waarin de wens van de vrouw voor een scheiding niet ondersteund werd door de hulpinstelling op christelijk grondslag.”

Christelijke hulpinstellingen ervaren zelf ook wel eens tegenwerking. “Soms moet er een gedwongen uithuisplaatsing gebeuren en kinderen van school geplukt. Het gebeurt wel eens dat de school en/of de kerk deze uithuisplaatsing juist tegenhoudt”, is de ervaring van een respondent.

Cliënten ervaren soms dus dat ze niet terecht kunnen bij hun christelijke hulpverlener, omdat deze bezwaren heeft tegen bepaalde 'oplossingen' voor problemen. Dit kan gelden bij echtscheiding, maar ook bij geboorteregeling en ongewenste zwangerschap. "Als hun huisarts van dezelfde kerk is en vanuit zijn geloof bezwaar heeft tegen het gebruik van voorbehoedmiddelen, zal hij ze daarover niet voorlichten, laat staan verstrekken", aldus abortuskliniek Stimezo. Deze merkt ook: "Vaak echter vertrouwen de meisjes de huisarts niet in zijn beroepsgeheim, hij is tenslotte ook van de kerk...." Ook is hun ervaring dat een huisarts vaak weigert een verwijfsbrief voor Stimezo te schrijven, omdat hij het niet met abortus eens is.

4.4 Preventief aanbod

Verschillende respondenten van hulpinstellingen op christelijke grondslag geven aan dat zij met name een preventief aanbod missen. Er zijn volgens hen bijvoorbeeld nog te weinig opvoedcursussen of cursussen voor het omgaan met puberproblemen of er is te weinig geld voor de uitvoering. Stichting Jij Daar! denkt ook dat opvoedingsondersteuning hard nodig is: "Wij maken ons meer zorgen om de 'verloren generatie' van de ouders, die hun kinderen niet snappen en niet kunnen begeleiden. Die moeten meer opvoedingsondersteuning krijgen." Dergelijke cursussen kunnen volgens meerdere respondenten een belangrijke bijdrage leveren aan het voorkomen van huiselijk geweld. Een knelpunt volgens een van de respondenten van een christelijke instelling is dat dit aanbod voortaan via de Wmo, ofwel via gemeentelijk beleid is georganiseerd. De instellingen op christelijke grondslag worden echter veelal op een andere manier gefinancierd dan via de gemeente. Zij dingen dus niet mee in de aanbestedingen gericht op preventie van huiselijk geweld en opvoedondersteuning. Zo heeft SGJ Christelijke Jeugdzorg alle preventiematerialen ontwikkeld met uitsluitend financiële middelen van de kerkelijke achterban.

De instellingen op het gebied van preventie en voorlichting hebben al het nodige ontwikkeld. Het SGJ heeft cursussen voor jongeren in het pakket, onder meer voor kinderen die getuige waren van huiselijk geweld en kinderen van gescheiden ouders. Het SGJ en De Vluchtheuvel ontwikkelden samen opvoedcursussen voor ouders, zoals *Tijd voor Puberteit* en *Opvoeden met hart en hoofd*. Daarnaast ontwikkelde het SGJ een cursus voor ouders met kinderen tot 12 jaar en een voor ouders met kinderen van 12 jaar en ouder onder de titel: *Seksualiteit, goed voorbereid*. Daarnaast zijn er cursussen voor kerkelijk werkers en scholen over *Pastoraat en opvoeding* en over het omgaan met slachtoffers van kindermishandeling en huiselijk geweld. Ook Optiment, afdeling preventie Eleos, heeft cursussen en voorlichtingsactiviteiten rond huiselijk geweld en seksueel misbruik in haar pakket.

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

In deze quickscan is gekeken naar preventie en de aanpak van huiselijk geweld in orthodox-christelijke gemeenschappen. Door middel van een literatuuronderzoek en diepte interviews met experts (met name medewerkers van niet-identiteitsgebonden hulpinstellingen, medewerkers van hulpinstellingen op christelijke grondslag en onderzoekers), is verkend welke specifieke risicofactoren er zijn te benoemen van huiselijk geweld dat zich afspeelt in orthodox-protestantse gezinnen. Met de term 'orthodox-protestants' wordt verwezen naar de zeer verschillende gemeenschappen die vaak worden aangeduid als 'bevindelijk gereformeerde' en 'orthodox-gereformeerde' gemeenschappen. Daarnaast zijn ook andere groepen aan de orde gekomen in de interviews zoals de 'Bonders' en verschillende evangelische kerkgemeenschappen.

De focus in deze verkenning lag op geweld van ouders naar hun kinderen in de puber- en adolescentie leeftijd. De onderzoekers hebben hierbij gekeken naar de rol van de geloofsgemeenschap bij het ontstaan en voortbestaan van conflicten in gezinnen en huiselijk geweld. Daarbij zijn zowel belemmerende factoren onder de loep genomen, als stimulerende factoren om huiselijk geweld bespreekbaar te maken en aan te pakken. Ook is er gekeken naar de aanpak door de hulpverlening, zowel van de christelijke als de niet-identiteitsgebonden hulpvoorzieningen. De vraag die hierbij centraal stond is, in hoeverre de professionele hulpverlening toegankelijk is voor cliënten uit orthodox-protestantse gezinnen die te maken hebben met huiselijk geweld.

De geformuleerde conclusies zijn onderverdeeld in conclusies over specifieke risicofactoren en beschermende factoren bij huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen; de rol van de kerk en gemeenschap en ten slotte de rol van de professionele hulpverlening.

5.1.1 Risico - en beschermende factoren bij huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen

Grote verschillen

Vanwege het algemeen verkennende karakter van deze quickscan, is geen een uitsplitsing gemaakt naar de verschillende te onderscheiden geloofsgemeenschappen. Een belangrijke uitkomst van dit onderzoek is dat er sprake is van grote verschillen en dat een veralgemenisering niet altijd recht doet aan de belangrijke en grote verschillen die er zijn in de verschillende gemeenschappen. Verder onderzoek met daarbij onderscheid naar de verschillende geloofsgemeenschappen, is daarom nodig.

Specifieke kenmerken van geweld in orthodox-protestantse gezinnen

Huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen komt grotendeels overeen met huiselijk geweld in niet orthodox-protestantse gezinnen. Daarnaast kunnen er specifieke risicofactoren zijn binnen bepaalde orthodox-protestantse gezinnen. Ook zijn er specifieke factoren die het geweld in stand houden. Deze factoren hebben vaak te maken met de wij-cultuur binnen deze gezinnen en gemeenschappen en met ongelijke machtsverhoudingen, weinig communicatie, sterke sociale controle, sterke gehoorzaamheid aan autoriteit en traditionele rolpatronen. Over het algemeen zien we deze factoren sterker in gemeenschappen die zijn te typeren door *bonding*: gesloten gemeenschappen

waarin de relaties in belangrijke mate bepalend zijn voor iemands identiteit en die bij tegenslagen een bron van veiligheid en bescherming kunnen vormen (Bredewold en Baars, 2009). Op basis van deze quickscan komen aanwijzingen naar voren dat deze gesloten orthodox-protestantse gemeenschappen mogelijk te maken hebben met meer risicofactoren ten aanzien van huiselijk geweld dan andere niet orthodox-protestantse gezinnen. Dit betekent echter *niet* dat er dan ook daadwerkelijk sprake is van meer of vaker huiselijk geweld in deze orthodox-protestantse gezinnen. Er zijn namelijk ook vanuit die zelfde wij-cultuur beschermende factoren aan te wijzen, zoals de zorg voor elkaar en een hecht netwerk van betrokken professionals die hulp kunnen bieden en veiligheid en bescherming kunnen organiseren. Deze beschermende factoren zouden het risico op huiselijk geweld juist kunnen verminderen. Een belangrijke vraag voor de toekomst is dan ook hoe de beschermende factoren verder versterkt kunnen worden zodat de invloed van het mogelijk relatief hoge aantal risicofactoren verminderd kan worden.

Er lijkt sprake van ‘schadelijke traditionele praktijken’

Een deel van de aanleidingen in conflicten en het huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen lijkt anders van aard dan het huiselijk geweld in niet orthodox-protestantse gezinnen. Conflicten binnen orthodox-protestantse gezinnen kunnen namelijk hun wortels hebben in de opvattingen, normen en waarden die voortkomen uit het geloof en de culturele tradities van de gemeenschap. De traditionele opvattingen over (homo)seksualiteit, huwelijk en echtscheiding, maar ook opvattingen over het geloof en kerkbezoek kunnen een bron van conflicten vormen. Het kan zo zijn dat de gemeenschap steun verleent diegene die de jongere tot de orde roept wanneer deze de groepsregels doorbreekt of met de tradities breekt. In veel gevallen zullen de conflicten niet over gaan in geweld maar in sommige gevallen kan het een legitimatie geven voor geweld en onderdrukking. Wanneer dit het geval is, wordt dit in de internationale wetenschappelijke literatuur aangeduid als ‘schadelijke traditionele praktijken’: hiermee wordt geduid op geweld en onderdrukking voortkomend uit oude tradities en opvattingen over seksualiteit en man-vrouwrollen (Ageng’o, 2009).

Kloof tussen een deel van de jongeren en hun orthodox-protestantse ouders wordt groter

Als het gaat om conflicten tussen jongeren en ouders zien we dat de gezinnen te maken hebben met een veranderende wereld. Met name door de komst van internet is de wereld veel groter geworden. De voorheen gesloten orthodox-protestantse gemeenschappen (meestal zonder tv) zijn daardoor opener geworden. Dit geldt met name voor de jongeren, die door internet veel meer informatie, andere meningen en alternatieven tot hun beschikking hebben dan hun ouders. De kloof tussen ouders en de leefwereld van jongeren kan groter worden. Een deel van de jongeren zal meer ‘bewegingsvrijheid’ wensen, een deel van de ouders zal hun gezag koste wat kost willen handhaven. In dergelijke gezinnen kan de kloof ontaarden in conflicten. Dit vergroot het risico op huiselijk geweld. Conflicten tussen ouders en puberkinderen in orthodox-protestantse gezinnen kunnen gaan over het feit dat de kinderen zich niet houden aan de religieuze regels, kledingvoorschriften, weigeren naar de kerk te gaan of voor een ‘lichtere’ kerk kiezen. Wanneer een zoon of dochter seks voor het huwelijk heeft en de ouders hier achter komen, kan dit aanleiding zijn voor conflict. Dit geldt des te sterker als het meisje zwanger blijkt. Mogelijk wordt zij hier zwaarder voor gestraft dan de jongen.

Signalen van huwelijksdwang in orthodox-protestantse kring

Een andere bron die spanningen en conflicten kan opleveren is de partnerkeuze. Wanneer de ouders vinden dat de geliefde van hun zoon of dochter van de ‘verkeerde’ kerk is of ‘niet zwaar genoeg’, dan kunnen zij deze partner dwingen tot een ‘overstap’ naar hun ‘zwaardere’ kerk. Of zij doen er alles aan om het huwelijk te voorkomen. Soms wijzen zij hun zoon of dochter de deur. Door bepaalde partners van hun kinderen stevig buiten de deur te houden, beperken deze ouders in ernstige mate de

partnerkeuze van hun kind en dwingen zij hun kind om andere keuzes te maken op het gebied van relaties en huwelijk. Het huwelijk dat hun kinderen sluiten is in die zin in meer of mindere mate te beschouwen als wat in wetenschappelijke literatuur vaak wordt aangeduid als een *gedwongen huwelijk* (MOVISIE, 2009).

Is de partner van dezelfde sekse, dan wordt een relatie meestal niet geaccepteerd. Homoseksualiteit wordt in orthodox-christelijke kringen nog vaak als zondig gezien, of op z'n minst als een ziekte die genezen moet worden. Een homoseksuele zoon of lesbische dochter wordt zeker psychisch (soms dreigen met uit huis zetten) maar in bepaalde gevallen ook fysiek, onder druk gezet om hun seksuele gevoelens niet te praktiseren en te trouwen met iemand van de andere sekse. Ook dan is sprake van *huwelijksdwang*: wanneer de zoon of dochter dit niet doet, loopt hij of zij de kans te worden verstoten uit de familie en uit de kerk. De bespreekbaarheid van homoseksualiteit lijkt echter wel toe te nemen.

Kans op ernstig psychisch geweld

De verschillende vormen van huiselijk geweld (fysiek, seksueel en psychisch geweld) komen net als in andere kringen ook voor binnen orthodox-protestantse gezinnen. Verstoting uit familie en gemeenschap wordt in de interviews vaak genoemd. Psychisch geweld naar zoons of dochters in de vorm van chantage, manipulatie en bedreiging komen eveneens vaak naar voren. Het gaat bijvoorbeeld om het dreigen met "hel en verdoemenis". Hoe vaak dit psychisch geweld en verstoting voorkomen kan op basis van deze quickscan niet worden gezegd.

Meerdere respondenten signaleren regelmatig seksueel misbruik in de gezinnen

Een specifieke vorm van huiselijk geweld in de orthodox-protestantse gezinnen die meerdere respondenten noemen, hoewel er niet expliciet naar werd gevraagd, is seksueel misbruik van met name meisjes. De ouders die genoemd worden zijn vader, broer, oom of opa. Een paar respondenten beschreef voorbeelden van netwerken van seksueel misbruik van kinderen, waarbij meerdere volwassenen dezelfde kinderen misbruiken en dit weten van elkaar. Sommige respondenten vermoeden dat verschillende mensen in de gemeenschappen hiervan weet hebben, maar er met buitenstaanders niet of nauwelijks over praten. Over de prevalentie van seksueel misbruik kan in deze quickscan uiteraard geen uitspraak worden gedaan. Verder onderzoek op dit terrein is aan te bevelen.

'Opvoedkundige tik' staat in de kerken ter discussie

De 'opvoedkundige tik' lijkt in een deel van de orthodoxe gezinnen nog gemeengoed te zijn, al neemt de discussie in de gemeenschappen daarover toe. Soms wijst een kerk nadrukkelijk gebruik van geweld af vanuit hun geloofsopvattingen, andere kerken tolereren de opvoedkundige tik. Professionals van hulpinstellingen gebaseerd op de Bijbel werken er hard aan op uit te leggen dat de Bijbel geen geweld naar kinderen toestaat en dat het slaan van kinderen "geen wijs pedagogisch middel is", zoals een van de respondenten het verwoordde.

5.1.2 Specifieke risicofactoren op huiselijk geweld

Grote gezinnen met hiërarchische en ongelijke machtsverhoudingen vormen een risico op huiselijk geweld

Er is vaker dan gemiddeld sprake van een groot aantal kinderen binnen de gezinnen. Dat geldt uiteraard niet voor alle gezinnen. Daarnaast zijn in een deel van de protestants – orthodoxe gezinnen de rolpatronen traditioneel: de vrouw is hier in principe verantwoordelijk voor het huishouden en het opvoeden van de kinderen (al zijn er steeds meer buitenshuis werkende vrouwen), de man is kostwinner. Hij werkt buitenshuis en wordt gezien als het hoofd van het gezin. Ook al zijn er natuurlijk ook in deze gezinnen veel betrokken vaders, de vrouw staat er in de opvoeding vaker dan gemiddeld

alleen voor: uit de literatuur komt dit naar voren als een risicofactor voor huiselijk geweld. De kans op overbelasting van de ouders is groter en dit vergroot het risico op huiselijk geweld, te denken valt aan verwaarlozing en mishandeling. Een ander risico komt naar voren wanneer de man in de hiërarchie boven de vrouw staat. Dit betekent dat de mogelijkheden voor de vrouw om zichzelf te beschermen tegen een mishandelende partner kleiner zijn.

Geweld is niet of moeilijk bespreekbaar in een deel van de gezinnen en gemeenschappen

Een risicofactor op huiselijk geweld is dat men in bepaalde gezinnen niet gewend is om met elkaar te praten over problemen en meningsverschillen, wat het risico op het gebruik van fysiek of psychisch geweld verhoogt. Net als traditionele, naar binnen gerichte migrantengemeenschappen, heeft het zwijgen waarschijnlijk tot effect dat het geweld langer blijft voortbestaan, omdat men er niet met anderen over praat en men geen hulp vraagt. Daarbij lijkt vaker dan in andere gezinnen, de norm dat je “de vuile was niet buiten hangt”.

Er is sprake van groepsdruk, waardoor huiselijk geweld in stand blijft

De norm in de sterk gesloten gemeenschappen dat je de vuile was niet buiten hangt, kan slachtoffers van huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen belemmeren om naar buiten te komen met hun ervaringen. Men schaamt zich tegenover de gemeenschap: hoe reageren de mensen uit je gemeenschap op je vader als je erover vertelt? Stel dat hij zijn functie als ouderling kwijtraakt? Kinderen weten bovendien dat zij de kans lopen dat wanneer zij het geweld aan de kaak stellen, zijzelf als ‘slecht’ en ongehoorzaam worden beoordeeld. Door de groepsdruk houden zij hun mond.

Er lijken vergelijkbare mechanismen te werken als in ‘eerculturen’

Vergelijkbaar met sommige traditionele migrantengemeenschappen met een zogenaamde ‘eercultuur’, bestaat de kans in een sterk gesloten orthodox-protestantse gemeenschappen dat, wanneer het huiselijk geweld of het seksueel misbruik wel naar buiten komt, het slachtoffer wordt verstoten door de gemeenschap. Ook de dader, of zelfs het hele gezin kan door een gemeenschap met de nek worden aangekeken. Dit lijkt in het bijzonder op te gaan voor een gescheiden vrouw, soms ook wanneer bekend is dat zij is gaan scheiden vanwege partnermishandeling of misbruik van de kinderen. Men spreekt in orthodox-protestantse gezinnen niet over de bescherming van de ‘familie eer’, zoals traditionele migranten ‘eer’ beleven en interpreteren (Bakker & Felten, 2011). Het lijkt hier echter in bepaalde gesloten gemeenschappen wel een vergelijkbare beleving van ‘aanzien’ en ‘gerespecteerd gemeenschapslid’ zijn te betreffen. De mechanismen van groepsdruk en sociale uitsluiting lijken in deze gesloten gemeenschappen vergelijkbaar te kunnen werken als in gemeenschappen waarin de ‘familie eer’ voorop staat.

Het verbod op echtscheiding kan huiselijk geweld langer in stand houden

Wanneer er sprake is van huiselijk geweld, is dit in een deel van de orthodox-protestantse gemeenschappen een reden om te scheiden of anders (tijdelijk) uit elkaar te gaan. In sommige gemeenschappen is scheiding echter ook verboden of taboe in het geval van huiselijk geweld. Door zo’n verbod op echtscheiding kan huiselijk geweld langer blijven voortduren (“Wat God heeft samengevoegd scheidde de mens niet”). Het slachtoffer mag dan niet weg, de pleger heeft minder noodzaak om met het geweld te stoppen. Na de scheiding kan dit blijven spelen: slachtoffers van huiselijk geweld die zijn gescheiden lijken er in gesloten gemeenschappen met een sterke onderlinge binding, niet zelden alleen voor te staan.

Ieder mens wordt als zondig gezien

Volgens het orthodox-christelijke geloof is ieder mens zondig. Dat geldt dus ook voor degene die tegelijk ook slachtoffer is van geweld: zo wordt gedacht in bepaalde gemeenschappen. Er kan een cultuur van schuld en zonde heersen waarin het idee kan bestaan dat slachtoffers geen 'recht' van spreken hebben. Want: "Wie zonder zonde is, werpe de eerste steen..."

5.1.3 Beschermende factoren in orthodox-protestantse gemeenschappen

In orthodox-protestantse gezinnen lijken specifieke beschermende factoren tegen huiselijk geweld aanwezig is. Dit zijn factoren die het risico op huiselijk geweld verminderen. Deze staan hieronder beschreven.

Sociale steun vanuit gemeenschap speelt een beschermende rol

In veel orthodox-protestantse gemeenschappen ontvangen gezinnen sociale steun vanuit hun (kerk)gemeenschap: men hoort erbij en bij problemen verleent men elkaar praktische en financiële steun. Als het moeders over de schoenen loopt vanwege hun grote kindertal kunnen buurtgenoten bijspringen om de kinderen op te vangen. In de hechte gemeenschappen zijn mensen bereid om elkaar te helpen. Ook is er professionele hulpverlening beschikbaar die aan de kerkgenootschap is verbonden.

Sterk normbesef: afkeuring van geweld

In een deel van de orthodoxe gezinnen is er vanuit het geloof een sterk normbesef over wat hoort en niet hoort. Geweld en incest worden om deze reden in de meeste gezinnen streng afgekeurd.

Warmte in orthodox-protestantse gezinnen en minder scheidingen

Veel kinderen ondervinden warmte, geborgenheid en gezelligheid van een groot gezin, waarin de moeder een liefdevolle spil vormt en waarin de oudere kinderen de jongere mee opvangen. Daarnaast komen in orthodox-protestantse gezinnen weinig echtscheidingen voor, waardoor de grotere risico's op huiselijk geweld kort na de scheiding, niet spelen. Ook eenoudergezinnen, die meer risico lopen op huiselijk geweld dan tweeoudergezinnen, komen weinig voor orthodox-protestantse gezinnen.

5.1.4 De rol van de kerk en gemeenschap

Reactie op huiselijk geweld verschilt per kerkgemeenschap

Uit het onderzoek wordt duidelijk dat er per kerk en kerkelijke gemeente verschillend wordt gereageerd op het voorkomen van huiselijk geweld. Er zijn kerken die ontkennen of niet geloven dat huiselijk geweld ook in hun gemeenschap voorkomt, maar er zijn ook kerken en kerkelijke gemeenten waar men huiselijk geweld aan de orde stelt en dit adequaat oppakt.

Kerk signaleert huiselijk geweld nog te weinig

Er zijn 'kerkelijk werkers' zoals predikanten en ouderlingen die signalen van huiselijk geweld tijdig oppakken. Maar het lijkt er op dat voor een groot deel de signaalgevoeligheid van kerkelijk werkers voor huiselijk geweld nog te beperkt is. Er is echter veelvuldig contact met de gemeenteleden en regelmatige huisbezoeken: er is daarmee een structuur aanwezig om huiselijk geweld te signaleren en bespreekbaar te maken. Dit gebeurt ook al in verschillende kerkgemeenschappen. Maar een deel vindt echter dat wanneer men signalen opvangt van geweld in een gezin, dat zij hierover niks mogen zeggen, want "Wie ben ik dat ik de zonde van een ander aanklaagt?"

Soms vertrouwt de kerk de dader te veel

Het lijkt erop dat verschillende kerkelijke werkers het geweld wel bespreekbaar maken met de dader. Zij zijn vaak gericht op schuldbelijdenis en vergeving. Deze werkers zijn goed van vertrouwen en tegelijkertijd ondeskundig in hun verwachting dat de dader ('met Gods' hulp') niet weer tot geweld vervalt; dit terwijl bekend is dat hulpverlening aan alle betrokken, ook aan de dadernodig is voor effectieve aanpak (MOVISIE, 2010). Inschakelen van professionele hulp ligt vaak niet voor de hand. Tegen de tijd dat men een (christelijke) hulpinstelling inschakelt, kan de situatie al geëscaleerd zijn.

Openheid in de kerkgemeenschappen over huiselijk geweld lijkt toe te nemen

In de kerken en de gemeenschappen lijkt over het geheel genomen meer openheid over geweld binnen het gezin te komen. Het taboe wordt doorbroken en verscheidene christelijke (hulp)organisaties verzorgen voorlichtingsavonden op scholen en in kerken. Er zijn verschillende websites waarop – vanuit de eigen geloofsovertuiging – mensen informatie kunnen vinden en vragen kunnen stellen.

Kerkgemeenschap: deels onbenut potentieel ter bescherming tegen huiselijk geweld

Een kerkgemeenschap kan beschermen tegen huiselijk geweld: het kan haar potentieel aanboren om slachtoffers, getuigen en daders adequate steun te bieden om het geweld te stoppen. Het geeft een krachtig signaal af wanneer kerken zich duidelijk uitspreken tegen geweld in het gezin en in preken en op bijeenkomsten van de kerkelijke gemeente er aandacht aan besteden. Goede voorbeelden zijn naar voren gekomen waarin kerkelijke werkers die, bijvoorbeeld tijdens de jaarlijkse huisbezoeken, signalen opvangen en bespreekbaar maken en de mensen stimuleren om hulp te zoeken. Hulp in de eigen gemeente wordt dan georganiseerd in de vorm van praktische en/of financiële steun en er wordt verwezen naar de professionele christelijke hulpinstelling.

5.1.5 De rol van de professionele hulpverlening

Drempel naar de professionele hulpverlening is hoog

In orthodox-protestantse gemeenschappen is de drempel naar professionele hulpverlening vaak hoog, al varieert dit per kerkelijke gemeente. De afgelopen jaren is hier een sterke verandering in gekomen. De drempel naar de niet-identiteitsgebonden hulp is vaak nog hoger dan naar instellingen op christelijke grondslag. De 'vuile was niet buiten willen hangen' speelt een rol, maar ook de angst dat de hulpverlener het niet begrijpt of het geloof zelfs veroordeelt. Een deel van de slachtoffers van huiselijk geweld lijkt juist nadrukkelijk hulp buiten hun eigen kring te willen om met een onafhankelijk persoon te kunnen praten.

Hulpverleners lijken nog te weinig aan te sluiten bij de taal en cultuur

Net als bij cliënten met een migrantenachtergrond, zien we dat bij niet-identiteitsgebonden hulpinstellingen het een knelpunt kan zijn dat hulpverleners met orthodox-protestantse cliënten weinig contact hebben met de gemeenschappen. Zij lijken vaak moeite te hebben met aansluiting bij de taal en cultuur van deze cliënten omdat zij te weinig weten van de orthodoxe kerken en hun geloof. Om die reden schakelen zij bij huiselijk geweldzaken de kerk en de gemeenschap niet of te weinig in. Dat is een gemiste kans: er lijkt sprake van onbenut potentieel van de behulpzame en hechte gemeenschap om huiselijk geweld (in een vroeg stadium) te stoppen.

Hulp soms geweigerd vanwege gewetensbezwaren

Bij hulpverlening door een christelijke hulpverlener kunnen zich ook knelpunten voordoen. Het lijkt erop dat cliënten soms niet de hulp ontvangen die zij wensen, vanwege gewetensbezwaren van hun

hulpverlener of huisarts. Het gaat dan bijvoorbeeld om vragen rond echtscheiding, homoseksualiteit, voorbehoedmiddelen en abortus. Sommige christelijke hulp- of zorgverleners lijken zich minder te laten leiden door de wens van hun cliënt, en meer door hun eigen geloofsopvattingen, waardoor de klant niet altijd de noodzakelijke hulp krijgt.

Christelijke hulpinstellingen en niet-identiteitsgebonden hulpinstellingen werken nog te weinig samen

De meeste orthodox-protestanten zoeken hulp bij instellingen op christelijke grondslag. Zij verwachten hier begrip voor hun geloof en opvattingen, en de mogelijkheid om te praten over hun geloofsvragen. Er bestaat een keur aan christelijke instellingen voor verschillende doelgroepen met een variëteit aan hulpaanbod. In deze organisaties staat huiselijk geweld goed op de kaart en zij werken op diverse manieren aan het verminderen van het taboe op huiselijk geweld. Ze organiseren voorlichtingen en cursussen voor verschillende doelgroepen en over verschillende thema's. Ze hebben de indruk dat het taboe op huiselijk geweld binnen orthodox-protestantse kringen minder wordt. Opvallend is dat de meeste respondenten van de neutrale instellingen dit niet zo ervaren; zij hebben eerder de indruk dat het taboe hierop onverminderd groot is. Maar zij zijn dan ook vaak niet op de hoogte van de preventieactiviteiten van de christelijke instellingen. Dat is te verklaren: christelijke hulpinstellingen en niet-identiteitsgebonden hulpinstellingen lijken nog maar mondjesmaat samen te werken waardoor zij voor elkaar 'onbekende' partijen blijven.

5.2 Aanbevelingen

1. Meer samenwerking tussen christelijke en niet-identiteitsgebonden hulpverlening

Uit het onderzoek komt naar voren dat een deel van de slachtoffers van huiselijk geweld uit orthodox-protestantse kring baat heeft bij begeleiding van een christelijke hulpverlener, een ander deel bij hulp van een niet-identiteitsgebonden instelling. De hulpverlening lijkt echter niet altijd goed toegerust te zijn op de wensen en behoeften van deze cliënten. Om slachtoffers (en plegers) van huiselijk geweld uit orthodox-protestantse gezinnen adequaat te kunnen helpen geeft MOVISIE hierbij de volgende aanbevelingen:

- ❖ Hulpinstellingen op christelijke grondslag en niet-identiteitsgebonden hulpinstellingen in regio's waar deze doelgroep woont, de *biblebelt*, zorgen voor voldoende kennis van de problematiek van huiselijk geweld in orthodox-protestantse gezinnen, en van de rol van de gemeenschap hierbij.
- ❖ De niet-identiteitsgebonden hulpinstellingen en hulpinstellingen op christelijke grondslag werken meer samen om kennis met elkaar te delen en om samen op te trekken in de aanpak van huiselijk geweld in de orthodox-protestantse gemeenschappen.
- ❖ Wanneer een christelijke hulpverlener gewetensbezwaren heeft en daardoor de cliënt niet kan begeleiden bij zijn of haar homoseksualiteit of bijvoorbeeld bij een keuze voor bijvoorbeeld echtscheiding, abortus, verwijst hij / zij de cliënt door naar een andere hulpverlener, eventueel van een neutrale instelling.

2. Niet-identiteitsgebonden instellingen toegankelijker maken voor de orthodox-protestantse doelgroep

Niet alle neutrale hulpinstellingen waarvan het werkgebied op de *biblebelt* ligt, zijn voldoende bekend met orthodox-protestantse opvattingen, de verschillende kerkelijke stromingen binnen deze groep, en daarmee met de leefwereld van cliënten. Daardoor sluit de hulp vaak niet goed aan bij de taal en cultuur van deze doelgroep. Dit heeft tot resultaat dat cliënten eerder afhaken en niet de hulp krijgen die ze nodig hebben. Om het aanbod beter te laten aansluiten, doet MOVISIE de volgende aanbevelingen:

- ❖ De niet-identiteitsgebonden hulpinstellingen op de *biblebelt* maken kennis met de kerkelijke organisaties, met als doel om meer samen te werken (bij bijvoorbeeld voorlichtingen) en om de kerken en de gemeenschappen eventueel in te kunnen schakelen bij problemen in de gezinnen, met het oogmerk huiselijk geweld te voorkomen of te stoppen.
- ❖ Hulpverleners van niet-identiteitsgebonden instellingen verwerven kennis en inzicht in de orthodox-protestantse doelgroep, en vaardigheden in het spreken over religie en het werken met de doelgroep, zodat de hulpverlening zo goed mogelijk aansluit bij hun taal en cultuur.
- ❖ Hulpverleners zijn bewust van eigen opvattingen, normen en waarden.
- ❖ Om dit te bereiken is niet alleen deskundigheidsbevordering nodig, ook kunnen neutrale instellingen bij vacatures gericht zoeken naar hulpverleners met een christelijke identiteit.
- ❖ Wanneer een christelijke hulpverlener gewetensbezwaren heeft en daardoor de cliënt niet kan begeleiden in zijn of haar keuze voor bijvoorbeeld echtscheiding, abortus of een homoseksuele levenswijze, verwijst hij / zij de cliënt door naar een andere hulpverlener, eventueel van een neutrale instelling.

3. Verder onderzoek naar aanpak huiselijk geweld met daarbij onderscheid tussen de verschillende gemeenschappen

Dit onderzoek betrof een eerste verkennend onderzoek (quickscan). Uit dit onderzoek komt duidelijk naar voren dat er grote verschillen zijn tussen de verschillende gemeenschappen die we hebben benoemd in dit rapport als 'orthodox-protestants'. Verder verdiepend onderzoek naar huiselijk geweld (prevalentie, aard en aanpak) binnen de verschillende gemeenschappen, waarbij een duidelijk onderscheid wordt gemaakt tussen deze gemeenschappen, zou daarom aan te raden zijn.

- ❖ Belangrijke onderzoeksvraag is daarbij welke effectieve strategieën er zijn binnen de verschillende gemeenschappen om bescherming te bieden aan gezinnen tegen huiselijk geweld.
- ❖ Er worden hierbij onderzoekers betrokken die zelf onderdeel zijn van de verschillende orthodox-protestantse gemeenschappen, omdat deze waarschijnlijk 'dezelfde taal' spreken en toegang hebben tot gezinnen binnen deze gemeenschappen. Ook zijn zij waarschijnlijk sensitief ten aanzien van de normen, waarden en opvattingen van de verschillende gemeenschappen als het gaat om relaties, huwelijk en seksualiteit en kunnen zij hier mee rekening houden.

4. Het hulpaanbod voor en wensen van jongeren in kaart brengen

Net als in andere gezinnen, zijn er jongeren in orthodox-protestantse gezinnen die slachtoffer worden van verschillende vormen van huiselijk geweld, zowel fysiek, als psychisch en seksueel geweld. Soms worden jongeren op straat gezet of vertrekt een jongere zelf vroegtijdig uit huis. De vraag van MOVISIE is waar zij terecht komen en hoe hen goede hulp kan worden geboden. Als aanbeveling:

- ❖ Er komt onderzoek naar de vraag in hoeverre orthodox-protestantse jongeren die slachtoffer zijn van fysiek of seksueel geweld in hun gezin, de hulp kunnen krijgen die zij nodig hebben. Waar komen jongeren terecht die worden verstoten? Wat hebben zij eventueel extra nodig? Wie kan dat eventueel bieden?
- ❖ Om zicht te krijgen op de ervaringen, wensen en behoeften van jongeren worden er interviews met jongeren, met slachtoffers zelf, gevoerd. Er wordt ook gevraagd naar hun ideeën voor preventie en aanpak van geweld van ouders naar hun kinderen. Er worden hierbij (vooral jonge) onderzoekers betrokken die zelf onderdeel zijn van de verschillende orthodox-protestantse gemeenschappen, omdat deze waarschijnlijk 'dezelfde taal' spreken en toegang hebben tot jongeren binnen deze gemeenschappen. Ook zijn zij waarschijnlijk sensitief ten aanzien van de normen, waarden en opvattingen van de verschillende gemeenschappen als het gaat om relaties, huwelijk en seksualiteit en kunnen zij hier mee rekening houden.
- ❖ Er komt onderzoek naar de toegang van professionele zorg- en hulpverlening voor jongeren: welke mogelijkheden hebben jongeren wanneer hun ouders geen weet mogen hebben van de hulp of daar tegen zijn?

5. Onderzoek naar seksueel misbruik

Uit de gesprekken met verschillende respondenten komen signalen van seksueel misbruik in orthodox-protestantse gezinnen naar voren. Gezien de ernst van de problematiek en de traumatische gevolgen van seksueel misbruik in het gezin, beveelt MOVISIE het volgende aan:

- Er komt onderzoek naar de aard en prevalentie van seksueel misbruik binnen orthodox-protestantse gemeenschappen.
- Er worden hierbij onderzoekers betrokken die zelf onderdeel zijn van de verschillende orthodox-protestantse gemeenschappen, omdat deze waarschijnlijk 'dezelfde taal' spreken en toegang hebben tot gezinnen binnen deze gemeenschappen. Ook zijn zij waarschijnlijk sensitief ten aanzien van de normen, waarden en opvattingen van de verschillende gemeenschappen als het gaat om relaties, huwelijk en seksualiteit en kunnen zij hier mee rekening houden.
- In dit onderzoek worden aangrijpingspunten voor de preventie en de aanpak geformuleerd, aansluitend bij de cultuur en religie van de slachtoffers, plegers en getuigen.

6. Meer opvoedingsbegeleiding voor ouders

Er gaapt vaak een kloof tussen ouders en hun opgroeiende puberkind, zo blijkt uit het onderzoek. Die kloof lijkt de afgelopen jaren, mede door de invloed van internet, alleen maar groter te worden. Om conflicten en huiselijk geweld te voorkomen kan opvoedingsondersteuning een preventieve werking

hebben. Verschillende instellingen hebben al een aanbod van opvoedcursussen. Hierbij enige aanbevelingen:

- ❖ De instellingen geven meer bekendheid aan hun aanbod van opvoedcursussen
- ❖ Er worden aanvullend opvoedcursussen ontwikkeld die meer zijn toegespitst op de bronnen van conflicten tussen ouders en kinderen, en die mogelijk een risico op huiselijk geweld vormen.
- ❖ Er worden ook opvoedcursussen en gespreksgroepen ontwikkeld met ervaren ouders uit de doelgroep, om gevoelig liggende thema's waarover conflicten kunnen ontstaan zoals partnerkeuze en seksualiteit, beter bespreekbaar te maken.
- ❖ Om de financiering van dergelijk opvoedingsondersteuning te verbeteren, werken instellingen meer met elkaar samen en maken zij gebruik van de kansen van de Wmo.
- ❖ Gemeenten betrekken hulpinstellingen om christelijke grondslag in het Wmo beleid als het gaat om ondersteuning bij opvoeding en het voorkomen van conflicten en huiselijk geweld.

7. De kerken treden actief op tegen huiselijk geweld

Van belang is om de beschermende factoren binnen de kerkgemeenschappen, waarin mensen bereid zijn om elkaar te helpen, verder te versterken en de risicofactoren te beperken, door sterker in te zetten op het bespreekbaar maken van huiselijk geweld binnen de gemeenschap zelf. Dit kan door:

- ❖ Het opstellen van een protocol over de handelwijze van de kerk bij signalen van huiselijk geweld, waarbij men het *Stappenplan* bij de *Meldcode Huiselijk Geweld* als voorbeeld kan gebruiken;
- ❖ De kerkelijke leiders en kerkelijke werkers via trainingen toe te rusten om signalen van huiselijk geweld op te pikken, deze bespreekbaar te maken en mensen eventueel te verwijzen naar professionele hulpverlening;
- ❖ In preken en tijdens bijeenkomsten van de kerkgemeente door de predikanten huiselijk geweld ter sprake te brengen;
- ❖ Bevorderen van bespreekbaarheid van huiselijk geweld onder mensen in de gemeenschappen door middel van het houden van meer voorlichtings- en discussiebijeenkomsten, door voorlichters uit de eigen religie en cultuur, tijdens (kerkelijke) bijeenkomsten, op scholen en bij andere (zelf)organisaties met orthodox-protestantse signatuur.
 - het gaat om aparte bijeenkomsten organiseren voor vrouwen en voor mannen, voor jongeren en voor ouderen, en ook gezamenlijk om de dialoog op gang te brengen;
 - bij de voorbereiding en uitvoering van de bijeenkomsten de deelnemers actief betrekken, om hun betrokkenheid en hun inbreng zo goed mogelijk te waarborgen
 - het aanbod van de professionele hulpverlening voor zowel slachtoffer, dader als getuigen bekend te (laten) maken in de gemeenschap;
 - het gaat ook om het bespreekbaar maken van aanverwante thema's zoals:
 - huiselijk geweld en echtscheiding,
 - partnerkeuze,
 - seksualiteit en ongeplande zwangerschappen,
 - seksuele diversiteit
 - autoritaire opvoeding

8. Aandacht voor huiselijk geweld in kerkelijke beroepsopleidingen en trainingen

Om te bevorderen dat professionals en vrijwilligers binnen kerken signaalgevoeliger worden voor signalen van huiselijk en seksueel geweld, en zij meer handvatten kennen om dit aan te pakken, doet MOVISIE de volgende aanbevelingen:

- ❖ (Meer) aandacht voor de problematiek van huiselijk en seksueel geweld in het curriculum van beroepsopleidingen voor predikanten en pastoraal werkers;
- ❖ Eveneens aandacht voor huiselijk en seksueel geweld in de na- en bijscholing van deze functionarissen;
- ❖ Deskundigheidsbevordering in het signaleren en bespreekbaar maken van huiselijk en seksueel geweld van vrijwilligers in de kerken, (jeugd)ouderlingen, diakenen en jeugdwerkers.

Bronnenlijst

Boeken en artikelen

Advies- en onderzoeksgroep Beke (2008). *Risicotaxatieinstrument Huiselijk geweld*. Den Haag: Ministerie van Justitie.

Alink, L., IJzendoorn van R., Bakermans-Kranenburg, M., Pannebakker F., Vogels T. en Euser, S. (2010). *De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van kinderen en jeugdigen*. Leiden: TNO.

Ageng'o, C. (2009). *Harmful Traditional Practices in Europe. Judicial Interventions. United Nations Division for the Advancement of Women*. Addis Ababa, Ethiopia: United Nations Conference Centre.

Attema, F. (2002). *Als het naar buiten komt is het vaak te laat. Relationeel geweld tegen vrouwen in drie Twentse plattelandsgemeenten*. Almelo: Equivalent.

Baars-Blom, J.M. (2006). *De onschuld voorbij. Over reformatorische cultuur en wereldbestormende meisjes*. Kampen: Uitgeverij Kok.

Bakker, H. (2005). *Bronnenboek Eergerelateerd geweld in Nederland*. Utrecht: TransAct.

Bakker, H. & Felten, H. (2011). *Factsheet eergerelateerd geweld*. Utrecht: MOVISIE.

Bos, D. (2010). *De aard, de daad en het Woord. Een halve eeuw opinie- en besluitvorming over homoseksualiteit in protestants Nederland, 1959-2009*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Bredewold, F. & Baars-Blom, J.M. (2009). *Als je kijkt is het niet wat het lijkt: in- en uitsluiting in protestants-christelijke plattelandsgemeenten* in: Kwekkeboom, Rick en Marja Jager-Vreugdenhil. *De praktijk van de WMO – Onderzoeksresultaten lectoraten social work*, Amsterdam: SWP.

Brenninkmeijer, N., Geerse, M. & Roggeband, C. (2009). *Eergerelateerd geweld in Nederland. Onderzoek naar de beleving en aanpak van eergerelateerd geweld*. Amsterdam: Vrije Universiteit.

Bruijne, O., de Pit, P. & Timmerman, K. (2009). *Ooit evangelisch. De achterdeur van evangelische gemeenten*. Kampen: Uitgeverij Kok.

Bryman, A. (2008). *Social Research Methods. Third editon*. Oxford: Oxford University Press.

CBS (2010). 'Inkomensverschillen tussen en binnen gemeenten' in: *Sociaaleconomische trends, 3e kwartaal 2010*. Den Haag/Heerlen: Centraal Bureau voor de Statistiek.

CCV (2008). *Aanpak hangjongere in gemeenten*. Rijswijk: Drukkerij Artoos BV

Dijk, T. van, Flight, Oppenhuis, S., & Duesmann, B. (1997). *Huiselijk geweld: aard, omvang en hulpverlening*. Den Haag. Ministerie van Justitie.

Ermers, R. (2007). *Eer en eerwraak, definitie en analyse*. Amsterdam: Bulaag

Ferwerda, H.B. & Leiden, van I. (2005). *Eerwraak of eegerelateerd geweld? Naar een werkdefinitie*. Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.

Ganzevoort, R. Olsman, E. & Laan, M. van der (2010). *Adam en Evert. De spanning tussen kerk en homoseksualiteit*. Amsterdam: Uitgeverij ten Have.

Groen, M & Lawick, J. (2008). *Intieme oorlog: over de kwetsbaarheid van familierelaties*. Amsterdam: Van Gennep.

Van IJzendoorn, M.H., Prinzie, P.J., Euser, E.M., Groeneveld, M.G., Brilleslijper-Kater, S.N., Van Noort- Van der Linden, A.M.T., Bakermans-Kranenburg, M.J., Juffer, F., Mesman, J., Klein Velderman, M., & San Martin Beuk, M. (2007). *Kindermishandeling in Nederland anno 2005: De nationale prevalentiestudie mishandeling van kinderen en jeugdigen (NPM-2005)*. Leiden: Casimir Publishers.

Janssens, H. (2009). *Huiselijk geweld, melden, signaleren en aanpakken*. Bussum: Coutinho.

Lamers-Winkelmann, F., Slot, N.W. & Bijl, B. (2007) 'Scholieren over Kindermishandeling: Het VU-PI Research Onderzoek', In: *Pedagogiek*, 27(3), 220-234.

Lely, de, A.A., van den Broek, W.W., Mulder, P.G.H. & Birkenhäger, T.K. (2009). 'Symptomen bij een depressie; bevindelijk gereformeerde versus niet-kerkelijke patiënten', In: *Tijdschrift voor psychiatrie* 5 (2009), 279 – 289.

Luhoff, J & Selten, P. (2001). 'Orthodoxie voor beginners. Orthodox-christelijke jongeren in de moderne samenleving', In: *Pedagogiek* 2 (2001), 134-146.

Migchelbrink, F. (2004). *Praktijkgericht onderzoek in zorg en welzijn*. Utrecht: Uitgeverij SWP.

MOVISIE (2009). *Factsheet Huiselijk geweld. Feiten en cijfers*. Utrecht: MOVISIE.

MOVISIE (2009). *Factsheet Seksueel geweld. Feiten en cijfers*. Utrecht: MOVISIE.

MOVISIE (2009). *Factsheet Huwelijksdwang. Feiten en cijfers*. Utrecht: MOVISIE.

Mulder, M. (2010). 'Vruchtbaarheid per gemeente 2009', In: *Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationale Atlas Volksgezondheid*. Bilthoven: RIVM..

Oomen, B., et al. (2009). *Recht op Verschil? Percepties en effecten van de implementatie van gelijkebehandelingswetgeving onder orthodox-protestanten in Nederland*. Middelburg: Roosevelt Academy.

Pinto, D. (1999). *Interculturele communicatie: dubbel perspectief door de drie-stappenmethode voor het doeltreffend overbruggen van cultuurverschillen*. Houten: Bohn Stafleu & van Loghum.

Pluim, H. (2008). *Opvoedingsondersteuning en de gereformeerde gezindte*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Putnam, R.D. (2000). *Bowling alone*. New York: Simon & Schuster.

Rooijen, K. van & Berg, T. (2010). *Risicofactoren en beschermende factoren voor Kindermishandeling*. Utrecht: Nederlands Jeugd Instituut.

Römkens, R. (1992). *Gewoon geweld? Omvang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.

SDP (2010). *Drempels slechten. Zorgmijding met betrekking tot jeugdzorg bij bevindelijk gereformeerde ouders in de provincie Zeeland*. Middelburg: Provincie Zeeland.

Spruijt, E. (2009). *State of the art 2009; kinderen en echtscheiding*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Vellenga (1992). *Zin, ziel, zorg. Over levensbeschouwing en geestelijke gezondheidszorg*, Kampen: Uitgeverij Kok.

Verbruggen, E.J. (2009). *Geen veilig thuis, over kindermishandeling*. Goes: De Vluchtheuvel.

Internet

Huiselijk geweld

http://www.s-hg.nl/pages/ik_ben_professional/huiselijk_geweld.html

Friese meldcode

<http://www.friesemeldcode.nl>

“Het is onzichtbaar”

http://www.eleos.nl/Zorgaanbod/Psychische_problemen/Het_is_onzichtbaar

“CBS: Uit huis trouwen” (2001)

<http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/FF86A6E7-115D-402D-A3A8-D9C4184AD5AF/0/index1200.pdf>

“Alcohol gebruik – Geografische verschillen: Zijn er binnen Nederland regionale verschillen?”

<http://www.nationaalkompas.nl/gezondheidsdeterminanten/leefstijl/alcoholgebruik/zijn-er-binnen-nederland-verschillen-naar-regio/>

“Alcoholmisbruik meisjes Urk probleem”

<http://www.depers.nl/binnenland/490546/Alcoholmisbruik-meisjes-Urk-probleem.html>

“Urk volhardt in drank en drugsverbod”

<http://www.trouw.nl/tr/nl/5009/Archief/archief/article/detail/1872612/2011/04/09/Urk-volhardt-in-drank-en-drugsverbod.dhtml>

“Katwijkse dominee: kinderen slaan is goed”

<http://nos.nl/artikel/313191-katwijkse-dominee-kinderen-slaan-is-goed.html>

“Refojongeren leven in twee werelden”
<http://bijbelgetrouw.nl/index.php?itemid=916>

“Antropologe Baars: Refojeugd hunkert naar inhoudelijk antwoord”
http://www.refdag.nl/achtergrond/mens/antropologe_baars_refojeugd_hunkert_naar_inhoudelijk_antwoord_1_605516?localLinksEnabled=false

“Vruchtbaarheid per gemeente”
<http://www.zorgatlas.nl/beinvloedende-factoren/demografie/geboorte-en-sterfte/vruchtbaarheid-per-gemeente>

“Opvoedingsondersteuning aan ouders met een reformatorische signatuur/gereformeerde gezindte”
<http://stmeander.kpnis.nl/web/show/id=47496/contentid=1437>

“Christelijk gezin houdt geweld lang stil”
http://www.refdag.nl/nieuws/binnenland/christelijk_gezin_houdt_geweld_lang_stil_1_85445

“Werken met ouders met een reformatorische signatuur”
<http://www.jso.nl/1/Training-en-coaching/Trainingen-Opvoedingsondersteuning/Werken-met-ouders-met-een-reformatorische-signatuur--workshop.html>

“Beleid rond mishandeling op christelijke school divers”
http://www.refdag.nl/nieuws/beleid_rond_mishandeling_op_christelijke_schoon_divers_1_290478